ÎNȚELEPCIUNE ȘI CREDINȚĂ

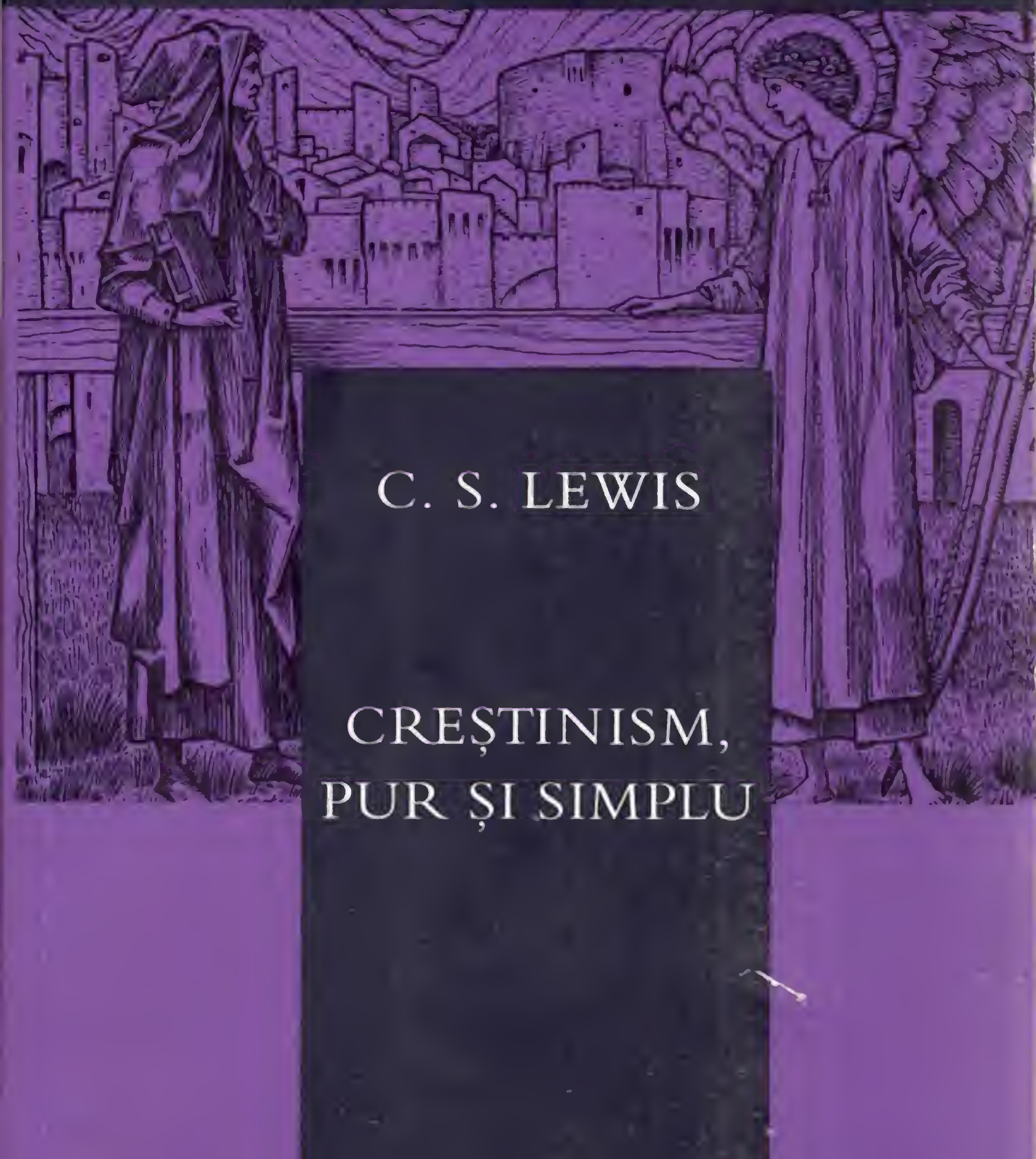

C. S. LEWIS

# CREȘTINISM, PUR ȘI SIMPLU

HUMANITAS

Înțelepciunea e savoare: ea înseamnă a gusta din cunoașterea Celui cu totul altul. Credința înseamnă certitudinea că această cunoaștere e nesfîrșită, că savoarea ei e inepuizabilă. Textele acestei colecții se referă la o asemenea cunoaștere, la strădania de a o atinge, de a-i simți gustul veritabil. Ele vorbesc, cel mai adesea, în numele unei *experiențe personale* și au, de aceea, simplitatea, precizia și prospețimea unei cunoașteri vii.

---

În 1943, într-un răstimp cînd pînă și cele mai ferme speranțe și convingeri în valoarea ființei umane fuseseră zdruncinate, C. S. Lewis a fost invitat de postul de radio BBC să țină o serie de conferințe pe teme creștine, adresate publicului larg. Reprezentînd una din cele mai strălucite introduceri în spiritualitatea creștină, conferințele lui Lewis au fost adunate într-o carte sub titlul *Creștinism, pur și simplu.* Citite astăzi, textele de atunci și-au păstrat în întregime valabilitatea, ele confirmînd reputația pe care C. S. Lewis și-a cîștigat-o de timpuriu: aceea de reprezentant clasic al viziunii creștine asupra lumii.

Alte apariții în aceeași serie:

Cristian Bădiliță *Pe viu despre Părinții Bisericii*
Eva de Vitray-Meyerovitch *Rumi și sufismul*
Gustave Thibon *Ignoranța înstelată*

Pe copertă: Xilogravură de William Morris (sec. XIX)

ISBN 973-50-0617-0

# CREȘTINISM,
# PUR ȘI SIMPLU

CLIVE STAPLES LEWIS (1898–1963). Specialist în literatură engleză, medievală și renascentistă; a predat la Oxford University și la Cambridge University. Dincolo de domeniul strictei specialități, a vorbit cu prospețime, cu intensitate, cu clarviziune și umor, despre angajarea religioasă și despre responsabilitatea morală în vremea de față; s-a adresat unui public foarte larg prin conferințe, emisiuni radio și numeroase cărți.
Printre lucrările de specialitate: *English Literature in the Sixteenth Century* (1954), *The Discarded Image* (1964).
Printre cărțile destinate publicului larg: *The Chronicles of Narnia*, *The Cosmic Trilogy*, *The Four Loves*, *The Screwtape Letters*, *Mere Christianity*, *Miracles*, *The Problem of Pain*, *The Abolition of Man*.

C.S. LEWIS

# *Creștinism, pur și simplu*

Ediție revăzută și întregită cu
o nouă introducere, a celor trei cărți

*Convorbiri radiofonice*
*Purtarea creștină* și *Dincolo de personalitate*

Traducere din engleză de
DAN RĂDULESCU

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Colecţie coordonată de
ANCA MANOLESCU

Coperta
IOANA DRAGOMIRESCU MARDARE

**Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României**
**LEWIS, C. S.**
**Creştinism, pus şi simplu** / C. S. Lewis; trad. din engl. de Dan Rădulescu. – Bucureşti: Humanitas, 2004
ISBN 973-50-0617-0

I. Rădulescu, Dan (trad.)

28

C.S. LEWIS
*Mere Christianity*
© Harper Collins *Publishers* 2001

© HUMANITAS, 2004, pentru prezenta versiune românească

EDITURA HUMANITAS
Piaţa Presei Libere 1, 013701 Bucureşti, România
tel. 021/222 85 46, fax 021/222 36 32
www.humanitas.ro
Comenzi CARTE PRIN POŞTĂ: tel. 021/223 15 01,
fax 021/222 90 61, www.librariilehumanitas.ro

ISBN 973-50-0617-0

# *Prefață*

Conținutul acestei cărți a fost inițial difuzat pe calea undelor, și apoi a fost publicat în trei părți separate: *Broadcast Talks* (*Discuții radiodifuzate*) (1942), *Christian Behaviour* (*Comportare creștină*) (1943) și *Beyond Personality* (*Dincolo de personalitate*) (1945). În versiunile tipărite am făcut cîteva adăugiri față de ceea ce spusesem la microfon, dar în rest am lăsat textul în mare măsură neschimbat. O „convorbire radiofonică" ar trebui, cred eu, să fie cît mai apropiată de vorbirea liberă și n-ar trebui să sune ca un eseu citit cu voce tare. De aceea am folosit, în convorbirile mele, toate prescurtările și expresiile colocviale pe care le folosesc de obicei în conversație. Am redat aceste forme în versiunea tipărită folosind *n-am* în loc de *nu am* și alte asemenea. Și am tipărit în litere cursive toate cuvintele a căror importanță am accentuat-o în prezentările mele prin modulația vocii. Acum înclin să cred că a fost o greșeală — un hibrid nedorit între arta vorbirii și arta scrierii. Un vorbitor trebuie să folosească inflexiunile vocii pentru a sublinia cîte ceva din ceea ce spune pentru că mediul său de comunicare se pretează la această metodă; dar un scriitor

nu ar trebui să folosească litere cursive pentru același scop. El are mijloacele sale proprii, diferite, pentru a scoate în evidență cuvintele-cheie și ar trebui să le folosească. În această ediție am desființat prescurtările și am înlocuit majoritatea cursivelor prin reformularea propozițiilor în care apăreau, fără a pierde, sper, tonul „popular“ sau „familiar“ pe care l-am avut permanent în vedere. De asemenea, am adăugat și șters acolo unde am crezut că înțeleg subiectul mai bine astăzi decît acum zece ani sau acolo unde știam că versiunea originală nu a fost bine înțeleasă de alții.

Cititorul trebuie să fie avertizat că nu pot oferi vreun ajutor celor care ezită între două „confesiuni“ creștine. Nu veți afla de la mine dacă ar trebui să deveniți anglican, metodist, prezbiterian sau romano-catolic. Omisiunea aceasta este voită (chiar și în lista pe care am dat-o mai sus ordinea este alfabetică). Nu există nici un secret în legătură cu poziția mea. Eu sînt un laic foarte de rînd al Bisericii Angliei, situat nici prea „sus“, nici prea „jos“ și nici deosebit în alt mod. Dar în această carte eu nu încerc să convertesc pe nimeni la poziția mea. Chiar de cînd am devenit creștin m-am gîndit că cel mai bun, poate chiar singurul, serviciu pe care aș putea să-l fac semenilor mei necredincioși ar fi să explic și să apăr credința care a fost comună aproape tuturor creștinilor din toate timpurile. Am avut mai multe motive pentru a gîndi în acest fel. În primul rînd, problemele care-i despart pe creștini unii de alții implică deseori aspecte de teologie înaltă sau chiar de istorie a Biseri-

cilor, de care n-ar trebui să se ocupe decît adevăraţii experţi. N-aş fi fost în largul meu în asemenea ape, în care eu însumi am nevoie de ajutor înainte de a putea ajuta pe alţii. În al doilea rînd, cred că trebuie să recunoaştem că discutarea acestor puncte controversate nu are cum să aducă în comunitatea creştină vreun om din afara ei. Cîtă vreme scriem şi discutăm despre aceste controverse, avem mai degrabă şansa de a-l îndepărta de orice confesiune creştină decît de a-l atrage într-a noastră. Divergenţele noastre nu trebuie discutate decît în prezenţa celor care cred că există un Dumnezeu şi că Iisus Christos este singurul său Fiu. În fine, am impresia că autori din ce în ce mai numeroşi şi mai talentaţi sînt deja angajaţi în asemenea controverse, în loc să ia apărarea a ceea ce Baxter numeşte creştinismul „pur şi simplu". Am crezut totdeauna că aş putea fi de mai mare folos acolo unde aţa pare să fie mai subţire şi acolo m-am dus în chip firesc.

Din cîte ştiu eu, acestea au fost singurele mele motive, şi aş fi foarte mulţumit dacă lumea nu ar trage concluzii fanteziste din tăcerea mea privind unele chestiuni controversate.

De exemplu, faptul că tac nu înseamnă neapărat că eu însumi sînt nehotărît. Uneori sînt într-adevăr nehotărît. Există între creştini probleme în discuţie cărora nu cred că li s-a găsit soluţia. Sînt unele a căror soluţie nu o voi cunoaşte poate niciodată; dacă le-aş formula, chiar într-o lume mai bună, s-ar putea (după cîte ştiu eu) să primesc acelaşi răspuns pe care l-a primit o persoană mult mai însem-

nată decît mine: „Ce ai tu? Tu urmează Mie." Dar sînt și chestiuni în care am o poziție limpede, și totuși tac. Pentru că eu nu scriu ca să prezint ceva ce aș putea numi „religia mea", ci ca să prezint creștinismul „pur și simplu", care este ceea ce este și ceea ce a fost cu mult înainte să mă fi născut eu, fie că-mi place sau nu.

Unii oameni au tras concluzii neîntemeiate din faptul că nu am spus despre Sfînta Fecioară Maria decît ceea ce e cuprins în afirmarea nașterii lui Christos din Fecioară. Motivul abținerii mele este evident. Spunînd mai mult, aș fi ajuns imediat într-o zonă foarte controversată. Nici o altă controversă dintre creștini nu trebuie abordată cu mai mult tact decît aceasta. Convingerile romano-catolicilor asupra acestui subiect sînt susținute nu numai cu fervoarea obișnuită legată de orice convingere religioasă sinceră, ci și (foarte firesc) cu acea sensibilitate specială, cavalerească, a unui bărbat care simte că este pusă în discuție onoarea mamei sau a iubitei sale. Este foarte greu să ai altă părere decît a lor fără a fi considerat de ei atît un bădăran, cît și un eretic. Dimpotrivă, convingerile protestante, total opuse cu privire la acest subiect, stîrnesc sentimente atît de profunde încît ating chiar rădăcinile monoteismului. Protestanților radicali li se pare că este primejduită distincția dintre Creator și creatură (oricît de sfîntă ar fi), că reapare politeismul. Ca urmare, este greu să ai altă părere decît a lor fără a fi considerat de ei ceva încă mai rău decît un eretic — adică un păgîn. Dacă există vreun subiect care poate duce la eșecul unei cărți despre

creștinism „pur și simplu“, făcînd-o absolut nefolositoare celor care încă nu cred că fiul Fecioarei este Dumnezeu, atunci subiectul este chiar acesta.

Oricît ar părea de ciudat, din tăcerea mea asupra temelor controversate nu se poate nici măcar trage concluzia că eu le-aș socoti importante sau neimportante. Chiar și importanța lor este un subiect controversat. Creștinii nu sînt de acord cu privire la importanța dezacordurilor lor. După ce doi creștini aparținînd unor culte diferite încep să discute o problemă, nu trece mult timp pînă ce unul dintre ei întreabă dacă un anumit punct este „într-adevăr important“, iar celălalt răspunde: „Important? Păi, este absolut esențial.“

Am spus toate acestea pentru a arăta limpede ce fel de carte am încercat să scriu, și nicidecum pentru a-mi ascunde convingerile sau a scăpa de răspunderea lor. După cum am spus mai înainte, convingerile mele nu sînt secrete; folosind cuvintele unchiului Toby: „Ele pot fi găsite în Cartea de rugăciuni a Bisericii Angliei.“

Pericolul care mă amenința era să atribui esenței creștinismului comun ceea ce era specific Bisericii Angliei sau, și mai rău, ceva specific mie. Am încercat să mă feresc de această primejdie trimițînd manuscrisul original a ceea ce în volum e Cartea a II-a unui număr de patru clerici (anglican, metodist, prezbiterian, romano-catolic) pentru a-l supune criticii lor. Metodistul a fost de părere că n-am vorbit destul despre credință, iar romano-catolicul a socotit că am mers cam prea departe

în ceea ce privește lipsa relativă de importanță a teoriilor care explică răscumpărarea. În celelalte privințe am fost toți cinci de acord. Pentru celelalte capitole nu am recurs la această „verificare" deoarece deosebirile de vederi care ar putea apărea aici între creștini nu țin de diferențele dintre confesiuni, ci de diferențele dintre persoane sau dintre școlile de gîndire.

În măsura în care pot să-mi dau seama din recenzii și din numeroasele scrisori pe care le-am primit, cartea, deși imperfectă în alte privințe, a reușit cel puțin să prezinte un creștinism comun, central, care întrunește acordul tuturor, sau creștinismul „pur și simplu". În acest fel s-ar putea liniști îngrijorarea criticilor care se tem că, dacă omitem punctele controversate, nu vom rămîne decît cu un factor comun vag și lipsit de vlagă. Factorul comun se dovedește nu numai pozitiv, ci și tăios, delimitîndu-se de toate credințele necreștine printr-o prăpastie cu care nu se pot compara nici chiar cele mai adînci fisuri din interiorul creștinătății. Dacă n-am putut sluji direct cauza reunirii ei, am arătat poate limpede de ce ar trebui să fim uniți. Desigur că am fost întîmpinat cu o oarecare doză din legendarul *odium theologicum* de către unii membri convinși ai comunităților diferite de a mea. Ostilitatea a venit mai mult de la oameni situați la margine, fie în Biserica Angliei, fie în afara ei, de la oameni care nu se prea încadrau în vreo comunitate. Consider acest fapt o stranie consolare. Apropierea cea mai strînsă dintre comunități, în spirit, dacă nu și în doctrină,

se realizează în centrul lor, unde își au locul copiii lor cei mai credincioși. Acest lucru sugerează că în centrul fiecărei comunități se află ceva, sau Cineva, care vorbește cu același glas, în ciuda tuturor deosebirilor de credință, de temperament și a tuturor amintirilor despre persecuții reciproce.

Am vorbit destul despre omisiunile mele cu privire la doctrină. În Cartea a III-a, care tratează despre morală, am trecut de asemenea sub tăcere unele lucruri, însă din alt motiv. Din vremea cînd am fost infanterist în primul război mondial, am rămas cu o mare repulsie pentru oamenii care îndeamnă la luptă pe cei din linia frontului, deși ei înșiși huzuresc la adăpost. Ca urmare, nu-mi vine să vorbesc pe larg despre ispite la care eu însumi nu sînt expus. Bănuiesc că nici un om nu este ispitit de toate păcatele. Așa se întîmplă că impulsul care-i împinge pe oameni la jocurile de noroc lipsește din structura mea și este sigur că plătesc pentru asta cu lipsa vreunui impuls bun care, prin exces sau pervertire, duce la păcatul amintit. Ca atare, nu mă consider calificat pentru a da sfaturi privitoare la jocurile de noroc acceptabile sau inacceptabile; nu știu nici măcar dacă există vreun joc de noroc acceptabil. De asemenea, nu am spus nimic despre problema controlării nașterilor. Nu sînt femeie, nu sînt nici măcar căsătorit și nici nu sînt preot. N-am crezut că aș fi omul potrivit pentru a lua o poziție fermă privitoare la dureri, primejdii și cheltuieli de care eu sînt scutit; nu am nici

obligaţii pastorale de a lua atitudine în această chestiune.

S-ar putea ridica obiecţii mult mai profunde — care au şi fost exprimate — împotriva folosirii de către mine a cuvîntului *creştin* pentru a desemna pe cineva care acceptă doctrinele generale ale creştinismului. Lumea întreabă: „Cine eşti tu ca să stabileşti cine este şi cine nu este creştin?“ sau „N-ar putea fi oare un om care nu crede în aceste doctrine mult mai creştin, mai apropiat de spiritul lui Christos, decît unii care cred în ele?“ Iată o obiecţie într-un anumit fel foarte corectă, foarte generoasă, foarte spirituală şi plină de bun-simţ. Are toate calităţile posibile cu excepţia celei de a fi folositoare. Fiindcă pur şi simplu nu putem folosi limbajul în sensul dorit de aceşti critici fără a provoca un dezastru. Voi încerca să explic chestiunea referindu-mă la istoria unui alt cuvînt, mult mai puţin important.

Cuvîntul *gentleman* însemna la origine ceva concret: o persoană care avea un blazon şi ceva moşie. Cînd spuneai despre cineva că este „un gentleman“ nu-i făceai un compliment, ci doar menţionai un fapt. Dacă spuneai despre cineva că nu este „un gentleman“ nu-l insultai, ci dădeai o informaţie. Nu exista nici o contradicţie în afirmaţia că John era şi cinos şi gentleman, după cum nici azi nu este vreo contradicţie în afirmaţia că James este şi prost, şi absolvent de facultate. Au venit apoi unii care au zis — cît se poate de corect, generos, spiritual, cu bun-simţ şi tot ce mai vreţi, numai cu folos nu — „Ah, dar purtarea este mai importantă la un gentleman decît

blazonul și moșia. E un adevărat gentleman cel care se poartă așa cum ar trebui să se poarte un gentleman. Este evident că, în acest sens, Edward este un gentleman mult mai adevărat decît John". Intențiile lor erau bune. Să fii onorabil, cuviincios și curajos este desigur mult mai bine decît să ai un blazon. Dar nu este același lucru. Mai rău decît atît, nu este ceva care să aibă același înțeles pentru toată lumea. A numi pe cineva „un gentleman" în sensul acesta nou, rafinat, devine de fapt nu o modalitate de a da informații despre el, ci o modalitate de a-l lăuda; a nega faptul că este „un gentleman" devine pur și simplu o modalitate de a-l insulta. Cînd un cuvînt nu mai este folosit pentru a descrie, ci pentru a prețui, el nu mai oferă date despre obiect, ci indică doar atitudinea vorbitorului față de obiect. (O mîncare „bună" nu înseamnă altceva decît o mîncare pe placul vorbitorului.) Un *gentleman*, o dată ce cuvîntul a fost spiritualizat și rafinat față de vechiul lui înțeles, brut și obiectiv, nu mai înseamnă nimic altceva decît că vorbitorului îi place persoana respectivă. Ca urmare, cuvîntul *gentleman* este acum nefolositor. Aveam deja la dispoziție o mulțime de cuvinte pentru a ne exprima aprobarea față de o persoană, și nu mai era nevoie de încă unul; pe de altă parte, dacă cineva dorește să folosească termenul în sensul său vechi (ca, de pildă, într-o lucrare istorică), trebuie neapărat să dea niște explicații, deoarece înțelesul originar al cuvîntului s-a deteriorat.

Acum, dacă li se va permite oamenilor să spiritualizeze și să rafineze sau, cum ar zice

ei, să „aprofundeze“ sensul cuvîntului *creştin*, cuvîntul acesta va deveni şi el foarte curînd nefolositor. În primul rînd, creştinii înşişi nu-l vor mai putea aplica nimănui. Nu ne este nouă dat să spunem cine este, în sensul cel mai profund, apropiat sau nu de spiritul lui Christos. Noi nu putem vedea ce este în inima oamenilor. Nu putem judeca şi chiar ni se interzice să judecăm. Am păcătui prin aroganţă dacă am spune că un anume om este sau nu creştin în sensul acesta rafinat al cuvîntului. Or, este evident că un cuvînt care nu poate fi aplicat niciodată nu poate fi un cuvînt foarte folositor. În ceea ce-i priveşte pe necredincioşi, ei vor folosi fără îndoială bucuroşi cuvîntul în sensul lui rafinat. În gurile lor va deveni pur şi simplu un cuvînt de laudă. Spunînd despre cineva că este creştin, ei vor vrea să se înţeleagă că îl consideră a fi un om bun. Acest sens acordat cuvîntului nu va îmbogăţi limba, pentru că există deja cuvîntul *bun*. Iar între timp cuvîntul *creştin* va deveni nefolositor pentru împlinirea scopului său adevărat.

Trebuie aşadar să rămînem la sensul originar, evident. Numele de *creştini* a fost dat pentru prima oară în Antiohia (Faptele 11, 26) „ucenicilor“, adică acelora care acceptau învăţătura apostolilor. Nu încape nici o îndoială că denumirea s-a mărginit la cei care au profitat în mod adecvat de această învăţătură. Nu încape îndoială că denumirea nu s-a aplicat celor care — într-un oarecare fel rafinat, spiritual, lăuntric — au fost „mult mai apropiaţi de spiritul lui Christos“ decît cei mai nemulţumitori dintre ucenici. Nu este o pro-

blemă teologică sau morală. Este doar problema folosirii unor cuvinte astfel încît să le putem înțelege cu toții. Atunci cînd un om care acceptă doctrina creștină trăiește într-un mod nedemn de ea, ne exprimăm mai limpede spunînd că este un creștin rău decît spunînd că nu este un creștin.

Nici un cititor nu va socoti, sper, creștinismul „pur și simplu" la care mă refer aici drept o credință alternativă față de credințele comunităților existente — ca și cum cineva ar putea să-l adopte în locul congregaționalismului, sau ortodoxiei, sau oricărei alte confesiuni creștine. El ar fi mai curînd ca o sală din care se deschid uși spre mai multe încăperi. Dacă pot aduce pe cineva în această sală, am reușit ceea ce mi-am propus să fac. Dar numai în încăperi se află sobe, scaune și hrană. Sala este locul în care se așteaptă, un loc din care se pot încerca diferitele uși, și nu un spațiu în care se locuiește. Ca locuință este preferabilă, cred eu, chiar și camera cea mai proastă (oricare ar putea fi aceea). Este adevărat că unii oameni pot găsi de cuviință că trebuie să aștepte vreme îndelungată în sală, în timp ce alții vor fi aproape de îndată siguri la ce ușă trebuie să bată. Nu știu de ce există această deosebire, dar sînt sigur că Dumnezeu nu lasă pe cineva să aștepte decît dacă El știe că aceluia îi prieste așteptarea. Cînd vei ajunge în încăperea ta, vei constata că așteptarea îndelungată ți-a făcut un bine pe care altfel nu l-ai fi căpătat. Dar șederea în sală trebuie privită ca o așteptare și nu ca o instalare. Trebuie să te rogi necontenit pen-

tru a dobîndi lumina și, chiar dacă rămîi în sală, trebuie să începi să asculți de regulile care sînt comune întregii case. Și mai presus de toate, trebuie să te întrebi care este ușa cea adevărată, nu cea care-ți place mai mult datorită lemnului din care este făcută și culorii în care este vopsită. Ca să spunem lucrurilor pe nume, întrebarea nu ar trebui să fie: „Îmi place această slujbă religioasă?“, ci „Sînt oare adevărate aceste doctrine? Se află aici sfințenie? Mă îndeamnă conștiința spre ce este aici? Reținerea mea de a bate la această ușă se datorește oare mîndriei mele, gusturilor mele, sau antipatiei mele personale față de un anume păzitor de ușă?“

Cînd ai ajuns în încăperea ta, fii binevoitor față de cei care au ales alte uși și față de cei care au rămas în sală. Dacă au greșit, au cu atît mai multă nevoie de rugăciunile tale; iar dacă îți sînt dușmani, ești sub porunca de a te ruga pentru ei. Este una din regulile comune întregii case.

# CARTEA ÎNTÎI

# *Bine și rău, o cheie pentru înțelegerea universului*

Oricui i s-a întîmplat să audă oameni care se ceartă. Cîteodată cearta lor sună caraghios, alteori sună chiar neplăcut; dar oricum ar suna, cred că putem învăța ceva foarte important ascultînd lucrurile pe care și le zic. Ei își spun lucruri ca acestea: „Cum ți-ar plăcea dacă cineva ți-ar face una ca asta?“ — „Ăsta este locul meu, am fost primul aici“ — „Lasă-l în pace, nu-ți face nici un rău“ — „De ce să te bagi în față?“ — „Dă-mi o felie din portocala ta, eu ți-am dat una dintr-a mea“ — „Haide, ai promis doar.“ Oamenii spun asemenea lucruri în fiecare zi, atît cei educați, cît și cei needucați, atît copiii, cît și adulții.

Dar ceea ce mă interesează pe mine din toate spusele lor este că fiecare dintre ei nu spune doar că se întîmplă să nu-i placă purtarea celuilalt. El face apel la un fel de model de purtare pe care se așteaptă ca celălalt să-l cunoască. Și foarte rar celălalt îi răspunde: „La naiba cu modelul tău.“ Aproape totdeauna încearcă să arate că ceea ce a făcut el nu se opune de fapt modelului, sau că, dacă se opune, există o scuză specială. Pretinde că ar exista în acest caz particular un motiv special pentru care persoana care a ocupat

prima locul ar trebui să-l cedeze, sau că lucrurile stăteau cu totul altfel cînd a primit felia de portocală, sau că s-a întîmplat ceva care îl eliberează de promisiunea făcută. Pare, de fapt, că amîndouă părțile au în vedere un fel de Lege sau Regulă a purtării corecte, a purtării decente, a moralității sau cum vreți s-o numiți, cu privire la care sînt de acord. Și au într-adevăr. Fiindcă, dacă n-ar fi avut așa ceva în minte, ar fi putut, desigur, să se bată ca niște animale, dar nu s-ar fi putut certa în sensul omenesc al cuvîntului. A te certa înseamnă a încerca să arăți că omul celălalt greșește. Și n-ar avea nici un rost încercarea de a face așa ceva dacă nu ați avea, și tu și el, un fel de înțelegere cu privire la ceea ce sînt Binele și Răul, după cum n-ar avea nici un rost să se spună că un fotbalist a comis un fault dacă n-ar fi existat vreo înțelegere privitoare la regulile fotbalului.

În fapt, această Lege sau Regulă despre Bine și Rău era numită mai demult Legea Naturii. Astăzi, cînd vorbim despre „legile naturii" înțelegem de obicei lucruri ca legea gravitației, sau a eredității, sau ca legile chimiei. Dar cînd gînditorii din trecut numeau Legea Binelui și a Răului „Legea Firii", ei aveau de fapt în vedere Legea Naturii Umane. Ideea era că, exact așa cum toate corpurile sînt guvernate de legea gravitației, iar organismele de legile biologice, tot așa creatura numită om avea și ea legile sale — cu această mare deosebire că un corp nu poate alege dacă ascultă sau nu de legea gravitației, în timp ce omul poate

alege fie să asculte, fie să nu asculte de Legea Naturii Umane.

Putem spune acest lucru și în alt fel. Fiecare om este în orice moment supus mai multor serii de legi, dar există doar una singură căreia este liber să nu i se supună. Avînd un corp, el este supus gravitației și nu poate să nu-i dea ascultare; dacă este lăsat în aer fără susținere, nu poate alege să nu cadă, la fel ca o piatră. Ca organism, el este supus diverselor legi biologice pe care, aidoma unui animal, nu le poate încălca. Așadar, nu poate încălca acele legi pe care le împărtășește cu alte creaturi; dar legea căreia poate să nu-i dea ascultare, dacă el alege neascultarea, este cea proprie naturii sale umane, acea lege pe care n-o împărtășește cu animalele sau vegetalele sau obiectele anorganice.

Această lege a fost denumită Legea Naturii deoarece lumea credea că fiecare om o cunoștea în mod natural și nu trebuia s-o învețe. Firește, nimeni nu voia să spună că nu se putea găsi ici și colo cîte un individ stingher care să n-o cunoască, tot așa cum se găsesc unele persoane care nu recunosc culorile sau n-au ureche muzicală. Dar considerînd omenirea în ansamblul ei, credeau că ideea omenească despre purtarea cuviincioasă era evidentă pentru toată lumea. Și cred că aveau dreptate. Dacă n-ar fi fost așa, atunci tot ceea ce s-a spus despre război ar fi fost lipsit de sens. Ce sens avea să se spună despre dușman că nu avea dreptate dacă dreptatea nu ar fi un lucru real pe care naziștii îl cunoșteau în adîncul sufletelor lor tot atît de bine ca și noi,

un lucru pe care ar fi trebuit ca atare să-l pună în practică? Dacă n-ar fi avut noțiunea a ceea ce noi înțelegem prin bine, atunci, deși ar fi trebuit totuși să ne luptăm cu ei, nu i-am fi putut învinovăți pentru asta nici cît pentru culoarea diferită a părului lor.

Unii zic, știu prea bine, că ideea unei Legi a Firii sau a purtării cuviincioase care ar fi cunoscută de toată lumea nu este valabilă, deoarece civilizații diferite și epoci diferite au avut principii morale foarte diferite.

Dar nu este adevărat. Au fost deosebiri între principiile lor morale, dar aceste deosebiri nu s-au ridicat niciodată pînă la deosebire totală. Dacă s-ar osteni cineva să compare învățăturile morale ale vechilor egipteni, babilonieni, hinduși, chinezi, greci și romani, ceea ce îl va izbi va fi cît de asemănătoare sînt atît între ele, cît și cu învățătura noastră. Am adunat o parte din aceste mărturii în suplimentul unei alte cărți denumite *Abolirea omului*; dar pentru scopul nostru prezent trebuie doar să-i cer cititorului să se gîndească la ceea ce ar însemna o morală total diferită. Închipuiți-vă o țară în care oamenii ar fi admirați fiindcă au dat bir cu fugiții de la o bătălie, sau în care un om este mîndru pentru că a înșelat pe toți oamenii care s-au purtat bine cu el. Ați putea tot atît de bine să vă închipuiți o țară unde doi și cu doi fac cinci. Oamenii au avut păreri diferite cu privire la cei față de care ar trebui să fie altruiști — fie că era vorba doar de familia proprie, fie de compatrioți sau de oricine. Dar au fost totdeauna de acord că n-ar trebui să ții seamă în primul rînd de

tine. Egoismul n-a fost niciodată admirat. Oamenii au avut păreri diferite cu privire la numărul soţiilor pe care le-ar putea avea, dar au fost totdeauna de acord că nu poţi avea orice femeie care îţi place.

Dar lucrul cel mai remarcabil este următorul. De cîte ori găseşti un om care spune că nu crede în realitatea Binelui şi Răului, îl vei vedea puţin mai tîrziu luîndu-şi vorba înapoi. Poate să-şi încalce promisiunea către tine, dar dacă tu încerci să nu te ţii de promisiunea pe care i-ai făcut-o lui, se va plînge cît ai zice „peşte“ că nu e drept. O naţiune poate spune că tratatele nu contează; dar apoi, în clipa următoare, se va dezice, spunînd că tratatul acela pe care vrea să-l încalce era unul nedrept. Dar dacă tratatele nu contează şi nu există vreun lucru precum Binele şi Răul — cu alte cuvinte, dacă nu există o Lege a Firii — care este deosebirea între un tratat drept şi unul nedrept? Nu-i aşa că s-au dat singuri de gol arătînd că, orice ar spune, cunosc cu adevărat Legea Firii ca oricare alţii?

Pare deci că sîntem forţaţi să credem în realitatea Binelui şi Răului. Lumea poate greşi în legătură cu Binele şi Răul, tot aşa cum greşeşte uneori cînd adună cifre; dar, ca şi pentru tabla înmulţirii, nu este vorba doar de gusturi sau de păreri. Dacă ne-am înţeles asupra acestui lucru, trec mai departe la pasul următor, şi anume: nici unul dintre noi nu se ţine cu adevărat de Legea Firii. Dacă sînt unele excepţii printre voi, le cer iertare. Ar fi mult mai bine să citească vreo altă carte, căci nimic din ceea ce mă pregătesc eu să spun nu-i pri-

veşte. Şi acum, mă întorc spre fiinţele omeneşti obişnuite care au rămas.

Sper că nu veţi înţelege greşit ceea ce voi spune. Nu ţin predici, şi Cel de sus ştie că nu pretind a fi mai bun decît vreun altul. Încerc doar să atrag atenţia asupra unui fapt: faptul că în anul acesta, sau în luna aceasta, sau, mai degrabă, în chiar ziua aceasta, nu am reuşit să ne purtăm aşa cum ne aşteptăm de la alţii s-o facă. Pot exista tot felul de scuze pentru noi înşine. Atunci cînd ai fost atît de nedrept cu copiii erai foarte obosit. Treaba aceea cam dubioasă cu banii — cea pe care aproape c-ai uitat-o — s-a întîmplat pe cînd erai foarte strîmtorat. Şi ceea ce ai făgăduit să faci pentru amicul Cutăricã, dar n-ai făcut niciodată — ei bine, n-ai fi promis niciodată aşa ceva dacă ai fi ştiut cît de grozav de ocupat aveai să fii. Cît despre purtarea ta faţă de soţie (sau soţ) sau soră (sau frate), dacă ai fi ştiut cît de enervanţi pot să fie, ceea ce nici nu e de mirare — şi, la urma urmei, cine naiba sînt eu? Sînt la fel ca ei... Vreau să spun că nu reuşesc să mă ţin foarte bine de Legea Firii şi, în momentul cînd îmi spune cineva că nu mă ţin de ea, se naşte în mintea mea un şirag de scuze lung cît braţul. Pe moment nu se pune întrebarea dacă scuzele sînt bune. Ideea este că ele dovedesc încă o dată cît de tare credem în Legea Firii, fie că ne place sau nu. Dacă nu credem într-o purtare cuviincioasă, de ce sîntem atît de dornici să prezentăm scuze pentru că nu ne-am purtat cum se cuvine? Adevărul este că noi credem atît de mult în cuviinţă — simţind apăsarea Autorităţii Legii —

încît nu putem suporta faptul că o încălcăm, și drept urmare încercăm să scăpăm de răspundere. Pentru că, după cum observați, găsim toate explicațiile acestea numai pentru reaua noastră purtare. Nu punem pe seama oboselii sau grijilor sau foamei decît răutatea noastră, în timp ce bunătatea noastră ne aparține.

Iată, deci, care sînt pe scurt cele două puncte pe care voiam să le subliniez. In primul rînd, că ființele omenești, pe toată întinderea pămîntului, au această curioasă idee că ar trebui să se comporte într-un anumit fel și că nu se pot descotorosi de ideea aceasta. În al doilea rînd, că de fapt oamenii nu se poartă în acest fel. Ei cunosc Legea Firii și o încalcă. Aceste două fapte sînt temelia oricărei gîndiri limpezi despre noi înșine și despre universul în care trăim.

# *Cîteva obiecții*

Dacă aceste două fapte sînt temelia, aș face bine să mă opresc pentru a o consolida înainte de a merge mai departe. Cîteva din scrisorile pe care le-am primit arată că destul de mulți oameni înțeleg greu ce este exact această Lege a Firii Omenești, sau Lege Morală, sau Regulă a Purtării Cuviincioase.

De pildă, unele persoane mi-au scris spunînd: „Nu cumva ceea ce numiți Legea Morală este pur și simplu instinctul nostru de turmă și nu s-a dezvoltat el întocmai ca și celelalte instincte?“ Nu tăgăduiesc că putem avea un instinct de turmă; dar prin Lege Morală înțeleg altceva. Știm cu toții ce înseamnă a fi îmboldit de instinct — de iubirea maternă, sau de instinctul sexual, sau de instinctul hrănirii. Înseamnă că simți nevoia sau dorința puternică de a acționa într-un anume fel. Și, desigur, simțim uneori chiar dorința puternică de a ajuta o altă persoană, iar dorința aceasta este fără îndoială datorată instinctului de turmă. Dar a simți dorința de a ajuta este ceva total diferit față de sentimentul că trebuie să ajuți, fie că vrei, fie că nu vrei. Să zicem că auzi strigătul de ajutor al unui om aflat în primejdie. Vei simți probabil două do-

rințe — una de a-i da ajutor (datorată instinctului tău de turmă), cealaltă de a te feri de pericol (datorată instinctului tău de conservare). Dar vei găsi înăuntrul tău, alături de aceste două impulsuri, un al treilea lucru care-ți spune că ar trebui să urmezi impulsul de a ajuta și să înăbuși impulsul de a fugi de-acolo. Iar acest lucru care judecă cele două instincte, care hotărăște care din ele ar trebui încurajat, nu poate fi nici unul din ele. Ai putea spune tot atît de bine că partitura care îți indică, la un moment dat, să apeși o anumită clapă a pianului și nu alta, este ea însăși una dintre notele claviaturii. Legea Morală ne arată melodia pe care trebuie s-o cîntăm, iar instinctele noastre sînt doar clapele.

Iată și un alt fel de a constata că Legea Morală nu este doar unul din instinctele noastre. Dacă două instincte sînt în conflict, și în mintea unei ființe nu se află decît aceste două instincte, este evident că instinctul cel mai puternic trebuie să învingă. Dar în momentele cînd sîntem pe deplin conștienți de Legea Morală, ea ne spune de obicei să fim de partea celui mai slab dintre impulsuri. *Vrei* probabil să fii în siguranță mai mult decît vrei să ajuți omul care se înecă, dar cu toate astea, Legea Morală îți spune să-l ajuți. Și, cu siguranță, ne spune deseori că e de încercat să ne mobilizăm instinctul corect așa încît el să devină mai puternic decît este în mod natural. Vreau să spun că ne simțim adesea datori să ne stimulăm instinctul de turmă, trezindu-ne imaginația, și stîrnindu-ne mila și alte sentimente, astfel încît să adunăm des-

tulă energie ca să facem ceea ce este bine. Dar este clar că nu acționăm *din* instinct atunci cînd acționăm în așa fel încît un instinct să devină mai puternic decît este. Ceea ce îți spune: „Instinctul tău de turmă este adormit, trezește-l", nu poate *fi* însuși instinctul de turmă. Ceea ce îți spune care notă a pianului trebuie cîntată mai tare nu poate fi însăși această notă.

Iată și o a treia cale de a vedea lucrurile. Dacă Legea Morală ar fi doar unul din instinctele noastre, ar trebui să putem desemna un anumit impuls interior care a fost totdeauna ceea ce numim „bun", adică mereu în acord cu regula purtării corecte. Dar nu putem. Nu există în noi nici un impuls pe care Legea Morală n-ar putea să ne spună cîndva să-l curmăm, și nici unul pe care Legea n-ar putea să ne spună cîndva să-l încurajăm. Este greșit să gîndim că unele din impulsurile noastre — să zicem iubirea de mamă sau patriotismul — sînt bune, iar altele, ca sexul sau instinctul de luptă, sînt rele. Tot ce vrem să spunem este că ocaziile în care instinctul de luptă sau dorința sexuală trebuie înfrînate sînt ceva mai des întîlnite decît momentele cînd trebuie înfrînate iubirea de mamă sau patriotismul. Dar sînt și situații cînd un bărbat căsătorit este dator să-și încurajeze impulsul sexual și un soldat este dator să-și încurajeze instinctul de luptă. Sînt de asemenea împrejurări în care iubirea unei mame pentru copiii ei sau iubirea unui bărbat pentru țara sa trebuie înăbușite ca să nu ducă la nedreptăți față de copiii altora sau față de

alte țări. La drept vorbind, nu există impulsuri bune sau rele. Gîndiți-vă din nou la un pian. Nu are în el două feluri de note, cele „bune" și cele „rele". Fiecare notă este bună cîteodată și rea altă dată. Legea Morală nu este un instinct sau ansamblul instinctelor cuiva: este ceva care produce un fel de melodie (melodia pe care o numim virtute sau purtare dreaptă) prin îndrumarea instinctelor.

Printre altele, chestiunea aceasta are o mare însemnătate practică. Cel mai periculos lucru pe care-l poți face este să iei drept bun oricare impuls al firii tale și să-l consideri ca pe ceva care ar trebui urmat cu orice preț. Oricare din impulsurile noastre ne poate transforma în demoni dacă-l luăm drept un sfetnic absolut. Ai putea să te gîndești că dragostea pentru oameni în general este un impuls corect, dar nu este așa. Dacă lași deoparte dreptatea, te vei trezi că nesocotești înțelegerile, că falsifici dovezile la judecată „în folosul omenirii" și că devii în cele din urmă un om crud și perfid.

Alți oameni mi-au scris întrebîndu-mă dacă „Ceea ce numiți Lege Morală nu este oare doar o convenție socială, ceva implantat în noi prin educație?" Cred că aici este o neînțelegere. Oamenii care pun această întrebare iau drept bun faptul că dacă am învățat ceva de la părinți și dascăli, acel ceva trebuie să fie doar o invenție umană. Dar, desigur, nu este așa. Toți am învățat la școală tabla înmulțirii. Un copil care a crescut singur într-o insulă pustie n-ar cunoaște-o. Dar cu siguranță asta nu înseamnă că tabla înmulțirii este pur și sim-

plu o convenţie umană, ceva pe care fiinţele omeneşti au făcut-o pentru ele şi pe care ar fi putut-o face altfel dacă aşa le-ar fi plăcut. Sînt întru totul de acord că învăţăm Regula Purtării Cuviincioase de la părinţi şi dascăli, de la prieteni şi din cărţi, aşa cum învăţăm orice altceva. Dar unele din lucrurile pe care le învăţăm sînt doar convenţii care ar fi putut fi altfel — învăţăm să ţinem dreapta pe şosele, dar ar fi putut tot atît de bine să fie regula de a ţine stînga — iar altele, ca matematicile, sînt adevăruri reale. Problema este cărei clase îi aparţine Legea Naturii Umane.

Sînt două motive pentru a afirma că aparţine aceleiaşi clase ca matematicile. Primul este că, aşa cum am spus în capitolul întîi, deşi există deosebiri în privinţa ideilor morale de la o ţară la alta, de la o epocă la alta, deosebirile nu sînt de fapt foarte mari — nici pe departe atît de mari cum îşi închipuie unii; aceeaşi lege poate fi recunoscută peste tot, în timp ce simplele convenţii, ca regula circulaţiei sau felul în care se îmbracă oamenii, pot fi oricît de deosebite. Iată şi al doilea motiv. Cînd te gîndeşti la aceste deosebiri între morala unui popor şi cea a altuia, consideri că morala unuia dintre popoare poate fi cumva mai bună sau mai rea decît a celuilalt? Pot fi socotite anumite schimbări drept nişte îmbunătăţiri? Dacă nu, atunci e sigur că n-ar putea exista niciodată vreun progres moral. Progres nu înseamnă doar schimbare, ci schimbare în bine. Dacă nici un ansamblu de idei morale n-ar fi mai adevărat sau mai bun decît

un altul, preferința pentru morala civilizată față de morala sălbatică n-ar avea sens, nici preferința pentru morala creștină față de morala nazistă. De fapt, credem cu toții că anumite sisteme morale sînt mai bune decît altele. Credem că unii dintre oamenii care au încercat să schimbe ideile morale ale epocii lor au fost ceea ce am numi reformatori sau pionieri — oameni care înțelegeau mai bine morala decît vecinii lor. Foarte bine așadar. În clipa în care spui că un ansamblu de idei morale poate fi mai bun decît altul, le compari pe fiecare cu un etalon, zicînd că unul din ele este mai conform cu etalonul decît celălalt. Dar etalonul cu care se compară două lucruri este ceva diferit de amîndouă. Le compari, de fapt, pe amîndouă cu o Morală Reală, admițînd că există ceva ca un Bine real, independent de ceea ce gîndește lumea, și că ideile unora se apropie mai mult de Binele real decît ale altora. Sau s-o spunem altfel. Dacă ideile tale morale pot fi mai adevărate, și cele ale naziștilor mai puțin adevărate, trebuie să fie ceva — vreo Morală Reală — care să fie adevărată și pentru ei. Motivul pentru care ideea ta despre New York poate fi mai adevărată sau mai puțin adevărată decît a mea constă în faptul că New Yorkul este un loc real, care există cu totul independent față de ceea ce gîndește fiecare din noi. Dacă spunînd „New York“ fiecare înțelege doar „orașul pe care mi-l închipui în mintea mea“, cum ar putea unul dintre noi să aibă idei mai adevărate decît celălalt? Nici n-ar putea fi vorba de adevărat sau fals. În

același fel, dacă Regula Comportării Cuviincioase ar însemna pur și simplu „ceea ce întîmplător aprobă fiecare națiune", n-ar avea nici un sens să se spună că vreuna dintre națiuni a fost vreodată mai corectă în aprobarea ei decît oricare alta și nici un sens să se spună că lumea ar putea vreodată să devină mai bună sau mai rea din punct de vedere moral.

Afirm deci, în concluzie, că deși deosebirile dintre ideile oamenilor asupra Comportării Cuviincioase te fac deseori să bănuiești că nici n-ar exista o Lege naturală de Comportare, totuși lucrurile la care sîntem obligați să ne gîndim în legătură cu aceste deosebiri dovedesc exact contrariul. Doar o vorbă înainte de a încheia. Am întîlnit oameni care exagerează deosebirile, pentru că nu fac distincția între deosebirile de morală și deosebirile de păreri asupra faptelor. De exemplu, un bărbat mi-a spus: „Acum trei sute de ani, oamenii din Anglia ucideau vrăjitoarele. Era oare asta ceea ce numiți Regula Naturii Umane sau a Comportării Corecte?" Dar motivul pentru care nu executăm vrăjitoarele este desigur acela că nu credem să existe asemenea lucruri. Dacă am crede cu adevărat că există ființe vîndute diavolului, primind în schimb de la el puteri supranaturale și folosind acele puteri pentru a-și ucide vecinii, sau a-i înnebuni, sau pentru a aduce vreme rea — am fi cu siguranță de acord că, dacă merita cineva pedeapsa cu moartea, atunci o merită aceste odioase „colaboraționiste". Aici nu este o deosebire de principii morale: deosebirea pri-

vește doar faptul în sine. A nu mai crede în vrăjitoare poate fi un mare progres științific: nu este nici un progres moral în a nu le executa de vreme ce crezi că ele nici nu există. N-ai spune despre un om că este milos deoarece nu mai pune curse de șoareci fiind convins că nu mai există șoareci în casă.

# *Realitatea legii*

Mă întorc acum la ceea ce am spus la sfîrșitul primului capitol, și anume că sînt două ciudățenii la neamul omenesc. În primul rînd, că oamenii sînt bîntuiți de ideea unei anumite comportări pe care ar trebui s-o aibă, și care s-ar putea numi corectitudine, sau cuviință, sau moralitate, sau Legea Firii. În al doilea rînd, că de fapt nu se comportă ca atare. Poate că unii se vor întreba de ce spun eu că acest lucru este ciudat. Ar putea să vi se pară cel mai firesc lucru de pe lume. Și, mai cu seamă, v-ați gîndit, poate, că sînt cam aspru cu neamul omenesc. La urma urmelor, ați putea spune, ceea ce eu numesc încălcarea Legii Binelui și Răului sau a Firii nu înseamnă altceva decît că oamenii nu sînt perfecți. Și de ce naiba ar trebui să mă aștept să fie perfecți? Ar fi un răspuns potrivit dacă ceea ce încercam să fac ar fi fost să cîntăresc gradul exact de vină care ni se poate imputa pentru că nu ne purtăm așa cum cerem altora să se poarte. Dar asta nu este deloc treaba mea. În prezent nu mă interesează vina; caut să găsesc adevărul. Și din acest punct de vedere însăși ideea că ceva nu este perfect,

sau că nu este ceea ce ar trebui să fie, are anumite consecințe.

Dacă iei un lucru ca o piatră sau un copac, el este ceea ce este și pare lipsit de sens să spui că ar fi trebuit să fie altfel. Poți spune desigur că o piatră „nu este bună“ în cazul cînd vrei s-o folosești pentru ornamentarea grădinii sau că un copac „nu este bun“ pentru că nu-ți oferă atîta umbră cît te-ai aștepta. Dar tot ce vrei să spui cu asta este că se întîmplă ca piatra sau copacul să fie nepotrivite pentru un scop care este al tău. Doar în glumă poți să le învinovățești pentru așa ceva. Știi de fapt că, date fiind clima și solul, copacul n-ar fi putut fi altfel. Ceea ce noi numim, din punctul nostru de vedere, un copac „rău“ este un copac care ascultă de legile naturii tot atît cît și unul „bun“.

Ați observat ce decurge de aici? Decurge faptul că legile pe care noi le numim de obicei ale naturii — de pildă, felul în care vremea influențează un copac — pot să nu fie *legi* în sensul strict al cuvîntului, ci doar într-un fel oarecare de a vorbi. Cînd spui că pietrele care cad ascultă totdeauna de legea gravitației, nu este oare același lucru cu a spune că legea vrea să zică doar „ceea ce fac totdeauna pietrele“? Nu te gîndești în nici un caz că atunci cînd o piatră este lăsată să cadă, ea își reamintește deodată că are ordin să cadă pe pămînt. Vrei doar să spui că, de fapt, piatra cade. Cu alte cuvinte, nu poți fi sigur că există ceva dincolo de fapte și deasupra lor, vreo lege privitoare la ceea ce ar trebui să se întîmple, distinctă de ceea ce realmente se întîmplă. Legi-

le naturii, așa cum se aplică la pietre sau la copaci, pot doar să însemne „ceea ce, de fapt, face Natura". Dar este cu totul altceva cînd e vorba de Legea Firii Umane, de Legea Comportării Cuviincioase. Această lege nu înseamnă defel „ceea ce, de fapt, fac oamenii"; pentru că, așa cum am arătat mai înainte, mulți dintre ei nu ascultă de această lege, și nici unul nu ascultă de ea întru totul. Legea gravitației îți arată ce fac pietrele dacă le lași să cadă; dar Legea Firii Umane îți arată ceea ce ființele umane ar trebui sau nu să facă. Cu alte cuvinte, cînd ai de-a face cu oamenii intervine ceva care se află deasupra și dincolo de faptele în sine. Există faptele (cum se poartă oamenii); dar există și altceva (cum ar trebui ei să se poarte). În restul universului nu este nevoie decît de fapte. Electronii și moleculele se comportă într-un anumit fel, și de aici urmează anumite rezultate, și cu asta se poate încheia povestea.* Dar oamenii se poartă într-un anumit fel și asta nu încheie povestea, pentru că știm neîncetat că ei ar fi trebuit să se poarte în alt fel.

Acest lucru este atît de deosebit încît ești ispitit să-i găsești o explicație. De pildă, am putea încerca să spunem că atunci cînd afirmi că un om n-ar trebui să facă ce face, vrei să spui același lucru ca și atunci cînd afirmi că o piatră are o formă proastă, respectiv că ceea

---

* Eu nu cred că este chiar *toată* povestea, după cum veți vedea mai încolo. Vreau doar să spun că, față de discuțiile care s-au purtat pînă astăzi, s-ar putea ca lucrurile să stea așa.

ce face el nu este convenabil pentru tine. Dar nu este deloc adevărat. Un om care ocupă locul de la margine într-un compartiment de tren pentru că a ajuns primul acolo, și un altul care s-a strecurat în locul acela, mutîndu-mi bagajul în timp ce eu eram întors cu spatele, sînt amîndoi incomozi pentru mine. Dar eu îl socotesc vinovat pe cel de al doilea și nu pe primul. Nu mă supăr — după ce a trecut o clipă în care m-am dezmeticit — pe un om care mi-a pus piedică din întîmplare; dar mă supăr pe un om care încearcă să-mi pună piedică, chiar dacă nu reușește. Totuși primul m-a lovit și al doilea nu. Uneori, comportarea pe care o numesc rea nu-mi produce nici un inconvenient, ba chiar dimpotrivă. În război, fiecare parte poate socoti ca fiind foarte folositor un trădător al celeilalte părți. Dar deși îl folosesc și-l plătesc, ei îl privesc ca pe un vierme uman. Deci nu se poate spune că ceea ce numim comportare cuviincioasă la alții este ceea ce se întîmplă a fi de folos pentru noi. Cît privește comportarea decentă la noi înșine, cred că este foarte clar că ea nu înseamnă comportarea care aduce cîștig. Înseamnă ceva de tipul a fi mulțumit cu 30 de șilingi cînd ai fi putut să cîștigi 300, a-ți face temele școlare cinstit cînd ți-ar fi fost ușor să copiezi, a lăsa în pace o fată cu care ai fi vrut să faci dragoste, a rămîne în locuri primejdioase cînd ai fi putut să te duci în locuri mai sigure, a te ține de promisiunile pe care mai degrabă le-ai face uitate și a spune adevărul chiar dacă asta te face să pari un prostănac.

Unii oameni zic că deşi o purtare cuviincioasă nu înseamnă ceva care foloseşte fiecărei persoane particulare într-un moment dat, ea înseamnă totuşi ceva care aduce un cîştig omenirii în întregul ei; şi că, drept urmare, nu e nimic misterios în această treabă. Fiinţele umane, la urma urmelor, au o oarecare intuiţie; oamenii văd că nu poţi avea cu adevărat siguranţă sau fericire decît într-o societate unde fiecare joacă cinstit şi, pentru că văd acest lucru, încearcă să se poarte decent. Este, desigur, foarte adevărat că siguranţa şi fericirea pot veni doar de la indivizi, clase şi naţiuni care se poartă cinstit, corect şi cumsecade unii cu alţii. Acesta este unul din cele mai importante adevăruri din lume. Dar nu oferă nici o explicaţie faptului că simţim ceea ce simţim despre Bine şi Rău. Dacă te întrebi: „de ce ar trebui să fiu altruist?“ şi răspunzi „deoarece este bine pentru societate“, te-ai putea apoi întreba „de ce să mă preocupe ceea ce este bine pentru societate dincolo de ceea ce îmi aduce *mie* un avantaj personal?“, şi atunci va trebui să răspunzi „deoarece ar trebui să fii altruist“ — ceea ce pur şi simplu te readuce de unde ai plecat. Spui un adevăr, dar nu ajungi mai departe. Dacă un om ar întreba la ce e bun jocul de fotbal, răspunsul „pentru a da goluri“ n-ar fi prea bun, pentru că încercarea de a da goluri este însuşi jocul, nu motivul jocului, şi ai spune de fapt doar că fotbalul este fotbal, ceea ce este adevărat, dar nu merită să fie spus. În acelaşi fel, dacă un om întreabă la ce foloseşte o purtare cuviincioasă, n-are rost să răspunzi „pentru a

face bine societății", pentru că încercarea de a face bine societății, cu alte cuvinte de a fi altruist („societatea" nefiind altceva decît „ceilalți oameni"), este unul din lucrurile care aparțin purtării cuviincioase; tot ceea ce spui este că purtarea decentă este purtarea decentă. Ai fi zis tot atît de mult dacă te-ai fi oprit la afirmația „oamenii ar trebui să fie altruiști".

Vreau să mă opresc aici. Oamenii ar trebui să fie altruiști, ar trebui să fie corecți. Nu că oamenii ar fi altruiști, nici că le-ar plăcea să fie altruiști, ci ar trebui să fie așa. Legea Morală, sau Legea Firii Umane, nu este doar un fapt al purtării omenești, așa cum Legea Gravitației este, sau ar putea fi, pur și simplu un fapt al comportării obiectelor grele. Pe de altă parte, Legea Firii nu este doar o simplă fantezie, întrucît nu putem să ne descotorosim de această idee, iar, dacă n-am ține seama de ea, cele mai multe lucruri pe care le spunem și le gîndim despre oameni ar fi doar inepții. Și nu este pur și simplu o afirmație privitoare la cum ne-ar plăcea să se poarte oamenii ca să ne convină; pentru că purtarea pe care o numim rea sau incorectă nu este întocmai aceeași cu purtarea pe care o găsim neconvenabilă, ba poate fi chiar contrariul acesteia. Ca urmare, această Regulă a Binelui și Răului, sau Legea Firii Umane, sau cum vreți să-i spunem, trebuie într-un fel sau altul să fie ceva real — un lucru care este într-adevăr acolo, nu ceva făcut de noi. Și totuși nu este un fapt în sensul obișnuit, în același fel în care purtarea noastră efectivă este un fapt. Începem să întrezărim că va trebui să admi-

tem că există mai mult decît un singur soi de realitate; că, în acest caz particular, există ceva mai presus și dincolo de faptele obișnuite ale purtării omenești și totuși ceva cu certitudine real — o lege reală, pe care n-a făcut-o nici unul dintre noi, dar a cărei presiune o resimțim cu toții.

# *Ce se află în spatele legii*

Haideți să recapitulăm ceea ce am aflat pînă acum. În cazul pietrelor și pomilor și al altor lucruri de același fel, ceea ce numim Legile Naturii pot să nu fie altceva decît un fel de a vorbi. Cînd spui că natura este guvernată de anumite legi, asta poate însemna, de fapt, doar că natura se comportă într-un anume fel. Așa-zisele legi pot să nu fie de fapt ceva real — ceva mai presus și dincolo de faptele concrete pe care le observăm. Dar în cazul omului, am văzut că asta nu se potrivește. Legea Firii Umane, sau a Binelui și a Răului, trebuie să fie ceva mai presus și dincolo de faptele concrete ale comportării umane. În acest caz, în afară de faptele concrete, mai există altceva — o lege reală pe care nu am inventat-o noi și de care știm că ar trebui să ascultăm.

Vreau acum să discutăm despre ce ne arată această lege cu privire la universul în care trăim. De cînd oamenii au devenit capabili să gîndească s-au întrebat permanent ce este de fapt universul și cum a ajuns să se afle acolo. În linii mari, s-au susținut două concepții. Întîi, este cea care se numește concepția materialistă. Lumea care acceptă această concepție crede că materia și spațiul există

și au existat totdeauna, din întîmplare, nimeni nu știe de ce; și că materia, comportîndu-se în anumite moduri fixe, a produs din întîmplare, printr-un fel de lovitură norocoasă, făpturi ca noi înșine, capabile să gîndească. Cu o șansă dintr-o mie, ceva s-a lovit de soarele nostru și l-a făcut să producă planetele; cu altă a mia șansă au apărut pe una din aceste planete substanțele chimice necesare vieții și temperatura potrivită, și astfel o parte din materia de pe pămînt a căpătat viață; iar apoi, printr-o lungă serie de șanse, făpturile vii s-au dezvoltat în ființe ca noi. Cealaltă concepție este cea religioasă.* Potrivit ei, ceea ce

---

* Pentru a scurta această expunere cînd am dat-o pe calea undelor, am menționat doar concepția materialistă și concepția religioasă. Dar pentru a fi completă, ar trebui să menționez concepția intermediară, denumită filozofia elanului vital, sau evoluționism creator, sau evoluționism emergent. Prezentările cele mai inteligente ale acesteia apar în lucrările lui Bernard Shaw, iar cele mai profunde se regăsesc în cele ale lui Bergson. Cei care susțin această concepție spun că micile variații prin care viața pe această planetă a „evoluat" de la formele cele mai elementare pînă la om nu s-au datorat întîmplării, ci „străduinței" sau „intenției" unui elan vital. Pe oamenii care spun asta trebuie să-i întrebăm dacă prin elan vital ei înțeleg sau nu ceva care gîndește. Dacă da, atunci „o gîndire care inițiază viața și o conduce spre desăvîrșire" este într-adevăr un Dumnezeu, și concepția lor este astfel identică cu cea religioasă. Dacă nu, atunci ce rost are să se spună că ceva care nu gîndește „se străduie" sau are „intenții"? Asta mi se pare fatal pentru concepția lor. Un motiv pentru care oamenii găsesc atît de atrăgător evoluționismul creator este că le oferă mare parte din confortul emoțional

se află în spatele universului seamănă mai mult cu o minte gînditoare decît cu orice altceva. Asta vrea să spună că este conștientă, și are scopuri, și preferă un lucru altuia. Și, conform acestei concepții, ea a făcut universul, în parte pentru scopuri pe care nu le cunoaștem, dar în parte, pentru a produce desigur creaturi asemănătoare cu sine — vreau să zic, asemănătoare cu sine în ceea ce privește faptul că gîndesc. Vă rog să nu credeți că una dintre aceste două concepții a fost susținută cu mult timp în urmă și că cealaltă i-a luat treptat locul. Ambele concepții au apărut orișiunde au existat oameni care gîndesc. Mai notați un lucru. Folosind știința în înțelesul ei obișnuit, nu se poate afla care dintre concepții este cea corectă. Știința lucrează prin experimente. Urmărește cum se comportă lucrurile. Orice afirmație științifică, cît ar

---

al credinței în Dumnezeu și nimic din consecințele mai puțin plăcute ale acestei credințe. Cînd te simți în formă, soarele strălucește și nu vrei să crezi că întregul univers este doar un dans mecanic al atomilor, este agreabil să te poți gîndi la această mare Forță misterioasă rostogolindu-se de-a lungul veacurilor și purtîndu-te pe tine pe creasta sa. Dacă, pe de altă parte, vrei să faci ceva mai degrabă josnic, elanul vital, fiind doar o forță oarbă, fără morală și fără minte, nu se va amesteca în treburile tale ca acel Dumnezeu plicticos despre care am învățat cîte ceva cînd eram copii. Elanul vital este un fel de Dumnezeu îmblînzit. Poți să-l pui în funcție cînd vrei, dar el nu te va bate la cap. Toate emoțiile religiei și nici unul din costurile ei. Nu e cumva elanul vital cea mai mare realizare din lume a gîndirii modelate de iluzii?

părea de complicată, înseamnă în definitiv cam așa ceva: „am orientat telescopul spre cutare și cutare parte a cerului la ora 2 20 a. m. în ziua de 15 ianuarie și am văzut asta și asta“, sau „am pus atîta din substanța asta într-un vas și am încălzit-o la cutare temperatură și s-a întîmplat asta și asta“. Să nu credeți că mă ridic împotriva științei, spun doar care este treaba științei. Și cu cît un om este mai savant, cu atîta (cred eu) va fi mai de acord cu mine că asta este treaba științei — o treabă de altfel foarte folositoare și necesară. Dar de ce un lucru oarecare a ajuns să fie acolo, și dacă este ceva în spatele lucrurilor pe care le observă știința — ceva care este altfel — asta nu este o întrebare științifică. Dacă există „ceva în spate“, atunci acel „ceva“ fie va rămîne pe deplin necunoscut oamenilor, fie se va face cunoscut într-un alt fel. Afirmația că există un asemenea lucru, precum și afirmația că nu există un asemenea lucru nu sînt nici una nici alta afirmații pe care poate să le facă știința. Și adevărații oameni de știință nici nu le fac de obicei. De regulă ziariștii și romancierii populari care au prins din manuale cîteva resturi nedigerate sînt cei care fac asemenea afirmații. La urma urmei, avem de-a face cu o problemă de bun-simț. Presupunînd chiar că știința ar deveni completă și ar cunoaște fiecare lucrușor din întregul univers, este clar că întrebările „de ce există un univers?“, „de ce merge înainte?“, „are el vreun înțeles?“ ar rămîne fără răspuns.

Așadar situația ar fi fără ieșire dacă n-ar exista totuși o excepție. Există un lucru, și nu-

mai unul, în tot universul, despre care știm mai mult decît am putea afla prin observație externă. Acest singur lucru este omul. Noi nu doar observăm oameni, noi *sîntem* oameni. Avem în acest caz, cum s-ar spune, informație dinăuntru; sîntem în cunoștință de cauză. Și din acest motiv știm că oamenii sînt supuși unei legi morale, pe care nu ei au făcut-o, pe care n-o pot uita nici atunci cînd încearcă s-o facă, o lege de care știu că ar trebui să asculte. Țineți seama de următorul lucru. Oricine ar studia omul din afara sa, așa cum studiem electricitatea sau varza, necunoscînd limbajul nostru și neputînd prin urmare să afle ceva despre noi de la noi înșine, ci doar observînd din afară ce facem, n-ar putea niciodată să afle că avem această lege morală. Și cum ar putea oare, dacă observația nu-i arată decît ceea ce facem, în timp ce legea morală este ceea ce ar trebui să facem. În același fel, dacă ar fi ceva mai presus sau dincolo de faptele observate în legătură cu pietrele sau cu vremea, noi, studiindu-le din afară, n-am putea niciodată spera să descoperim lucrul acela.

Situația problemei este deci următoarea. Vrem să știm dacă universul este așa cum este fără nici un motiv sau dacă există o putere în spatele său care-l face să fie ceea ce este. Întrucît această putere, dacă există, nu este unul din faptele observate, ci o realitate care produce faptele, nici o observare simplă a faptelor n-o poate descoperi. Există un singur caz în care putem ști dacă există ceva mai mult, și anume cazul nostru. Și în acest singur caz aflăm că există ceva. Se poate spune

și altfel. Dacă ar exista o putere care controlează universul din afară, ea nu ni s-ar putea arăta ca un fapt din interiorul universului — tot așa cum arhitectul unei case n-ar putea fi un perete sau o scară sau o sobă din această casă. Singurul mod în care ne-am putea aștepta să ni se arate ar fi înăuntrul nostru, ca o influență sau o comandă care încearcă să ne facă să ne comportăm într-un anumit fel. Și asta este exact ceea ce găsim înăuntrul nostru. Nu-i așa că ar trebui să intrăm la bănuială? În singurul caz în care te poți aștepta să capeți un răspuns, răspunsul se dovedește a fi „da"; iar în celelalte cazuri, în care nu primești răspuns, poți să-ți dai seama de ce nu-l primești. Să presupunem că cineva m-ar întreba, cînd văd un om în uniformă albastră umblînd pe stradă și lăsînd mici colete de hîrtie la fiecare casă, de ce bănuiesc că este vorba de scrisori? Aș răspunde: „pentru că de fiecare dată cînd omul acela lasă un colet asemănător pentru mine constat că este o scrisoare". Și dacă atunci el ar obiecta — „dar tu n-ai văzut niciodată toate scrisorile acelea pe care crezi că le primesc alți oameni", aș zice „sigur că nu, și nici nu m-aș aștepta să le văd, fiindcă nu-mi sînt adresate mie. Explic doar ce sînt coletele pe care n-am voie să le deschid cu ajutorul celor pe care am voie să le deschid". La fel este și cu întrebarea de la care am pornit. Singurul colet pe care am voie să-l deschid este omul. Cînd fac asta, și mai ales cînd deschid acel colet particular numit eu însumi, constat că eu nu exist de capul meu, că sînt supus unei legi; că cineva sau ceva

vrea ca eu să mă port într-un anume fel. Nu cred, desigur, că dacă aș putea intra într-o piatră sau într-un copac aș găsi exact același lucru, așa cum nu cred că toți ceilalți oameni de pe strada mea primesc aceleași scrisori ca și mine. Mă aștept, de pildă, să constat că piatra trebuie să asculte de legea gravitației — că în timp ce expeditorul scrisorilor îmi spune mie doar să ascult de legea naturii mele omenești, el obligă piatra să asculte legile naturii pietrelor. Dar mă aștept să aflu că în ambele cazuri există, așa zicînd, un expeditor de scrisori, o Putere în spatele faptelor, un Conducător, o Călăuză.

Să nu credeți că merg mai repede decît merg de fapt. N-am ajuns nici la o sută de kilometri de Dumnezeul teologiei creștine. Am ajuns doar la ceva care conduce universul, și care răsare în mine ca o lege care mă împinge să fac bine și mă face să mă simt răspunzător și stingherit atunci cînd fac rău. Trebuie să admitem, cred, că acest lucru seamănă mai mult cu o gîndire decît seamănă cu orice alt lucru cunoscut — pentru că în definitiv singurul alt lucru cunoscut este materia și e greu să-ți închipui o bucată de materie care dă instrucțiuni. Dar, desigur, nu trebuie să fie chiar la fel cu gîndirea, și încă mai puțin la fel cu o persoană. In capitolul următor vom vedea dacă putem descoperi ceva mai mult. Deocamdată doar un avertisment. În ultimele sute de ani oamenii au rostit tot felul de vorbe goale despre Dumnezeu. Eu nu vă ofer așa ceva. Puteți renunța la vorbărie.

# *Avem motiv să fim neliniștiți*

Am terminat ultimul capitol cu ideea că prin legea morală ajunge pînă la noi cineva sau ceva din afara universului material. Și bănuiesc că aici unii dintre voi s-au cam supărat. V-ați gîndit poate că v-am păcălit — că am împachetat cu grijă într-un înveliș filozofic ceva care s-a dovedit a nu fi decît încă o „trăncăneală religioasă". Ați simțit poate că erați gata să mă ascultați atîta timp cît credeați că am ceva nou de zis; dar dacă este vorba doar de religie, ei bine, lumea a încercat deja soluția asta și timpul nu se mai poate întoarce. Dacă este cineva care simte astfel, aș dori să-i spun trei lucruri.

Întîi, despre întoarcerea timpului. Credeți că glumeam cînd am zis că poți da ceasul înapoi, și că este foarte normal s-o faci dacă ceasul nu merge bine? Dar mai bine să las deoparte toată chestia cu ceasurile. Toți vrem să mergem înainte. A merge înainte înseamnă a te apropia de locul unde vrei să ajungi. Dar dacă ai cotit-o greșit, mersul înainte nu te apropie de locul acela. Dacă ești pe un drum greșit, a merge realmente înainte înseamnă a face stînga împrejur și a merge înapoi spre drumul cel bun; și în acest caz omul care se

întoarce primul din drum este omul cel mai înaintat. Știm cu toții acest lucru de cînd făceam socoteli la școală. Dacă am început greșit o adunare, cu cît îmi dau seama mai curînd de acest lucru și mă întorc și-o iau de la capăt, cu atît voi reuși mai repede. Nu este nimic progresist în a fi încăpățînat și a nu admite că ai greșit. Și cred că dacă ne uităm la situația prezentă a lumii, este cît se poate de limpede că omenirea a făcut o mare greșeală. Sîntem pe un drum greșit. Și dacă este așa, trebuie s-o luăm înapoi. A merge înapoi este calea cea mai rapidă pentru a înainta.

Apoi, în al doilea rînd, n-a fost chiar o „trăncăneală religioasă". N-am ajuns nici măcar la Dumnezeul vreunei religii, cu atît mai puțin la Dumnezeul acestei religii particulare denumite creștinism. Am ajuns doar pînă la a arăta că Cineva sau Ceva se află în spatele legii morale. Nu luăm nimic din Biblie sau din Biserici, încercăm doar să vedem ce putem afla cu propriile noastre puteri despre acel Cineva. Și vreau să arăt foarte limpede că ceea ce putem afla cu propriile noastre puteri ne zguduie. Avem două dovezi privitoare la acest Cineva. Una este universul făcut de el. Dacă am folosi acest singur indiciu, cred că ar trebui să tragem concluzia că el a fost un mare artist (fiindcă universul este un loc foarte frumos), dar și că el este cît se poate de neîndurător și neprietenos față de om (deoarece universul este un loc foarte primejdios și înspăimîntător). Cealaltă dovadă este această lege morală pe care el a pus-o în mințile noastre. Și ea este o informație mai bună de-

cît cealaltă, pentru că este o informaţie dinăuntru. Puteţi afla mai mult despre Dumnezeu din legea morală decît din univers în general, întocmai cum aflaţi mai mult despre un om ascultîndu-i conversaţia decît privind o casă pe care a construit-o. Aşadar, din această a doua dovadă tragem concluzia că Fiinţa din spatele universului este puternic interesată de o bună purtare — de corectitudine, altruism, curaj, bună-credinţă, cinste şi adevăr. În acest sens ar trebui să fim de acord cu aprecierea, făcută de creştinism şi de alte religii, că Dumnezeu este „bun". Dar aici să nu ne grăbim. Legea morală nu ne dă vreun temei pentru a crede că Dumnezeu este „bun" în sensul de a fi indulgent, sau blajin, sau înţelegător. Legea morală n-are nimic indulgent. E tot atît de rigidă ca un cui. Îţi spune să faci lucrul cel drept şi nu pare să ţină seama de cît de dureros, de periculos sau de greu poate fi să-l faci. Dacă Dumnezeu este ca legea morală, atunci el nu este îngăduitor. N-are rost, în etapa aceasta, să spunem că ceea ce înţelegem printr-un Dumnezeu „bun" este un Dumnezeu care poate ierta. Am merge prea repede. Numai o persoană poate ierta. Şi n-am ajuns încă atît de departe încît să vorbim de un Dumnezeu personal — am ajuns doar la o forţă aflată în spatele legii morale, care seamănă mai mult cu gîndirea decît cu orice altceva. Totuşi această forţă poate fi foarte diferită de o persoană. Dacă este doar gîndire pură, impersonală, poate că n-are nici un rost să-i ceri să facă excepţii pentru tine sau să te ierte, aşa cum n-are rost să ceri tablei

înmulțirii să te ierte cînd faci calcule greșite. Nu poți ajunge decît la un rezultat greșit. De asemenea, nu folosește să spui că, dacă există un Dumnezeu de acest fel — o bunătate absolut impersonală —, atunci el nu-ți place și nu-ți faci griji din cauza lui. Pentru că necazul este că o latură din tine este de partea lui și este de acord cu dezaprobarea lui față de lăcomia, șmecheria și exploatarea omenească. Ai putea să dorești ca el să facă o excepție în cazul tău personal, să te ierte de data asta; dar în adîncul tău știi că el nu poate fi bun decît dacă puterea care se află în spatele lumii detestă, într-adevăr și fără excepție, acest fel de purtare. Pe de altă parte, știm că dacă există o bunătate absolută, aceasta ar trebui să urască aproape tot ceea ce facem noi. Iată impasul teribil în care ne aflăm. Dacă universul nu este guvernat de o bunătate absolută, atunci toate strădaniile noastre sînt fără nici o speranță pe termen lung. Dar dacă este, atunci devenim în fiecare zi dușmanii acestei bunătăți, și n-avem nici o șansă de a face mîine ceva mai bun, astfel încît cazul nostru este iarăși disperat. Nu putem fără bunătatea aceasta, dar nu putem nici cu ea. Dumnezeu este singurul sprijin, dar este și suprema teroare: lucrul de care avem cea mai mare nevoie și lucrul de care vrem cel mai mult să ne ascundem. Este singurul nostru aliat posibil, și ne-am făcut singuri dușmanii lui. Unii oameni spun că e o bucurie să întîlnești privirea bunătății absolute. Ar trebui să se gîndească mai bine. Ei doar se joacă cu religia. Bunătatea este fie marea siguranță,

fie marele pericol — după felul în care reacţionezi faţă de ea. Şi am reacţionat într-un mod greşit.

Iată acum şi a treia chestiune. Cînd am ales această cale ocolită pentru a ajunge la adevăratul meu subiect, n-am încercat în nici un fel să vă păcălesc. Am avut alt motiv: creştinismul nu poate fi înţeles pînă cînd n-ai dat cu ochii de faptele pe care le-am descris. Creştinismul le spune oamenilor să se căiască şi le făgăduieşte iertare. Ca atare el nu are nimic — din cîte ştiu eu — de spus celor care nu ştiu că au făcut ceva de care să se căiască şi care nu simt că au nevoie de iertare. După ce ţi-ai dat seama că există o lege morală reală, şi o putere în spatele acestei legi, că ai încălcat această lege şi te-ai pus rău cu acea putere — de abia atunci, şi cu nici o clipă mai devreme, începe creştinismul să vorbească. Cînd ştii că eşti bolnav, îl asculţi pe doctor. Cînd ai conştiinţa că situaţia noastră este aproape disperată, vei începe să înţelegi despre ce vorbesc creştinii. Ei explică cum am ajuns în starea noastră actuală de a urî şi totodată de a iubi bunătatea. Ei oferă o explicaţie pentru faptul că Dumnezeu poate fi această gîndire impersonală din spatele legii morale şi totodată o persoană. Ei îţi spun cum cerinţele acestei legi, pe care tu şi eu nu le putem împlini, au fost împlinite pentru noi, cum Dumnezeu însuşi devine om pentru a-l scăpa pe om de nemulţumirea lui Dumnezeu. Este o poveste veche şi dacă vrei să intri în ea, vei consulta fără îndoială oameni care au mai multă autoritate decît mine să vorbească

despre ea. Tot ceea ce fac eu este să cer oamenilor să privească faptele în față — să înțeleagă întrebările cărora creștinismul pretinde că le poate răspunde. Și sînt fapte foarte înfricoșătoare. Aș dori să fi putut spune lucruri mai plăcute. Dar trebuie să spun ce cred eu că este adevărat. Desigur, sînt cu totul de acord că religia creștină oferă, în cele din urmă, o nespusă liniște. Dar nu începe cu liniște; începe cu spaima pe care am descris-o. Și degeaba încerci să ajungi la liniștea aceea fără a trece mai întîi prin spaima aceasta. În religie, ca și în război sau în orice altceva, liniștea este singurul lucru la care nu poți ajunge căutîndu-l. Căutînd adevărul, poți să găsești în cele din urmă liniște; căutînd liniștea, nu vei găsi nici liniște, nici adevăr — ci doar vorbărie și iluzii la început, și, la sfîrșit, disperare. Cei mai mulți dintre noi au reușit să depășească iluziile pe care ni le făceam despre politica internațională înainte de război. E timpul să facem același lucru pentru religie.

# CARTEA A DOUA

# *Ce cred creştinii*

# *Concepţiile rivale despre Dumnezeu*

Mi s-a cerut să vorbesc despre ce cred creştinii, şi voi începe cu un lucru pe care creştinii nu trebuie să-l creadă. Dacă eşti creştin, nu este nevoie să crezi că toate celelalte religii sînt pur şi simplu greşite de la un cap la altul. Dacă eşti ateu, trebuie să crezi că punctul esenţial al tuturor religiilor este doar o enormă greşeală. Dacă eşti creştin, eşti liber să crezi că toate acele religii, chiar şi cele mai ciudate, conţin măcar o aluzie la adevăr. Cînd eram ateu, trebuia să încerc să mă conving că cea mai mare parte a neamului omenesc a greşit totdeauna cu privire la chestiunea cea mai importantă pentru el; cînd am devenit creştin, am căpătat o concepţie mai liberală. Dar, desigur, a fi creştin nu înseamnă a crede că, în ceea ce priveşte deosebirile de vederi între creştinism şi alte religii, creştinismul este corect şi celelalte sînt greşite. Ca şi în aritmetică — există doar un singur rezultat corect al unei adunări, şi toate celelalte rezultate sînt greşite; dar unele din rezultatele greşite sînt mult mai aproape de cel corect decît altele.

Prima mare împărţire a omenirii este între o majoritate, care crede într-un fel oarecare de Dumnezeu sau în zei, şi o minoritate care

nu crede în așa ceva. În chestiunea aceasta, creștinismul se alătură majorității — se alătură grecilor și romanilor, sălbaticilor moderni, stoicilor, platonicienilor, hinduşilor, mahomedanilor etc., și se opune materialismului modern, vest-european.

Ajung acum la următoarea mare împărțire. Toată lumea care crede în Dumnezeu poate fi împărțită după felul acelui Dumnezeu în care crede. Există două idei foarte deosebite cu privire la acest subiect. Una dintre ele este ideea că El este dincolo de bine și de rău. Noi oamenii spunem că un lucru este bun și altul rău. Dar după unele păreri, acesta este doar punctul nostru uman de vedere. Conform acestor păreri, cu cît devii mai înțelept, cu atît ai fi mai puțin înclinat să spui despre vreun lucru că e bun sau rău, cu atît mai limpede ai vedea că orice lucru este bun într-un fel și rău într-altul și că nimic n-ar fi putut fi altfel. Ca urmare, cu mult înainte de a ajunge undeva în apropierea punctului de vedere divin, deosebirea ar dispărea cu desăvîrșire. Spui că un cancer este rău, ar zice ei, pentru că ucide un om; dar ai putea tot atît de bine să spui că un chirurg priceput este rău pentru că ucide un cancer. Totul depinde de punctul de vedere. Ideea opusă ar fi că Dumnezeu este în mod cert „bun“ sau „drept“, un Dumnezeu care ia atitudine, care iubește iubirea și urăște ura, care vrea ca noi să ne purtăm într-un anumit fel și nu în altul. Prima dintre aceste concepții — cea care îl crede pe Dumnezeu dincolo de bine și de rău — este denumită panteism. A fost susținută de către

marele filozof prusian Hegel și, atît cît îi pot eu înțelege, de către hinduși. Cealaltă concepție este susținută de evrei, mahomedani și creștini.

Mai există și altă deosebire între panteism și ideea creștină despre Dumnezeu. Panteiștii cred de obicei că Dumnezeu însuflețește, ca să zicem așa, universul, după cum tu îți însufleți corpul; că universul aproape că *este* Dumnezeu, astfel încît dacă universul n-ar fi existat, nici El n-ar fi existat, și că tot ceea ce se află în univers este o parte din Dumnezeu. Ideea creștinilor este cu totul diferită. Ei cred că Dumnezeu a inventat și a făcut universul — ca un om care pictează un tablou sau compune o melodie. Un pictor nu este un tablou, și el nu moare dacă tabloul său este distrus. Ați putea spune „a pus mult din el în tablou", dar cu asta spuneți doar că toată frumusețea și interesul tabloului vin din capul pictorului. Arta lui se află în tablou în alt mod decît se află mintea lui sau în mîinile sale. Sper că vă dați seama că această deosebire între panteiști și creștini este solidară cu prima deosebire menționată. Dacă nu iei prea în serios deosebirea dintre bine și rău, este ușor să zici că orice se găsește pe lume este o parte din Dumnezeu. Dar, desigur, dacă crezi că unele lucruri sînt cu adevărat rele și că Dumnezeu este cu adevărat bun, atunci nu poți vorbi în felul acesta. Trebuie să crezi că Dumnezeu este separat de lume și că unele lucruri pe care le aflăm în lume sînt contrare voinței Sale. Confruntat cu un cancer sau cu gunoaiele de pe stradă, panteistul poate spu-

ne: „dacă ai putea privi lucrurile acestea din punctul de vedere divin, ţi-ai da seama că şi asta este Dumnezeu". Creştinul răspunde: „nu mai spune blestematele astea de prostii".* Deoarece creştinismul este o religie luptătoare. El crede că Dumnezeu a făcut lumea — crede că spaţiul şi timpul, căldura şi frigul, şi toate culorile şi gusturile, toate animalele şi plantele „sînt lucruri pe care Dumnezeu le-a făcut după capul Lui", aşa cum un om inventează o poveste. Dar creştinismul crede şi că foarte multe lucruri au luat-o pe un drum greşit în lumea pe care a făcut-o Dumnezeu şi că Dumnezeu insistă, şi insistă foarte tare, să le aşezăm iarăşi pe drumul cel bun.

Bineînţeles, se ridică de aici o foarte mare întrebare. Dacă un Dumnezeu bun a făcut lumea, de ce ea n-a ieşit cum trebuie? Şi vreme de mulţi ani am refuzat pur şi simplu să ascult răspunsurile creştine la această întrebare, deoarece continuam să zic că „indiferent de ceea ce spuneţi, şi oricît de iscusite vă sînt argumentele, nu este oare mai simplu şi mai comod să cred că lumea n-a fost făcută de o putere inteligentă? Nu sînt oare toate argumentele voastre doar o complicată încercare de a ocoli ceea ce este evident?" Dar asta m-a aruncat apoi într-o altă încurcătură.

---

* Un ascultător s-a împotrivit cuvîntului *blestemate* ca fiind o înjurătură lumească. Dar eu vreau să spun exact asta: că prostiile sînt *blestemate* fiind sub aflorisenia lui Dumnezeu, şi-i vor duce pe cei care cred în ele la moartea veşnică (dacă Dumnezeu nu-i va ierta).

Argumentul meu împotriva lui Dumnezeu era că universul părea a fi neîndurător și nedrept. Dar cum obținusem ideea aceasta de *drept* și de *nedrept*? Un om nu spune că o linie este strîmbă decît dacă are vreo idee despre linia dreaptă. Cu ce comparam eu acest univers cînd ziceam că este nedrept? Dacă întreg spectacolul era prost și fără sens de la A la Z, ca să zicem așa, de ce eu însumi, presupus a fi o parte din spectacol, reacționam atît de violent împotriva lui? Un om simte că e ud cînd cade în apă, pentru că omul nu este un animal de apă; un pește nu s-ar simți ud. Sigur că aș fi putut renunța la ideea mea despre dreptate spunînd că nu e altceva decît o idee personală. Dar dacă aș fi făcut asta, atunci argumentul meu împotriva lui Dumnezeu s-ar fi prăbușit și el — pentru că argumentul era valabil doar dacă lumea era cu adevărat nedreaptă, și nu dacă întîmplător ea nu plăcea închipuirilor mele. Astfel, în chiar încercarea mea de a dovedi că Dumnezeu nu există — cu alte cuvinte, că nimic din realitate nu are sens — am constatat că eram forțat să admit că o parte din realitate — respectiv ideea mea despre dreptate — era plină de rost. Ca urmare, ateismul se dovedește a fi prea simplu. Dacă întregul univers n-are nici o semnificație, n-am fi putut descoperi niciodată că n-are nici o semnificație; tot așa cum, dacă nu există lumină în univers și ca atare nici creaturi văzătoare, n-am fi știut niciodată că există întuneric. *Întuneric* ar fi o vorbă fără semnificație.

Aşadar, ateismul este prea simplu. Vă pomenesc altă concepţie care este de asemenea prea simplă. Este concepţia pe care eu o numesc creştinism-îndoit-cu-apă, concepţia care zice pur şi simplu că există un Dumnezeu bun în ceruri şi că totul e în regulă — lăsînd deoparte învăţăturile grele şi înspăimîntătoare despre păcat, iad şi diavol, şi despre mîntuire. Ambele sînt filozofii copilăroase.

Nu e bine să vrei o religie simplă. La urma urmei, lucrurile adevărate nu sînt simple. Par a fi, dar nu sînt simple. Masa la care stau pare simplă; dar cereţi-i unui om de ştiinţă să vă spună din ce este ea de fapt făcută — toată chestia cu atomii, cu undele luminoase care ricoşează din ei şi se ciocnesc de ochiul meu, ce fac ele cu nervul optic şi ce face acesta cu creierul meu — şi veţi constata, cu siguranţă, că ceea ce noi numim „a vedea o masă" duce la mistere şi complicaţii cărora ţi-e greu să le dai de capăt. Un copil care spune o rugăciune de copil pare ceva simplu. Şi dacă te mulţumeşti să te opreşti acolo, toate sînt bune şi frumoase. Dar dacă nu te opreşti — şi lumea modernă nu o face de obicei — dacă vrei să mergi mai departe şi să întrebi ce se

întîmplă cu adevărat — atunci trebuie să te pregătești pentru ceva greu. Dacă pretindem ceva mai mult decît simplitate, este o prostie să ne plîngem că acel ceva mai mult nu este simplu.

Totuși, acest fel de a proceda este foarte des adoptat de oameni care nu sînt proști, dar care vor să distrugă creștinismul, în mod conștient sau inconștient. Asemenea oameni propun o versiune de creștinism potrivită pentru un copil de șase ani și fac din ea ținta atacului lor. Cînd încerci să le explici doctrina creștină așa cum este ea privită de un adult cu adevărat instruit, atunci ei se plîng că le faci capul calendar, că totul este prea complicat și că dacă ar fi fost un Dumnezeu, este sigur că El ar fi făcut „religia" ceva simplu, fiindcă simplitatea este frumoasă etc. Trebuie să te păzești de acești oameni pentru că ei își vor schimba temeiurile în orice clipă și nu vor face nimic mai mult decît să-ți irosească timpul. Observați, de asemenea, și ideea lor că Dumnezeu „ar fi făcut ca religia să fie simplă", ca și cum „religia" ar fi ceva inventat de Dumnezeu, iar nu ceea ce El ne pune în față ca dovezi de netăgăduit asupra naturii lui.

În afară de faptul că este complicată, realitatea este, de obicei, potrivit experienței mele, și ciudată. Nu este nici ordonată, nici limpede, nu este cum te-ai aștepta să fie. De exemplu, după ce ai înțeles că pămîntul și celelalte planete se învîrtesc în jurul soarelui, te-ai fi așteptat firește ca toate planetele să fie făcute în așa fel încît să se potrivească — toate la distanțe egale între ele, să zicem, sau la

distanțe care cresc regulat, sau toate de aceeași mărime, sau de mărime crescîndă sau descrescîndă începînd de la soare. De fapt, nu există nici o regulă și nici o explicație (atît cît putem noi vedea) în legătură cu dimensiunile sau distanțele dintre planete; unele din ele au cîte o lună, una are patru, una are două, altele n-au nici una și una are un inel.

De fapt, realitatea este, de obicei, ceva la care nu te-ai fi putut gîndi. Acesta este unul din motivele pentru care cred în creștinism. Este o religie la care nu te-ai fi putut gîndi. Dacă ne-ar fi oferit întocmai acel univers la care ne-am fi așteptat dintotdeauna, aș fi zis că l-am inventat după bunul nostru plac. Dar, de fapt, nimeni n-ar fi putut inventa un lucru atît de sucit cum sînt doar lucrurile adevărate. Așadar să trecem dincolo de toate filozofiile acestea copilăroase — aceste răspunsuri ultra-simple. Problema nu este simplă și nici răspunsul nu va fi simplu.

Care este problema? Un univers care conține multe lucruri cu siguranță rele și aparent lipsite de rost, dar care cuprinde și creaturi ca noi, știind ce sînt lucrurile rele și lipsite de rost. Există doar două păreri care țin seama de toate faptele. Una este părerea creștină: lumea aceasta este o lume bună care a luat-o pe o cale greșită, dar mai păstrează încă amintirea privitoare la ceea ce ar fi trebuit să fie. Cealaltă este părerea numită dualism. Dualism înseamnă convingerea că există în spatele oricărui lucru două puteri egale și independente, una dintre ele bună și cealaltă rea, și că universul este cîmpul de bătaie pe

care ele se înfruntă într-un război fără sfîrșit. Eu personal cred că, după creștinism, dualismul este credința cea mai îndrăzneață și cu bun-simț de pe piață. Dar are în ea o capcană.

Cele două forțe, sau duhuri, sau zei — binele și răul — sînt presupuse a fi cu totul independente. Au existat amîndouă de cînd lumea. Nici una dintre ele n-a făcut-o pe cealaltă, nici una dintre ele n-are mai mult drept decît cealaltă să-și spună Dumnezeu. Pesemne fiecare crede despre sine că este bună și despre cealaltă că este rea. Uneia dintre ele îi plac ura și cruzimea, celeilalte îi plac iubirea și îndurarea, și fiecare își sprijină punctul propriu de vedere. Dar ce vrem noi să spunem cînd o numim pe una din ele Forța cea Bună și pe cealaltă Forța cea Rea? Fie spunem doar că ni se întîmplă s-o preferăm pe una celeilalte — așa cum am prefera berea vinului — fie, dimpotrivă, spunem că, orice ar gîndi despre ele însele cele două puteri, și oricare ar fi cea pe care ni se întîmplă nouă oamenilor să o preferăm în acest moment, una din ele este de fapt greșită, neîndreptățită în pretenția ei de a fi cea bună. Acum, dacă spunem că doar întîmplător preferăm pe una din ele, atunci nu mai putem vorbi despre bine sau rău. Pentru că binele este ceea ce ar trebui să preferi indiferent de ceea ce se întîmplă să-ți placă la un moment dat. Dacă „a fi bun" înseamnă să te așezi de partea care s-a întîmplat să-ți placă, fără un motiv real, atunci binele nu merită să poarte această denumire. Așadar trebuie să credem că una dintre cele

două puteri de fapt greșește, iar cealaltă de fapt are dreptate.

Dar din clipa în care spui asta, pui în univers un al treilea lucru alături de cele două forțe: o lege sau un etalon sau o regulă a binelui căreia una dintre forțe i se conformează, și cealaltă nu. Dar întrucît cele două puteri sînt judecate după acest etalon, atunci acest etalon, sau Ființa care l-a creat, este cu mult mai departe și mai sus decît fiecare din ele, și această Ființă va fi adevăratul Dumnezeu. De fapt, ceea ce înțelegem noi numindu-le binc și rău este că una dintre puteri se află într-o relație corectă cu Dumnezeul acesta aflat mai presus de toate, iar cealaltă se află într-o relație greșită cu el.

Același lucru poate fi demonstrat și în alt fel. Dacă dualismul este adevărat, atunci forța cea rea trebuie să fie o ființă căreia îi place răul de dragul răului. Dar în realitate nu știu pe cineva căruia să-i placă răul doar pentru că este rău. Cel mai mult se apropie de așa ceva cruzimea. Dar în viața reală oamenii sînt cruzi pentru un motiv din două: fie pentru că sînt sadici, adică pentru că au o perversiune sexuală prin care cruzimea devine pentru ei o cauză de plăcere senzuală, fie de dragul a ceea ce pot dobîndi prin cruzime — bani, putere sau siguranță. Dar plăcerea, ca și banii, puterea și siguranța sînt ca atare lucruri bune. Răul este în a le căuta pe o cale greșită, sau printr-o metodă greșită, sau depășind măsura. Desigur, nu vreau să zic că oamenii care fac așa ceva nu sînt niște ticăloși. Vreau să spun că ticăloșia, dacă te gîn-

deşti bine, este urmărirea unui lucru bun pe o cale greşită. Poţi să fii bun doar de dragul binelui: nu poţi să fii rău doar de dragul răului. Poţi face o faptă bună chiar cînd nu te simţi binevoitor şi cînd ea nu-ţi procură nici o plăcere, doar pentru că aşa este bine; dar nimeni nu a făcut vreodată o faptă crudă doar pentru că cruzimea este un lucru rău — ci numai pentru că cruzimea îi era plăcută sau folositoare. Cu alte cuvinte, răul nici măcar nu reuşeşte să fie rău în acelaşi fel în care binele este bine. Binele este, ca să spunem aşa, de sine stătător; răul este doar binele pervertit. Iar un lucru trebuie să fie bun înainte de a putea fi pervertit. Am spus că sadismul este o perversiune sexuală; dar înainte de a spune că a fost pervertită trebuie să ştii cum este sexualitatea normală; şi îţi poţi da seama care este pervertirea, pentru că poţi explica pervertirea prin normalitate, dar nu poţi explica normalitatea prin pervertire. Ca urmare această forţă rea, presupusă a fi pe picior de egalitate cu forţa bună, întrucît ar iubi răul în acelaşi fel în care forţa bună iubeşte binele, este doar o nălucire. Pentru a fi rău trebuie să fi dorit lucruri bune şi să le fi căutat apoi pe o cale greşită: trebuie să fi avut întîi impulsuri bune care apoi să fi putut fi pervertite. Dar fiind de la bun început rău, nu poţi avea nici lucruri bune pe care să le doreşti, nici impulsuri bune pe care să le perverteşti. Şi una şi alta trebuie procurate de la forţa cea bună. Şi asta înseamnă că nu eşti independent. Eşti o parte din lumea forţei bune: ai

fost făcut fie de forța bună, fie de vreo forță care este deasupra amîndurora.

Sau, și mai simplu, pentru a fi rău trebuie să exiști și să ai inteligență și voință. Dar existența, inteligența și voința sînt prin ele însele bune. Deci trebuie să fie obținute de la forța bună; chiar și pentru a fi rău trebuie să te împrumuți sau să furi de la adversar. Începeți acum să înțelegeți de ce creștinismul a spus totdeauna că diavolul este un înger căzut? Nu este vorba doar de o poveste pentru copii. Este o recunoaștere reală a faptului că răul este un parazit, iar nu un lucru original. Puterile care îngăduie răului să dăinuie sînt puteri date de bine. Toate lucrurile care îngăduie unui om rău să fie într-adevăr rău sînt în esența lor lucruri bune — hotărîrea, istețimea, frumusețea, chiar și existența. De aceea dualismul, luat în sensul său strict, nu este valabil.

Dar eu admit de bunăvoie că adevăratul creștinism (deosebit de creștinismul-îndoit-cu-apă) se apropie mai mult de dualism decît crede lumea. Unul din lucrurile care m-a surprins cînd am citit pentru prima oară serios Noul Testament a fost că se vorbește atît de mult despre o forță întunecată în univers — un teribil spirit rău despre care se crede că ar fi Puterea din spatele morții, bolii și păcatului. Spre deosebire de dualism, creștinismul crede că această forță întunecată a fost creată de Dumnezeu, și că a fost bună atunci cînd a fost creată, devenind apoi rea. Creștinismul este de acord cu dualismul cu privire la faptul că acest univers se află în stare de război.

Dar nu crede că este vorba de un război între forțe independente. Crede că este un război civil, o răzvrătire, și că noi trăim într-o parte a universului care este ocupată de cel răzvrătit.

Teritoriu ocupat de inamic — iată ce este această lume. Creștinismul povestește cum a sosit pe pămînt regele legitim, a sosit într-o formă deghizată, s-ar putea spune, și ne cheamă pe toți să luăm parte la o mare campanie de sabotaj. Cînd mergi la biserică interceptezi de fapt un mesaj secret de la prietenii noștri; de aceea inamicul are atîta grijă să te oprească de a merge acolo. El face asta bizuindu-se pe îngîmfarea și lenevia noastră, pe snobismul nostru intelectual. Știu că cineva mă va întreba: „Chiar vrei să-l readuci pe vechiul nostru prieten diavolul în vremea noastră — cu copite și coarne și tot dichisul?“ Păi, nu prea văd cum e treaba cu vremea noastră. Și nu țin morțiș la copite și la coarne. Dar, în toate celelalte privințe răspunsul meu este: „Da, vreau.“ Nu pretind că știu ceva despre aspectul lui personal. Dacă vrea cineva să-l cunoască mai bine, i-aș spune acestei persoane: „Nu te necăji. Dacă vrei cu adevărat, îl vei cunoaște. Dacă asta îți va plăcea este o altă întrebare.“

# *Alternativa șocantă*

Așadar, creștinii cred că o putere nefastă a devenit în prezent prințul acestei lumi. Și, evident, acest lucru ridică probleme. Este situația în acord cu voința lui Dumnezeu, sau nu? Dacă da, ai spune că El este un Dumnezeu ciudat; iar dacă nu, cum se poate întîmpla ceva contrar voinței unei ființe cu putere absolută?

Dar orișicine a deținut o putere știe cum un lucru poate să concorde cu voința sa într-un fel și într-alt fel nu. O mamă spune pe bună dreptate copiilor ei „n-am de gînd să mai fac ordine în camera voastră de lucru în fiecare seară. Trebuie să învățați să faceți ordine singuri". Apoi vine într-o seară în cameră și găsește ursulețul, cerneala și gramatica franceză aruncate toate pe jos. Este ceva împotriva voinței sale. Ar prefera să aibă copii ordonați. Dar, pe de altă parte, voința ei a fost cea care le-a permis copiilor să fie dezordonați. Același lucru se întîmplă în orice regiment, sau uzină, sau școală. Accepți ca un lucru să fie făcut de bunăvoie, și apoi jumătate din oameni nu-l fac. Nu este ce ai vrut, dar voința ta este cea care i-a lăsat liberi să-l facă sau nu.

Probabil că în univers se întîmplă același lucru. Dumnezeu a creat ființe care au liberă voință. Adică creaturi care o pot lua pe un drum bun sau pe unul rău. Unii cred că își pot închipui o creatură care era liberă, dar nu avea posibilitatea de a greși; eu nu cred așa ceva. Dacă cineva este liber să fie bun, el este de asemenea liber să fie rău. Iar libera voință este ceea ce a făcut răul să fie posibil. De ce atunci le-a dat Dumnezeu oamenilor liberă voință? Pentru că libera voință — deși face ca răul să fie posibil — este și ceea ce dă valoare dragostei, binelui și bucuriei. O lume de automate — de creaturi care funcționează ca mașinile — nici n-ar fi meritat să fie creată. Fericirea pe care Dumnezeu o hărăzește creaturii sale celei mai evoluate este fericirea de a fi de bunăvoie unită cu El și cu semenii săi într-o deplinătate a iubirii și încîntării, în comparație cu care cea mai frenetică iubire dintre un bărbat și o femeie pe acest pămînt este doar lapte îndoit cu apă. Și pentru asta creaturile Domnului trebuie să fie libere.

Desigur că Dumnezeu știa ce s-ar întîmpla dacă oamenii și-ar folosi greșit libertatea: a crezut, se pare, că riscul merita să fie acceptat. Poate că ne simțim înclinați să nu fim de acord cu el. Dar există o problemă în a nu fi de acord cu Dumnezeu. El este sursa din care vine toată puterea noastră de a judeca; nu se poate ca tu să ai dreptate și el nu, după cum un pîrîu nu poate urca mai sus de izvorul său. Cînd pledezi împotriva lui pledezi chiar împotriva puterii care te face capabil să pledezi; este ca și cum ai tăia craca pe care

stai. Dacă Dumnezeu consideră că această stare de război în univers este prețul pe care-l merită libera voință — dată unei lumi vii în care creaturile pot face cu adevărat binele sau răul astfel încît se pot întîmpla lucruri într-adevăr importante, iar nu unei lumi de jucărie care se mișcă doar dacă El trage sforile — atunci putem fi convinși că merită să plătim acest preț.

Dacă am înțeles ce este libera voință, ne vom da seama ce absurd este să întrebăm, așa cum m-a întrebat odată cineva: „de ce a făcut Dumnezeu o creatură de calitate atît de proastă, încît poate greși?“ Cu cît calitatea unei ființe este mai bună — cu cît ea este mai isteață, mai puternică și mai liberă — cu atît mai bună va fi dacă va merge pe drumul cel bun, dar și cu atît mai rea va fi dacă va merge pe drumul cel rău. O vacă nu poate fi foarte bună sau foarte rea; un cîine poate fi ceva mai bun sau ceva mai rău; un copil poate fi încă mai bun sau încă mai rău; și tot așa, măsura binelui sau a răului crește la omul obișnuit, apoi la omul genial; pe treapta cea mai înaltă, un spirit suprauman poate atinge culmea binelui sau a răului.

Cum a ajuns forța întunecată pe drumul cel rău? Punem aici, fără îndoială, o întrebare la care ființele omenești nu pot răspunde cu certitudine. S-ar putea oferi totuși o presupunere rezonabilă (și tradițională) bazată pe propriile noastre experiențe de drum greșit. Avînd o individualitate, există posibilitatea să te pui pe tine însuți în față — dorind să fii centrul — dorind, de fapt, să fii Dumnezeu. Acesta a fost

păcatul Satanei; și acesta a fost păcatul pe care l-a transmis neamului omenesc. Căderea omului este pusă de unii în legătură cu sexul, dar aceasta este o greșeală. (Povestea din Cartea Facerii lasă să se înțeleagă mai degrabă că o corupere a naturii noastre sexuale a urmat căderii și a fost rezultatul acesteia, nu cauza ei.) Ceea ce Satana a pus în mințile strămoșilor noștri îndepărtați a fost ideea că ei ar putea fi „asemenea unor dumnezei" — că ar putea exista de sine stătători ca și cum s-ar fi creat ei înșiși — că ar putea fi propriii lor stăpîni — inventînd un fel de fericire proprie în afara lui Dumnezeu, despărțiți de Dumnezeu. Și din această încercare disperată a ieșit aproape tot ceea ce numim istoria omenească — bani, sărăcie, ambiție, război, prostituție, clase sociale, imperii, sclavie — lunga și teribila poveste a omului încercînd să găsească altceva decît pe Dumnezeu, care să-l facă fericit.

Motivul pentru care nu va putea reuși niciodată este următorul: Dumnezeu ne-a făcut, ne-a inventat așa cum un om inventează o mașină. O mașină este făcută să funcționeze cu petrol și nu va merge bine cu nimic altceva. Iar Dumnezeu a proiectat mașina omenească să meargă cu El. El este combustibilul cu care spiritele noastre au fost proiectate să ardă, hrana cu care spiritele noastre au fost proiectate să se hrănească. Nu există altele. De aceea nu are rost să-i cerem lui Dumnezeu să ne facă fericiți într-un fel al nostru care să nu aibă de-a face cu religia. Dumnezeu nu ne poate da fericire și liniște în afara lui,

pentru că ele nu pot fi găsite acolo. Nu există asemenea lucruri în afara lui.

Aceasta este cheia istoriei. Se cheltuiește o energie nemaipomenită; se construiesc civilizații; se plănuiesc instituții excelente; dar de fiecare dată ceva merge prost. Un cusur inevitabil înalță totdeauna oamenii cruzi și egoiști pînă în vîrf, și apoi totul alunecă înapoi în nenorocire și ruină. De fapt, mașina se defectează. Pare că o ia bine din loc și merge cîțiva metri, dar apoi se strică. Oamenii încearcă s-o facă să funcționeze cu un combustibil nepotrivit. Asta este ceea ce ne-a făcut Satana nouă oamenilor.

Și Dumnezeu ce-a făcut? Întîi și întîi ne-a lăsat conștiința, simțul binelui și al răului; și de-a lungul întregii istorii au fost oameni care au încercat (unii chiar din răsputeri) să asculte de el. Nici unul dintre ei n-a reușit însă pe de-a întregul. În al doilea rînd, Dumnezeu a trimis neamului omenesc ceea ce eu numesc vise: vreau să zic acele povești ciudate presărate de-a lungul tuturor religiilor păgîne, despre un zeu care moare și învie, și care, prin moartea lui, a adus într-un fel o viață nouă oamenilor. În al treilea rînd, el a ales un anume neam de oameni pe care i-a bătut la cap timp de sute de ani ca să le arate ce fel de Dumnezeu este — un Dumnezeu unic, care ține la purtarea dreaptă. Acești oameni au fost evreii, și Vechiul Testament dă socoteală despre felul cum s-a desfășurat baterea lor la cap.

Apoi vine adevăratul șoc. Dintre acești evrei se ridică deodată un om care se poartă și vorbește ca și cum el ar fi Dumnezeu. Pretinde

că poate ierta păcatele. Spune că el a existat totdeauna. Spune că va veni să judece lumea la sfîrșitul vremurilor. Haideți să lămurim asta. Printre panteiști, ca indienii, oricine poate afirma că este o parte a lui Dumnezeu, sau una cu Dumnezeu; și n-ar fi un lucru prea ciudat. Dar acest om, întrucît era evreu, nu putea vorbi despre un Dumnezeu ca al panteiștilor. Dumnezeu, în limba evreilor, însemna Ființa din afara lumii, care a făcut lumea și e absolut diferită de orice altceva. Și dacă ai înțeles asta, vei înțelege că ceea ce spunea omul acesta era, pur și simplu, lucrul cel mai șocant care fusese vreodată rostit de buze omenești.

O parte a acestei declarații are tendința de a trece neobservată pe lîngă noi deoarece am auzit-o atît de des, încît nu ne mai dăm seama ce înseamnă. Mă refer la pretenția de a ierta păcatele, orice păcate. Dacă vorbitorul nu este Dumnezeu, această pretenție este atît de lipsită de noimă încît devine comică. Putem cu toții înțelege că un om iartă jignirile care i se aduc lui. Mă calci pe bătătură și te iert, îmi furi banii și te iert. Dar ce ne facem cu un om care el însuși n-a fost nici călcat, nici furat și care anunță că te iartă pentru că ai călcat pe bătături pe alții și pentru că ai furat de la alții? Stupiditate este un cuvînt prea blînd pentru o asemenea purtare. Și totuși asta este ce a făcut Iisus. Le-a spus oamenilor că păcatele lor erau iertate și n-a așteptat niciodată să afle ce-ar spune ceilalți oameni care fără îndoială fuseseră cei vătămați. Fără a șovăi, s-a comportat ca și cum el era afec-

tat în primul rînd, persoana în primul rînd atacată de toate ofensele. Acest lucru are rost doar dacă el era într-adevăr acel Dumnezeu ale cărui legi sînt călcate și a cărui iubire este rănită cu fiecare păcat. În gura oricăruia care nu este Dumnezeu, aceste vorbe ar implica ceva la care mă pot gîndi doar ca la o prostie și o îngîmfare neegalate de nici un alt personaj din istorie.

Cu toate astea (și aici este lucrul ciudat, semnificativ), chiar și dușmanii lui, cînd citesc Evangheliile, nu au nici o impresie de prostie și îngîmfare. Cu atît mai puțin au o asemenea impresie cititorii fără prejudecăți. Christos spune că el este „umil și blînd" și noi îl credem; fără a observa că, dacă ar fi fost doar un om, „umilința și blîndețea" ar fi ultimele trăsături pe care le-am putea atribui unora din spusele lui.

Încerc aici să împiedic pe oricine să spună acea nerozie pe care o spune deseori lumea despre el: „sînt gata să-l accept pe Iisus ca pe un mare propovăduitor al moralei, dar nu accept pretenția lui de a fi Dumnezeu". Acesta este singurul lucru pe care nu trebuie să-l spunem. Un om care ar fi doar un om și ar spune genul de lucruri pe care le spunea Iisus nu ar putea fi un mare propovăduitor al moralei. Ar fi fie un nebun — pe aceeași treaptă cu omul care spune că este un ou fiert — fie, dimpotrivă, ar fi diavolul iadului. Trebuie să alegeți. Sau omul acela a fost, și este, Fiul lui Dumnezeu, sau a fost un nebun sau ceva și mai rău. Poți să-l izolezi ca pe un nebun, poți să-l scuipi și să-l ucizi ca pe un demon;

sau poți să-i cazi la picioare și să-l numești Domn și Dumnezeu. Dar să nu-l privești de sus fără nici un temei, ca fiind doar un propovăduitor între oameni. Nu ne-a lăsat deschis acest drum. N-a avut această intenție.

# *Căința desăvîrșită*

Sîntem confruntați, așadar, cu o alternativă înfricoșătoare. Acest om despre care vorbim a fost (și este) fie întocmai ceea ce a spus el că este, fie un nebun, sau chiar ceva mai rău. Dar mie îmi pare limpede că n-a fost nici un nebun și nici un demon; ca urmare, oricît ar părea de ciudat, sau înspăimîntător, sau neverosimil, trebuie să accept ideea că el era și este Dumnezeu. Dumnezeu a coborît cu chip de om în lumea aceasta ocupată de dușman.

Care a fost scopul acestei acțiuni? Ce anume a venit să facă? Bineînțeles, să propovăduiască; dar de îndată ce citești Noul Testament sau orice altă scriere creștină, vei afla că se vorbește mereu despre altceva — despre moartea lui și întoarcerea lui din nou la viață. Este evident că pentru creștini aceasta este punctul central al întregii narațiuni. Ei cred că lucrul esențial pentru care el a venit pe pămînt a fost ca să sufere și să fie ucis.

Înainte de a deveni creștin, aveam impresia că primul lucru pe care trebuiau să-l creadă creștinii era o anumită teorie privitoare la rostul acestei morți. Potrivit teoriei cu pricina, Dumnezeu voia să pedepsească oamenii pentru că dezertaseră și se alăturaseră marelui

răzvrătit, dar Christos s-a oferit de bunăvoie să fie pedepsit în locul lor, și în felul acesta Dumnezeu ne-a iertat. Acum admit chiar și că această teorie nu mi se mai pare atît de imorală și de stupidă cum mi se părea atunci; dar nu asta voiam să arăt. Ceea ce am aflat ulterior a fost că nici această teorie și nici oricare alta nu este creștinismul. Ideea creștină centrală este că moartea lui Christos ne-a pus într-un fel în acord cu Dumnezeu și ne-a dat un nou început. Teoriile privind felul în care s-a ajuns la acest lucru sînt altceva. S-au propus destule teorii diferite, dar toți creștinii sînt convinși de faptul în sine. Să vă spun cam cum cred eu că stau lucrurile. Toți oamenii cu judecată știu că dacă ești obosit și înfometat, mîncarea îți va face bine. Dar teoria modernă a nutriției — toată chestia cu proteinele și vitaminele — este ceva deosebit. Lumea se simțea mai bine după ce mînca și cu mult înainte de a se auzi de teoria vitaminelor; apoi, dacă teoria vitaminelor va fi cîndva părăsită, ei își vor mînca mai departe prînzurile ca și înainte. Teoriile despre moartea lui Christos nu sînt creștinismul; ele sînt explicații despre cum funcționează creștinismul. Nu toți creștinii ar fi de acord cu privire la importanța acestor teorii. Biserica mea — Biserica Angliei — nu susține nici una din ele ca fiind cea corectă. Biserica romano-catolică merge ceva mai departe. Dar cred că toate Bisericile vor fi de acord că lucrul în sine este infinit mai important decît orice explicații oferite de teologi. Cred că vor recunoaște că nici o explicație nu va fi vreodată cu desă-

vîrșire adecvată realității. Dar după cum am spus în prefața acestei cărți, eu sînt doar un laic, și de aici încolo navigăm în ape adînci. Vă pot spune doar care este părerea mea personală — atît cît valorează ea — asupra chestiunii.

Așa cum văd eu lucrurile, nu teoriile sînt ceea ce ți se cere să accepți. Mulți dintre voi l-au citit desigur pe Jeans sau pe Eddington. Cînd vor să explice atomul, sau ceva de felul ăsta, ei îți dau o descriere din care poți să-ți faci o imagine mentală. Dar după aceea te previn că această imagine nu este ceea ce cred de fapt oamenii de știință. Ceea ce cred oamenii de știință este o formulă matematică. Imaginile se află acolo doar ca să te ajute să înțelegi formula. Ele nu sînt tot atît de adevărate cum este formula; nu-ți oferă lucrul real, ci numai ceva mai mult sau mai puțin asemănător. Imaginile sînt menite doar ca să ajute, iar dacă nu ajută, poți să le lași deoparte. Acel lucru în sine nu poate fi ilustrat, poate fi doar exprimat matematic. Aici ne aflăm și noi în aceeași situație. Credem că moartea lui Christos este chiar acel punct din istorie în care ceva din afară, absolut de neînchipuit, s-a arătat în propria noastră lume. Și dacă nu ne putem închipui nici măcar atomii din care este construită lumea noastră, cu siguranță că nu vom fi în stare să ne închipuim nici faptul acela. Și într-adevăr, chiar constatarea că îl putem înțelege pe deplin ar arăta că nu este ceea ce pretinde a fi — neînchipuitul, increatul, ceva de dincolo de natură, izbucnind în lume ca fulgerul. Ați putea

întreba la ce ne-ar fi de folos dacă nu-l înțelegem. Răspunsul este ușor. Un om își poate mînca prînzul fără a înțelege exact cum îl hrănește mîncarea. Un om poate accepta ceea ce a făcut Christos fără a cunoaște mecanismul lucrării sale; mai mult ca sigur, nici n-ar putea cunoaște mecanismul fără a fi acceptat mai întîi faptul.

Ni se spune că Christos a fost ucis pentru noi, că moartea lui ne-a spălat păcatele, și că prin moartea lui a învins însăși moartea. Asta este formula. Asta este creștinismul. Asta este ceea ce trebuie crezut. Orice teorii am construi noi cu privire la cum a făcut toate acestea moartea lui Christos sînt, după părerea mea, cu totul secundare: doar planuri sau diagrame ce trebuie lăsate deoparte dacă nu ne ajută și care, chiar dacă ne ajută, nu trebuie confundate cu faptul în sine. Cu toate acestea, unele din aceste teorii merită luate în seamă.

Teoria de care au auzit cei mai mulți este cea pe care am menționat-o mai înainte — cea despre iertarea noastră pentru că Christos s-a oferit să fie pedepsit să sufere în locul nostru. La o privire superficială, teoria asta pare prostească. Dacă Dumnezeu era pregătit să ne ierte, de ce oare n-a făcut asta oricum? Și ce rost ar fi putut avea să pedepsească în schimbul nostru o persoană nevinovată? Nici unul, atît cît ne putem da seama, dacă ne gîndim la pedeapsă în sensul polițienesc. Pe de altă parte, dacă ne gîndim la o datorie, este foarte îndreptățit ca o persoană care are oarecare avere să o plătească în numele cuiva

care nu are bani. Sau, dacă ne gîndim la asumarea unei responsabilităţi, nu în sensul de a fi pedepsit în locul cuiva, ci în sensul mai general de a suporta cheltuielile sau a plăti datoriile cuiva, ne vom aminti că se întîmplă în mod obişnuit ca un prieten cumsecade să dea o mînă de ajutor unei persoane care a căzut într-o „groapă".

În ce fel de „groapă" a căzut omul? A încercat să devină de sine stătător, să se poarte ca şi cum ar fi propriul său stăpîn. Altfel zis, omul căzut nu este doar o creatură imperfectă care are nevoie să fie îmbunătăţită; el este un răzvrătit care trebuie să-şi lase jos armele. Singura cale de a ieşi din „groapă" este depunerea armelor, capitularea, regretul faţă de ce a fost, înţelegerea faptului că te aflai pe o cale greşită şi pregătirea pentru a lua viaţa de la început. Această capitulare — acest mers înapoi cu toată viteza — este ceea ce numesc creştinii căinţă. Căinţa nu este deloc distractivă. Este un lucru mult mai greu decît simpla umilinţă şi exprimarea unor regrete. Înseamnă a te dezvăţa de toată îngîmfarea şi îndărătnicia cu care oamenii au trăit timp de mii de ani. Înseamnă să omori o parte din tine însuţi, să înduri un fel de moarte. De fapt, doar un om bun se poate căi. Şi aici apare capcana. Numai un om rău are nevoie de căinţă, dar numai omul bun se poate căi cum trebuie. Cu cît eşti mai rău cu atît mai mult ai nevoie de căinţă, dar cu atît mai puţin te căieşti cum ar trebui. Singura persoană care s-ar putea căi perfect ar fi o persoană perfectă — care nu are nevoie de căinţă.

Amintește-ți că această căință, această supunere de bunăvoie la umilință și la un fel de moarte, nu este ceva impus de Dumnezeu pentru a te reprimi la el și de care ar putea să te scutească dacă ar voi: ea este doar o înfățișare a ceea ce ar însemna întoarcerea la el. Dacă îi ceri lui Dumnezeu să-ți permită întoarcerea la el fără căință, îi ceri de fapt să te lase să te întorci fără a te întoarce. Așa ceva nu se poate. Foarte bine atunci, trebuie să ne pocăim. Dar aceeași „răutate" din cauza căreia avem nevoie de căință ne împiedică să ne căim. Ar putea Dumnezeu să ne ajute s-o facem? Da, dar la ce ne gîndim cu privire la ajutorul lui? Ne gîndim că Dumnezeu a pus într-un fel în noi o fărîmă din el. Ne-a împrumutat ceva din puterile lui de gîndire și astfel am ajuns să gîndim. A pus în noi ceva din iubirea lui și astfel am ajuns să ne iubim unii pe alții. Cînd înveți un copil să scrie, îl ții de mîna cu care formează literele ceea ce înseamnă că el formează literele pentru că tu le formezi. Iubim și gîndim pentru că Dumnezeu iubește și gîndește și ne ține de mînă cînd facem și noi astfel. Dacă oamenii n-ar fi căzut în păcat, n-ar avea nici o problemă. Dar din nefericire, acum avem nevoie de ajutorul lui Dumnezeu pentru a face ceea ce Dumnezeu, prin firea lui, nu face niciodată — adică să ne predăm, să suferim, să ne supunem, să murim. Nimic din firea lui Dumnezeu nu are vreo legătură cu acest proces. Astfel încît drumul pentru care avem atîta nevoie de călăuzirea lui Dumnezeu este un drum pe care Dumnezeu, prin firea lui proprie, n-a umblat

niciodată. Dumnezeu poate împărtăși cu omul doar ce are el, însă prin firea sa, el nu are așa ceva.

Dar dacă presupunem că Dumnezeu a devenit om — dacă firea noastră umană care poate suferi și muri a fost unită într-o singură persoană cu firea lui Dumnezeu — atunci această persoană ne-ar putea ajuta. Și-ar putea preda voința, ar putea suferi și muri, pentru că este om; și ar putea s-o facă perfect pentru că este Dumnezeu. Tu și eu putem parcurge acest drum doar dacă Dumnezeu lucrează înăuntrul nostru; dar Dumnezeu nu poate face asta decît dacă devine om. Încercările noastre de a muri în acest fel pot reuși numai dacă devenim părtași la moartea lui Dumnezeu, după cum gîndirea noastră poate izbîndi doar pentru că este o picătură din oceanul inteligenței sale. Dar nu putem fi părtași la moartea lui Dumnezeu decît dacă Dumnezeu moare; iar el nu poate muri decît dacă este un om. Acesta este sensul în care el ne plătește datoria și suferă în locul nostru, deși el însuși nu ar fi trebuit deloc să sufere.

I-am auzit pe unii zicînd că dacă Iisus e în același timp și Dumnezeu și om, suferințele și moartea lui n-au nici o valoare în ochii lor, „deoarece trebuie să-i fi fost atît de ușor" să le îndure. Alții ar putea, pe drept cuvînt, acuza această obiecție de nerecunoștință și grosolănie; pe mine mă uimește confuzia care reiese de aici. Într-un fel, desigur, cei care fac această obiecție au dreptate. Și chiar spun mai puțin decît ar putea spune. Supunerea perfectă, suferința perfectă, moartea perfectă nu

i-au fost doar mai ușoare pentru că era Dumnezeu, dar nici n-ar fi fost posibile dacă el nu ar fi fost Dumnezeu. Dar poate fi acesta un motiv pentru a nu-i accepta supunerea, suferința și moartea? Învățătorul poate forma literele pentru copil fiindcă este adult și știe cum se scrie. Și asta, evident, face ca scrisul să fie mai ușor pentru învățător; dar tocmai din acest motiv el poate ajuta copilul. N-ar ajunge prea departe copilul care l-ar refuza pe învățător deoarece „este ușor să scrii cînd ești adult" și ar aștepta să învețe de la alt copil care la rîndul său n-ar ști să scrie (deci n-ar avea acel „necinstit avantaj" al adultului). Dacă sînt pe punctul de a mă îneca într-un rîu, un om care are un picior pe mal poate să-mi întindă o mînă și să-mi salveze viața. Ar trebui oare să strig la el, în timp ce de-abia mai pot sufla, „Nu, nu-i drept! Tu ești în avantaj! Tu stai cu un picior pe mal"? Acest avantaj — căruia poți să-i spui „nedrept", dacă vrei — este singurul lucru prin care-mi poate fi de folos. Cui ai putea cere să te ajute la nevoie dacă nu cuiva care este mai tare decît tine?

Acesta este felul în care privesc eu ceea ce creștinii numesc răscumpărare. Dar nu uitați că este doar un fel de a ilustra lucrul în sine, care nu trebuie confundat cu ilustrația lui. Dacă ilustrația nu vă convine, renunțați la ea.

# *Concluzia practică*

Christos a îndurat în mod desăvîrșit supunerea și umilința: supunerea și umilința pentru că era om, în mod desăvîrșit pentru că era Dumnezeu. Creștinii cred că dacă pot într-un fel împărtăși umilința și suferința lui Christos, ei vor împărtăși de asemenea biruința lui asupra morții, aflînd după moarte o nouă viață în care să devină desăvîrșiți și cu desăvîrșire fericiți. Asta înseamnă cu mult mai mult decît simpla încercare de a-i urma învățătura. Deseori oamenii întreabă cînd va apărea următorul pas în evoluție — pasul care să ducă dincolo de om. Dar în viziunea creștină acest lucru s-a întîmplat deja. Un nou fel de om a apărut în Christos, iar noua viață care a început prin el trebuie să ajungă și în noi.

Cum se va face asta? Vă rog să vă amintiți cum a fost dobîndită viața noastră cea obișnuită, dinainte. Am căpătat-o de la alții, de la tatăl nostru și mama noastră și de la toți strămoșii noștri, fără încuviințarea noastră, printr-un proces cît se poate de curios care implică plăcere, durere și pericol. Ceva la care nu te-ai fi așteptat niciodată. În anii copilăriei cei mai mulți dintre noi încearcă să-și închipuie cum se petrece lucrul acesta, însă cînd

ni se spune pentru prima oară nu ne vine să credem, ceea ce nu e de mirare, căci e ceva foarte bizar. De fapt, cel care a pus la cale totul este același Dumnezeu care a pus la cale cum să fie răspîndit noul fel de viață — viața în Christos. Trebuie să ne așteptăm să fie și aici ceva ciudat. Așa cum nu ne-a cerut părerea cînd a inventat sexul, nu ne-a cerut-o nici cînd a inventat cum trebuie răspîndit noul fel de viață.

Trei sînt lucrurile care ne aduc viața în Christos: botezul, credința și acea acțiune misterioasă pe care diferiți creștini o numesc în diferite feluri: sfînta împărtășanie, liturghia, Cina Domnului (cel puțin, acestea sînt metodele cele mai obișnuite). În situații speciale, viața în Christos ne este dată și fără ajutorul uneia sau alteia dintre aceste metode. Nu am timp să mă refer la situațiile speciale și nici nu știu destul despre ele. Dacă încerci în cîteva minute să-i explici cuiva cum ar putea ajunge la Edinburgh, îi vei spune ce trenuri merg acolo; nu vei mai menționa că se poate ajunge la Edinburgh și cu vaporul și cu avionul. De asemenea, nu spun care dintre cele trei lucruri este mai important. Prietenul meu metodist ar dori să vorbesc mai mult despre credință și mai puțin despre celelalte. Dar nu mă voi angaja în această discuție. Oricine își propune să te învețe doctrina creștină îți va spune de fapt să le folosești pe toate trei, și asta este de-ajuns pentru ceea ce urmărim acum.

Nici eu nu-mi pot da seama de ce aceste trei lucruri trebuie să fie căile care permit ac-

cesul la un nou fel de viață. Dar tot așa, dacă întîmplător alții n-ar fi știut, nu mi-aș fi putut da seama că există o legătură între un anumit fel de plăcere fizică și apariția unei noi ființe omenești în univers. Trebuie să acceptăm realitatea așa cum ni se înfățișează: n-are rost să trăncănim despre cum ar fi trebuit să fie sau despre cum ne-am fi așteptat noi să fie. Dar deși nu înțeleg de ce realitatea trebuie să fie așa cum este, vă pot spune de ce cred eu că este așa. Am explicat de ce trebuie să cred că Iisus era (și este) Dumnezeu. Și este un adevăr istoric că el i-a învățat pe cei care îi urmează lui că noua viață este transmisă în felul acesta. Cu alte cuvinte, eu cred acest lucru deoarece mă bazez pe autoritatea lui. Să nu vă sperie cuvîntul autoritate. A crede ceva pe temeiul autorității nu vrea să spună decît că crezi acest lucru fiindcă ți l-a spus cineva în care ai deplină încredere. Nouăzeci și nouă dintr-o sută din lucrurile pe care le credem se bazează pe autoritate. Cred că există un anumit loc numit New York. Eu nu l-am văzut. Nu aș putea dovedi printr-un raționament abstract că ar trebui să existe un asemenea loc. Dar cred că locul există deoarece oameni de încredere mi-au spus acest lucru. Omul de rînd crede în sistemul solar, atomi, evoluție și circulația sîngelui, bazîndu-se pe autoritatea oamenilor de știință. Orice afirmație istorică din lume este crezută pe bază de autoritate. Nici unul dintre noi n-a asistat la cucerirea normandă sau la înfrîngerea Invincibilei Armada. Nici unul dintre noi n-ar putea dovedi înfăptuirea acestor evenimente

prin logică pură, așa cum se dovedește ceva în matematică. Credem că evenimentele s-au petrecut pur și simplu pentru că unii oameni care le-au văzut au lăsat scrieri care povestesc despre ele: ne bazăm pe autoritatea acestora. Un om care contestă autoritatea în alte domenii, așa cum unii o contestă în religie, ar rămîne toată viața într-o ignoranță crasă.

Să nu credeți că eu afirm că botezul, credința și sfînta împărtășanie ar putea înlocui efortul fiecăruia de a merge pe drumul lui Christos. Viața ta naturală vine de la părinții tăi, ceea ce nu înseamnă și că ea va merge mai departe fără ca tu să faci nimic pentru asta. Poți s-o pierzi din neglijență sau poți s-o retezi prin sinucidere. Trebuie să te hrănești și să te îngrijești. Dar adu-ți tot timpul aminte că nu tu ai produs viața, ci doar o întreții. În același fel creștinul poate pierde viața în Christos, care i-a fost dată și trebuie să facă eforturi s-o păstreze. Dar chiar și cel mai bun creștin din toți cei care au trăit vreodată nu poate acționa numai cu forțe proprii — el poate doar menține și ocroti o viață pe care n-ar fi putut-o nicicînd obține prin propriile strădanii. Iar acest lucru are consecințe practice. Atîta timp cît viața naturală se află în corpul tău, ea va face multe pentru a-l menține în stare bună. O rană a corpului — dacă nu este prea grea — se va vindeca, ceea ce nu se întîmplă într-un trup mort. Un corp viu nu este un corp care n-a suferit răni, ci unul care — pînă la un anumit punct — se poate vindeca de la sine. În același fel un creștin nu este un om care nu greșește niciodată, ci un om

capabil de a se căi și a se îndrepta, luînd-o de la început după fiecare poticnire — deoarece viața lui Christos este înăuntrul său, tămăduindu-l mereu, dîndu-i puterea de a trece (într-o oarecare măsură) prin moartea de bunăvoie pe care Christos a luat-o asupra sa.

Din cauza aceasta creștinul se găsește într-o poziție diferită față de alți oameni care încearcă să fie buni. Aceștia speră că — fiind buni — vor fi plăcuți lui Dumnezeu, dacă el există; sau, dacă nu cred că Dumnezeu există, speră că cel puțin vor cîștiga aprobarea oamenilor buni. Dar creștinul crede că orice lucru bun pe care-l face vine din viața lui Christos care se află în el. Nu crede că Dumnezeu ne va iubi pentru că sîntem buni, ci că Dumnezeu ne va face să fim buni pentru că ne iubește; tot așa cum acoperișul serelor nu atrage soarele fiindcă strălucește, ci devine strălucitor pentru că soarele radiază deasupra lui.

Dați-mi voie să arăt foarte limpede că atunci cînd creștinii spun că viața lui Christos se află înăuntrul lor, ei nu se referă doar la ceva mental sau moral. Cînd vorbesc despre a fi „întru Christos" sau despre Christos care se află în ei, acesta nu este doar un fel de a spune că ei se gîndesc la Christos sau la imitarea lui. Ei vor să spună că lucrarea lui Christos se face de fapt prin ei; că întreaga mulțime a creștinilor este organismul fizic prin care lucrează Christos — că sîntem degetele și mușchii săi, celulele trupului său. Se explică poate astfel unul sau două lucruri. Se explică de ce această nouă viață este răspîndită nu doar prin acte pur mentale, cum este credin-

ța, dar și prin acte trupești, ca botezul și sfînta împărtășanie. Nu este vorba despre simpla răspîndire a unei idei; este mai degrabă ceva ca o evoluție — un fapt biologic sau suprabiologic. Nu are rost încercarea de a depăși spiritualitatea lui Dumnezeu. Dumnezeu n-a hărăzit niciodată omului o spiritualitate pură. De aceea folosește el obiecte materiale ca pîinea și vinul pentru a sădi în noi viața nouă. Am putea socoti că este vorba de lucruri grosolane și lipsite de spiritualitate. Dumnezeu nu socotește așa. El a inventat mîncarea. Îi place materia. El a inventat-o.

Iată și alt lucru care mă nedumerea cîndva. Nu este cumva îngrozitor de nedrept ca această nouă viață să fie rezervată doar oamenilor care au auzit de Christos și au fost în stare să creadă în el? Adevărul este însă că Dumnezeu nu ne-a spus ce căi a dat celorlalți oameni. Știm că nici un om nu poate fi salvat altfel decît prin Christos; nu știm că numai cei care îl cunosc pot fi salvați prin el. Dar în același timp, dacă te îngrijorează soarta celorlalți (care nu sînt creștini), ar fi cu totul absurd să rămîi și tu în afara lui. Creștinii sînt trupul lui Christos, organismul prin care el lucrează. Orice adaos la acest trup îi permite să facă mai mult. Dacă vrei să-i ajuți pe cei din afară, trebuie să adaugi mica ta celulă la trupul lui Christos, singurul care îi poate ajuta. A tăia degetele unui om ar fi un fel ciudat de a-l face să lucreze mai mult.

Iată și altă obiecție posibilă. De ce coboară Dumnezeu sub o formă deghizată în această lume ocupată de dușman și înființează un

soi de societate secretă ca să-l sape pe diavol? De ce nu coboară în forță, invadînd lumea? Oare pentru că nu este destul de puternic? Creștinii cred că va coborî în forță; nu știm cînd. Dar putem bănui de ce amînă. Vrea să ne dea șansa de a trece de bunăvoie de partea lui. Cred că nici tu, nici eu n-am avea o părere bună despre un francez care ar fi așteptat ca armatele aliaților să pătrundă în Germania pentru a declara că este de partea noastră. Dumnezeu va înfăptui invazia. Dar mă întreb dacă oamenii care cer lui Dumnezeu să intervină deschis și direct în lumea noastră își dau bine seama despre ce va fi cînd el va face acest lucru. Cînd se va întîmpla acest lucru, va fi sfîrșitul lumii. Cînd autorul apare pe scenă, piesa de teatru s-a sfîrșit. Dumnezeu va invada lumea, e-n regulă; dar atunci la ce bun să mai spui că ești de partea lui, de vreme ce vei vedea cum tot universul natural se risipește ca un vis și în locul lui se năpustește altceva, care nici nu ți-ar fi putut trece prin minte; ceva atît de minunat pentru unii și atît de groaznic pentru alții, încît nimeni nu va mai avea de ales? Căci de data aceasta Dumnezeu nu va fi deghizat; ceva atît de copleșitor încît fiecare creatură va fi cuprinsă fie de iubire irezistibilă, fie de groază irezistibilă. Atunci va fi prea tîrziu ca să mai alegi de partea cui să fii. Este inutil să spui că ai ales să stai culcat atunci cînd nu mai poți sta în picioare. Timpul acela nu va fi al alegerii: va fi timpul cînd vom descoperi cu adevărat de partea cui am ales să fim, indiferent că ne-am

dat sau nu seama mai înainte. Acum, astăzi, în clipa asta, avem șansa de a alege partea cea bună. Dumnezeu se ține deoparte ca să ne ofere această șansă. Nu va dura veșnic. Trebuie să apucăm șansa sau s-o lăsăm să treacă.

CARTEA A TREIA

# *Purtarea creştină*

# *Cele trei părți ale moralei*

Se zice că un copil a fost întrebat cum crede el că este Dumnezeu. A răspuns că, atît cît își putea el închipui, Dumnezeu este „genul acela de persoană care îți dă tot timpul tîrcoale ca să vadă dacă te bucuri de ceva pentru a încerca să pună capăt bucuriei tale". Mă tem că o idee similară apare în mințile multor oameni cînd aud cuvîntul morală: ceva care-și bagă nasul unde nu trebuie, ceva care nu te lasă să te simți bine. In realitate, regulile morale sînt instrucțiuni pentru a face să funcționeze mașina omenească. Fiecare regulă morală este menită prevenirii unei defecțiuni, unei forțări sau unei fricțiuni a pieselor acestei mașini. Iată motivul pentru care la prima vedere aceste reguli par să contrazică tot timpul înclinările noastre naturale. Cînd ești instruit cum să folosești o mașină, instructorul îți spune mereu: „Nu, să nu faci așa", pentru că, de bună seamă, tot felul de lucruri care ți se par normale și potrivite pentru a lucra cu mașina nu ajută de fapt la funcționarea ei.

Unii oameni preferă să vorbească mai degrabă despre „idealuri" morale decît despre reguli morale și despre „idealism" moral decît

despre supunere morală. Este foarte adevărat, desigur, că perfecțiunea morală este un „ideal“ în sensul că nu poate fi îndeplinită. În acest sens, oricare fel de perfecțiune este un ideal pentru noi oamenii; nu reușim să fim șoferi ori jucători de tenis perfecți, și nici să tragem o linie care să fie perfect dreaptă. Dar există un alt sens al cuvîntului ideal, care nu se poate aplica deloc perfecțiunii morale. Cînd un bărbat spune că o anumită femeie, sau casă, sau corabie, sau grădină este „idealul“ său, el nu vrea să spună (în afară de cazul cînd este mai degrabă un prostănac) că oricine ar trebui să aibă același ideal. În asemenea chestiuni ne putem permite să avem gusturi diferite și, ca atare, idealuri diferite. Dar este primejdios să afirmi că un om care încearcă din greu să respecte legea morală este „un om cu idealuri înalte“, pentru că s-ar putea astfel crede că perfecțiunea morală este doar un gust particular al lui și că noi ceilalți nu am fi chemați să-l împărtășim. Asta ar fi o greșeală dezastruoasă. Purtarea desăvîrșită poate fi tot atît de inaccesibilă ca și schimbarea perfectă a vitezelor la conducerea mașinii; dar este un ideal necesar, prescris tuturor oamenilor prin însăși natura mașinii omenești, întocmai cum schimbarea perfectă a vitezelor este un ideal prescris tuturor șoferilor prin însăși natura mașinilor. Și ar fi încă mai periculos ca omul să creadă despre sine că are „idealuri înalte“ pentru că încearcă să nu mintă niciodată (în loc de a minți doar cîteodată), pentru că încearcă să nu-și înșele soțul ori soția niciodată (în loc de a o face doar cîteoda-

tă) sau pentru că încearcă să nu fie agresiv (în loc de a fi mai puțin agresiv). Un asemenea om ar putea deveni încrezut, considerîndu-se o persoană deosebită care ar putea fi chiar felicitată pentru „idealismul" său. În realitate, merită tot atîtea felicitări ca unul care încearcă să facă, de fiecare dată, o adunare corectă. Evident, o aritmetică perfectă este „un ideal"; vei face cu siguranță unele greșeli în unele socoteli. Dar nu e prea mare lucru să încerci să fii foarte exact la fiecare pas al fiecărei adunări. Ar fi o prostie să nu încerci, căci orice greșeală îți va face ulterior probleme. În același fel, orice abatere morală va aduce după sine necazuri, probabil altor oameni și, negreșit, ție. Vorbind despre reguli și ascultare în loc de „idealuri" și „idealism" putem înțelege mai bine aceste fapte.

Să facem un pas mai departe. Sînt două feluri în care mașina omenească poate funcționa greșit. Unul este cînd oamenii se despart, sau se ciocnesc unii de alții, provocîndu-și vătămări prin înșelăciune sau agresiune. Celălalt este cînd lucrurile nu merg bine înăuntrul unui individ — cînd aptitudinile, dorințele și alte componente fie se despart, fie se stînjenesc între ele. Ideea poate fi mai bine prinsă dacă ne gîndim la noi ca la o flotă de vase care navighează în formație. Călătoria va fi un succes doar dacă, în primul rînd, vasele nu se ciocnesc și nu-și taie unul altuia calea; și dacă, în al doilea rînd, fiecare vas este în stare să „țină marea" și are motoarele în bună stare de funcționare. În fapt, fiecare cerință este condiționată de cealaltă. Dacă

vapoarele se tot ciocnesc unul de altul, nu vor mai fi în stare să țină marea. Pe de altă parte, dacă sistemele lor de pilotare se strică, vasele nu vor putea evita ciocnirile. Sau, dacă vreți, să ne gîndim la omenire ca la o orchestră care cîntă o piesă. Sînt necesare două lucruri pentru a obține un bun rezultat. Instrumentul individual al fiecărui muzicant trebuie să fie acordat și să-și facă intrarea la momentul potrivit, astfel încît să se armonizeze cu celelalte.

Dar mai există ceva de care n-am ținut seama. Nu ne-am întrebat încotro încearcă să se îndrepte flota sau ce piesă muzicală încearcă să execute orchestra. Instrumentele pot să fie toate acordate și pot intra toate la momentul potrivit, dar spectacolul n-ar avea succes dacă orchestra, în loc să cînte muzica de dans pentru care a fost angajată, ar cînta numai marșuri funebre. Și oricît de bine ar fi navigat flota, voiajul ei ar fi un eșec dacă ea ajunge la Calcutta în loc de New York, unde ar fi trebuit să ajungă.

Tot așa, morala pare a fi preocupată de trei lucruri. Întîi, de relațiile corecte și de armonia dintre indivizi. În al doilea rînd, de ceea ce am putea numi rînduiala sau armonia din interiorul fiecărui individ. În fine, de scopul general al vieții oamenilor în întregul ei: pentru ce a fost făcut omul, care este direcția în care trebuie să se îndrepte întreaga flotă, ce melodie dorește dirijorul să cînte orchestra.

Ați observat, poate, că oamenii din ziua de azi se gîndesc aproape totdeauna la primul dintre aceste lucruri și le uită pe celelalte două. Cînd oamenii scriu în ziare că ne luptăm pen-

tru principiile morale creștine, ei vor să spună de obicei că ne luptăm pentru bunăvoință și relații corecte între națiuni, între clase și între indivizi; adică, se gîndesc doar la primul dintre cele trei lucruri. La fel, cînd un om spune despre ceva ce vrea să facă: „nu poate fi ceva rău fiindcă nu-i face rău nimănui", el se gîndește numai la primul lucru. Se gîndește că nu contează cum este vaporul său pe dinăuntru atîta timp cît nu se ciocnește cu vaporul vecin. Și este cît se poate de firesc, cînd începem să ne gîndim la morală, să abordăm în primul rînd relațiile sociale. Motivul este că urmările moralității deficiente sînt foarte evidente în sfera socială și ne apasă neîncetat: război, sărăcie, corupție, minciuni și afaceri dubioase. De asemenea, atîta timp cît rămîi în acest domeniu, părerile despre morală sînt foarte asemănătoare. În toate timpurile, aproape toți oamenii au fost de acord (în teorie) că ființele omenești ar trebui să fie cinstite, bune și de folos unele altora. Dar deși este firesc să înceapă cu aceste lucruri, dacă reflecția noastră asupra moraliei se oprește aici, am fi putut tot atît de bine să nu ne mai gîndim deloc la acest subiect. Dacă nu ajungem la al doilea lucru — la rînduiala dinăuntrul fiecărei ființe omenești — nu facem altceva decît să ne pălim singuri.

La ce folosește să le spui vapoarelor cum să țină direcția astfel încît să evite ciocnirile dacă, de fapt, vasele sînt niște hîrburi vechi care nici nu pot fi pilotate? La ce folosește să stabilim, pe hîrtie, niște reguli de comportare socială, dacă știm că, în fapt, lăcomia,

lașitatea, nestăpînirea de sine și îngîmfarea ne vor împiedica să le respectăm? Nu vreau deloc să spun că n-ar trebui să ne preocupăm, din toate puterile, de îmbunătățirea sistemului nostru social și economic. Ceea ce vreau să spun este că toată preocuparea aceasta nu va fi decît apă de ploaie dacă nu ne dăm seama că doar curajul și altruismul fiecăruia pot face să funcționeze cum trebuie oricare sistem. E destul de ușor să îndepărtezi unele forme de corupție și de exploatare care se manifestă în sistemul actual; dar, atîta vreme cît oamenii nu-și schimbă felul de a fi, ei vor găsi metode de a face aceleași lucruri în noul sistem. Nu poți face oamenii să fie buni dînd o lege, și fără oameni buni nu poate exista o societate bună. De aceea trebuie să continuăm să ne gîndim la al doilea lucru: la moralitatea interioară a individului.

Dar cred că nici aici nu ne putem opri. Ajungem la punctul în care credințe diferite privitoare la univers conduc la comportări diferite. La prima vedere ar părea foarte firesc să ne oprim înainte de a ajunge acolo și să aplicăm acele laturi ale moralei cu care sînt de acord toți oamenii cu judecată. Dar putem oare să ne oprim? Amintiți-vă că religia implică o serie de afirmații cu privire la realitate, care sînt fie adevărate, fie false. Dacă sînt adevărate, ele vor da naștere unui ansamblu de concluzii privitoare la navigația corectă a flotei omenești; dacă sînt false, ansamblul concluziilor va fi cu totul altul. Drept pildă, să ne întoarcem la omul care spune că un lucru nu poate fi greșit decît dacă face vreun rău

altei ființe umane. El înțelege perfect că nu trebuie să lovească celelalte vase din convoi, dar crede sincer că ceea ce face cu vaporul său este pur și simplu treaba lui. Are vreo importanță faptul că vaporul acesta este sau nu proprietatea lui personală? Nu e o mare diferență între a fi, să spunem, proprietarul minții și corpului tău, și a fi doar un chiriaș care dă socoteală adevăratului proprietar? Dacă cineva m-a creat, pentru a-și împlini scopurile, înseamnă că am o mulțime de obligații pe care nu le-aș avea dacă aș fi propriul meu stăpîn.

Tot așa, creștinismul afirmă că fiecare ființă omenească va trăi veșnic, ceea ce trebuie să fie adevărat sau fals. Acum, dacă aș trăi doar șaptezeci de ani, există o mulțime de lucruri de care n-ar merita să-mi pese, dar de care aș face bine să mă ocup foarte serios dacă aș trăi veșnic. Poate că prostul meu caracter sau invidia mea se înrăutățesc treptat — atît de încet încît schimbarea lor timp de șaptezeci de ani trece aproape neobservată. Dar într-un milion de ani defectele mele ar putea deveni infernale: de fapt, dacă creștinismul este adevărat, denumirea tehnică precisă pentru ceea ce s-ar întîmpla este iadul. Iar nemurirea mai aduce după sine și altă deosebire care, într-un fel, are o legătură cu deosebirea dintre totalitarism și democrație. Dacă indivizii trăiesc doar șaptezeci de ani, atunci un stat, sau o națiune, sau o civilizație, care pot dura o mie de ani, sînt mai importante decît un individ. Dar dacă creștinismul este adevărat, atunci individul nu este doar mai im-

portant, ci este incomparabil mai important, pentru că el este veșnic, iar viața unui stat sau a unei civilizații este doar o clipă în comparație cu cea a individului.

Așadar, dacă ne gîndim la morală, se pare că trebuie să ne gîndim la toate cele trei laturi: relațiile dintre oameni, situația internă a fiecăruia și relațiile dintre om și forța care i-a dat naștere. Putem să colaborăm cu toții pentru prima latură. Neînțelegerile încep cu a doua și devin mai serioase pentru a treia. În cea din urmă latură apar deosebirile principale între morala creștină și cea necreștină. În tot restul acestei cărți îmi voi însuși punctul de vedere creștin, prezentînd totul ca și cum creștinismul ar fi adevărat.

# „Virtuţile cardinale“

Expunerea precedentă a fost redactată iniţial sub forma unei scurte prezentări radiofonice.

Dacă ai voie să vorbeşti doar zece minute, trebuie să renunţi la foarte multe lucruri pentru a scurta expunerea. Unul din motivele mele principale pentru a împărţi morala în trei părţi (cu imaginea mea despre vasele navigînd în convoi) a fost că aceasta părea calea cea mai scurtă pentru parcurgerea traseului. Aici vreau să vă dau o idee asupra altui fel în care scriitorii mai vechi au împărţit subiectul, pe care nu l-am prezentat din motive de timp, deşi este foarte valoros.

Conform acestei sistematizări, există şapte „virtuţi“. Patru din ele sînt denumite virtuţi „cardinale“. Iar celelalte trei sînt denumite virtuţi „teologale“. Cele „cardinale“ sînt recunoscute de toată lumea civilizată; cele „teologale“ sînt, de regulă, cunoscute doar de către creştini. Voi vorbi despre cele teologale mai tîrziu; în prezent vorbesc despre cele patru virtuţi cardinale. (Cuvîntul „cardinal“ nu are nici o legătură cu „cardinalii“ Bisericii romano-catolice; el provine dintr-un cuvînt latin care înseamnă „balamaua uşii“. Acestea au fost nu-

mite virtuți „cardinale“ deoarece ele sînt, am putea spune, „virtuți-pivot“.) Ele sînt CHIBZUINȚA, CUMPĂTAREA, DREPTATEA și DÎRZENIA.

Chibzuința înseamnă bunul-simț practic, efortul de a gîndi la ceea ce faci și la ce ar putea ieși de-aici. În zilele noastre, cei mai mulți nu prea se mai gîndesc la chibzuință ca la una dintre „virtuți“. De fapt, deoarece Christos a spus că putem intra în lumea lui doar fiind asemenea copiilor, mulți creștini au ideea că, dacă ești „bun“, nu contează că ești un prostănac. Dar aici este o neînțelegere. În primul rînd, cei mai mulți dintre copii se arată foarte „chibzuiți“ cu privire la lucrurile care-i interesează cu adevărat și la care se gîndesc în mod foarte corect. În al doilea rînd, așa cum arată Sf. Pavel, Christos n-a avut niciodată intenția să spună că trebuie să rămînem copii ca *inteligență*. Dimpotrivă, ne-a spus să fim nu numai „nevinovați ca porumbeii“, dar și „înțelepți ca șerpii“. El vrea o inimă de copil, dar o minte de adult. Vrea să fim simpli, deschiși, iubitori și în stare de a învăța, așa cum sînt copiii buni; dar în același timp el vrea să folosim fiecare strop de inteligență pentru ce avem de făcut și pentru o excelentă pregătire de luptă. Faptul că dai bani unei organizații de binefacere nu înseamnă că nu trebuie să încerci să descoperi dacă acea binefacere este sau nu o escrocherie. Faptul că te gîndești la însuși Dumnezeu (de pildă, cînd te rogi) nu înseamnă că trebuie să te mulțumești cu aceleași idei copilărești pe care le aveai la vîrsta de cinci ani. Desigur, e foarte adevărat că Dumnezeu nu te va iubi mai pu-

ţin, sau nu te va folosi mai puţin dacă ţi s-a întîmplat să te naşti cu un creier de calitate inferioară. El are loc pentru oameni cu foarte puţină minte, dar vrea ca fiecare să folosească mintea pe care o are. Îndemnul potrivit nu este: „Să fii bună, fată dragă, şi lasă-l pe cel ce poate să fie deştept", ci „Să fii bună, fată dragă, şi nu uita că asta înseamnă să fii cît poţi tu de deşteaptă". Dumnezeu nu-l iubeşte pe chiulangiul intelectual mai mult decît pe alţi chiulangii. Dacă te gîndeşti să devii creştin, te previn că te angajezi la ceva care îţi va cuprinde întreaga fiinţă, mintea şi tot restul. Dar, din fericire, şi inversul este valabil. Oricine încearcă cinstit să fie creştin va descoperi curînd că i se ascute inteligenţa; unul dintre motivele pentru care nu este necesară o educaţie specială pentru a fi creştin este că, prin sine însuşi, creştinismul este o educaţie. Aşa a fost cu putinţă ca un credincios needucat precum Bunyan să fi putut scrie o carte care a uimit întreaga lume.

Cumpătarea este, din nefericire, unul dintre cuvintele care şi-a schimbat înţelesul. De obicei înseamnă doar că nu bei alcool. Dar în zilele cînd cea de a doua virtute cardinală a fost astfel numită, „cumpătare" însemna cu totul altceva. Cumpătarea nu privea în mod special băutura, ci toate plăcerile; şi nu însemna a te abţine, ci a nu merge mai departe decît trebuie. Este greşit să gîndeşti că toţi creştinii ar trebui să se abţină de la băutură; religia abstinenţei este mahomedanismul, şi nu creştinismul. Evident, un creştin oarecare, sau oricare creştin, este dator să se abţină de

la băuturi tari în anumite momente, fie pentru că este un om care nu poate bea fără să bea prea mult, fie pentru că se află alături de oameni care sînt înclinați spre beție și nu trebuie să-i încurajeze bînd și el cu ei. Dar esențialul este că el se abține, pentru un motiv corect, de la ceva pe care nu-l condamnă și de care-i place să vadă cum se bucură alții. O trăsătură caracteristică unui anumit tip de om rău este că nu poate renunța el însuși la un lucru fără a vrea ca toți ceilalți să renunțe și ei la acel lucru. Dar asta nu este o cale creștină. Un creștin oarecare poate găsi că este bine să renunțe, din motive speciale, la tot felul de lucruri — căsătorie, sau carne, sau bere, sau cinema; dar în clipa cînd începe să spună că lucrurile acelea sînt rele de felul lor sau să se uite de sus la alți oameni care le folosesc, a luat-o pe o cale greșită.

Restrîngerea modernă a termenului la chestiunea băuturii a făcut un mare rău, pentru că îndeamnă oamenii să uite că pot fi tot atît de necumpătați în multe alte lucruri. Un bărbat care face din jocul de golf sau din motocicletă centrul existenței sale, sau o femeie care nu se gîndește decît la haine ori la jocul de bridge ori la cîinele ei, sînt tot atît de puțin cumpătați ca și unul care se îmbată în fiecare seară. Sigur că din afară nu se vede tot atît de bine: mania jocului de bridge sau de golf nu te face să cazi lat în mijlocul străzii. Dar Dumnezeu nu este înșelat de ceea ce se vede din afară.

Dreptatea este mult mai mult decît ceea ce se petrece prin tribunale. Este vechiul nume

pentru tot ceea ce am numi acum „corectitudine"; sînt incluse aici cinstea, concesiile reciproce, buna-credință, respectarea promisiunilor, și cele alăturate lor. Iar dîrzenia cuprinde amîndouă felurile de curaj — atît curajul care înfruntă primejdia, cît și curajul care rezistă în suferință. Veți constata, desigur, că nu puteți practica pentru foarte multă vreme nici una din celelalte virtuți dacă nu intervine și dîrzenia.

Ar mai trebui observat încă un lucru cu privire la virtuți. Există o deosebire între o acțiune oarecare cumpătată sau corectă și un om cumpătat sau drept. Cineva care nu este un bun jucător de tenis poate cînd și cînd să trimită o minge bună. Ceea ce se numește un jucător bun este un om cu ochi, mușchi și nervi atît de antrenați prin nenumărate lovituri bune încît poate conta acum pe ei. Au un anumit tonus și o anumită calitate care există acolo și atunci cînd omul nu joacă, întocmai cum mintea unui matematician are o deprindere și o perspectivă care se află acolo chiar cînd el nu face matematică. În același fel, un om care persevereză în a face lucruri drepte capătă în cele din urmă o anumită calitate de caracter. Cînd vorbim despre „virtute" ne referim mai degrabă la acea calitate decît la vreo faptă meritorie oarecare.

Această distincție este importantă din următoarele motive. Dacă am avea în vedere doar faptele particulare, am putea încuraja trei idei greșite.

(1) S-ar putea crede că, dacă ai făcut un lucru bun, nu contează cum și de ce l-ai făcut — dacă l-ai făcut de bunăvoie sau obligat,

bucuros sau îmbufnat, de frica opiniei publice sau de dragul de a-l face. Dar adevărul este că faptele bune făcute dintr-un motiv greșit nu ajută la construirea acelei calități interioare a caracterului numită o „virtute“, și tocmai această calitate contează de fapt. (Dacă jucătorul slab de tenis lovește mingea foarte tare, nu pentru că își dă seama că e nevoie de o lovitură foarte puternică, ci pentru că s-a enervat, s-ar putea ca norocul să-l ajute să cîștige partida aceea; dar asta nu-l va ajuta să devină un jucător de nădejde.)

(2) S-ar putea crede că Dumnezeu a vrut pur și simplu supunerea la un ansamblu de reguli, în timp ce de fapt el vrea un anumit fel de oameni.

(3) S-ar putea crede că „virtuțile“ ar fi necesare doar pentru viața prezentă — că în lumea cealaltă am putea înceta atît să fim drepți, pentru că n-am avea nici un motiv de ceartă, cît și să fim curajoși, pentru că nu există nici o primejdie. E foarte adevărat că în lumea viitoare nu va mai fi probabil prilej pentru fapte curajoase sau drepte, dar ni se va da mereu prilej de a fi ceea ce am devenit prin asemenea fapte făcute aici. Problema nu este că Dumnezeu va refuza admiterea în lumea sa veșnică celor care nu au anumite calități de caracter; problema este că, dacă oamenii n-au în ei nici măcar un început al acestor calități, atunci nimic din ceea ce îi înconjoară n-ar putea constitui „Rai“ pentru ei — adică nimic nu le-ar putea aduce fericirea adîncă, puternică, de neclintit pe care ne-a hărăzit-o Dumnezeu.

# *Morală socială*

Primul lucru care trebuie lămurit cu privire la morala creștină a relațiilor dintre oameni este că în acest domeniu Christos nu a predicat un gen cu totul nou de morală. Regula de aur a Noului Testament („Fă altora ceea ce ai vrea să-ți facă ei ție") rezumă ceea ce fiecare, în adîncul său, a știut dintotdeauna că este drept. Adevărații mari învățători nu aduc niciodată o morală nouă; doar șarlatanii și nestatornicii o fac. Așa cum a arătat și Dr Johnson, „mai des trebuie să li se reamintească oamenilor ceea ce știu deja decît să li se ofere lucruri noi". Misiunea adevărată a fiecărui învățător moral este să ne întoarcă, iar și iar, spre vechile principii simple, pe care ne ferim să le punem în practică; așa cum trebuie readus mereu calul la obstacolul peste care n-a vrut să sară și cum trebuie readus copilul la acea parte din lecție de care ar vrea să scape.

Mai e de limpezit un al doilea lucru: creștinismul nu are, și nici nu pretinde că ar avea, un program amănunțit pentru aplicarea regulii „fă altora ceea ce ai vrea să-ți facă ei ție" în orice moment și în orice societate. Nici n-ar putea avea. Regula privește toți oamenii din toate timpurile, iar un program special care

s-ar potrivi într-un loc sau un timp anume nu ar fi potrivit în altă parte. Şi, oricum, nu aşa operează creştinismul. Cînd îţi spune să-i hrăneşti pe cei flămînzi, nu îţi oferă reţete pentru gătit mîncarea. Cînd îţi spune să citeşti Biblia, nu-ţi dă lecţii de gramatică ebraică sau greacă, şi nici măcar engleză. Creştinismul n-a avut niciodată menirea de a înlocui sau de a înlătura artele şi ştiinţele omeneşti obişnuite: este mai degrabă un îndrumător care le pune pe toate pe direcţia cea bună, şi un izvor de energie care le oferă tuturora o viaţă nouă, cu condiţia să i se pună la dispoziţie.

Oamenii spun: „Biserica ar trebui să ne dea pildă." Ceea ce este adevărat numai dacă Biserica este înţeleasă corect. Biserica ar trebui să însemne întregul corp de creştini practicanţi. Şi cînd se spune că Biserica ar trebui să ne dea pildă, asta ar însemna că unii creştini — cei care întîmplător au însuşirile potrivite — ar trebui să fie economişti şi oameni politici, şi că toţi economiştii şi oamenii politici ar trebui să fie creştini, şi că toate eforturile lor în politică şi în economie ar trebui să fie îndreptate spre aplicarea regulii „fă altora ceea ce ai vrea să-ţi facă ei ţie". Dacă acest lucru s-ar întîmpla, şi dacă noi ceilalţi l-am asuma, atunci am găsi de îndată soluţia creştină pentru propriile noastre probleme sociale. Dar, evident, cînd cer Bisericii să le dea pildă, cei mai mulţi oameni vor să spună că ar dori ca oamenii Bisericii — clerul — să vină cu un program politic. Lucru absurd. Clerul este format din acele persoane din întregul Bisericii care au fost pregătite în mod special şi rîn-

duite pentru a se îngriji de ceea ce ne priveşte pe noi în calitate de creaturi care vor trăi veşnic, şi noi le cerem să facă cu totul altă treabă, pentru care nu au fost pregătiţi. În realitate, treaba aceasta este a noastră, a mirenilor. Aplicarea principiilor creştine, să zicem, la organizaţiile sindicale şi în şcoli trebuie să vină de la sindicalişti şi profesori creştini, tot aşa cum literatura creştină vine de la romancierii şi dramaturgii creştini, şi nu de la un sobor de episcopi care se întrunesc şi încearcă să scrie piese de teatru şi romane în timpul lor liber.

În acelaşi fel, Noul Testament ne oferă — fără a intra în amănunte — o indicaţie clară asupra felului în care ar arăta o societate pe deplin creştină. Poate că ne oferă mai mult decît putem primi. Ne spune că acolo nu trebuie să existe oameni nevrednici sau paraziţi: dacă omul nu munceşte, n-ar trebui să mănînce. Fiecare trebuie să aducă munca mîinilor sale şi, mai mult, munca fiecăruia trebuie să producă ceva bun: nu se vor produce acolo articole de lux prosteşti şi ca urmare nici reclame şi mai prosteşti care să ne convingă să le cumpărăm. Şi oamenii nu se vor fuduli cu bunurile lor. În privinţa aceasta, o societate creştină ar fi ceea ce noi numim astăzi „de stînga". Pe altă parte, se insistă mereu asupra supunerii (şi formelor exterioare de respect); supunerea noastră a tuturor faţă de autorităţile pe drept desemnate, a copiilor faţă de părinţi şi (aici mă tem că devin foarte nepopular) a nevestelor faţă de bărbaţi. În ultimul rînd, societatea aceasta trebuie să fie voioasă:

plină de cîntări și de bucurie, considerînd grijile și neliniștea drept o greșeală. Amabilitatea este una dintre virtuțile creștine, iar Noul Testament îi detestă pe „băgăcioși".

Dacă ar exista acum o asemenea societate și am putea s-o vizităm, cred că am culege o impresie ciudată. Ar trebui să ni se pară că viața ei economică e foarte socialistă și, în acest sens, „avansată", dar că viața de familie și codul manierelor sînt mai degrabă demodate — poate chiar ceremonioase și aristocratice. Fiecăruia dintre noi i-ar plăcea cîte ceva de-acolo, dar mă tem că foarte puțini ar fi de acord cu întregul. Iată la ce ne-am putea aștepta dacă creștinismul ar fi planul complet pentru funcționarea mașinii omenești. Toți ne-am îndepărtat în diferite feluri de acel plan complet, și fiecare dintre noi ar vrea să demonstreze că modificarea adusă de el planului original este însuși planul cel adevărat. Veți descoperi mereu acest fapt pentru tot ce este cu adevărat creștin: fiecare este atras de anume părți din el și vrea să le selecteze pe acestea lăsînd la o parte restul. Din acest motiv nu putem ajunge foarte departe și tot din această cauză oameni care se luptă pentru lucruri total opuse pot spune că se luptă și unii și alții pentru creștinism.

Acum, încă un lucru. Vechii greci păgîni, evreii Vechiului Testament și marii propovăduitori creștini ai Evului Mediu ne-au dat un sfat pe care sistemul economic modern l-a nesocotit cu desăvîrșire. Toți acești oameni ne-au învățat să nu împrumutăm bani cu dobîndă; cu toate astea, împrumutul banilor cu

dobîndă — ceea ce noi numim investiție — este baza întregului nostru sistem. Poate că acest lucru nu înseamnă neapărat că greșim. Unii susțin că atunci cînd și Moise și Aristotel și creștinii au fost de acord să interzică împrumutul cu dobîndă (sau „camăta", cum îi ziceau ei), nu puteau să prevadă sistemul societăților pe acțiuni și se gîndeau doar la persoanele care împrumută bani; ca urmare, nu trebuie să luăm în considerare această recomandare. Este o chestiune asupra căreia eu nu pot decide. Eu nu sînt economist și pur și simplu nu știu dacă sistemul investițiilor este sau nu responsabil de starea în care ne aflăm. Aici avem nevoie de economistul creștin. Dar n-aș fi fost cinstit dacă nu v-aș fi spus că trei mari civilizații au fost de acord (sau cel puțin așa pare la prima vedere) că însuși lucrul pe care ne-am bazat întreaga viață este de condamnat.

Încă un lucru, după care voi încheia. În pasajul în care Noul Testament spune că fiecare trebuie să muncească, este arătat și un motiv: „pentru a avea cu ce să miluiască pe cei în nevoie". Milostenia — dăruirea către săraci — este o parte esențială a moralei creștine: în parabola înfricoșătoare cu oile și caprele, milostenia pare a fi axa în jurul căreia se învîrte totul. Astăzi unii oameni spun că milostenia n-ar fi necesară și că în loc de a da săracilor ar trebui să creăm o societate în care să nu mai existe săraci care să fie dăruiți. Poate că au perfectă dreptate spunînd că ar trebui să creăm o asemenea societate. Dar dacă cineva crede că drept urmare ar pu-

tea înceta să dăruiască, înseamnă că s-a rupt de toată morala creştină. Nu cred că se poate stabili cît ar trebui să dăruim. Mă tem că singura regulă pentru a nu greşi este să dăm mai mult decît ce ne prisoseşte. Cu alte cuvinte, dacă cheltuiala noastră pentru confort, articole de lux, distracţii etc. este la acelaşi nivel cu a celor care au un venit asemănător cu al nostru, înseamnă că probabil dăruim prea puţin. Dacă milosteniile noastre nu ne incomodează deloc, aş spune că am dat prea puţin. Ar trebui să existe lucruri pe care ne-ar plăcea să le facem şi nu le putem face deoarece cheltuiala noastră pentru a dărui nu ni le permite. Vorbesc acum despre milostenie în sens general. Cazuri speciale de nenorociri ale rudelor, prietenilor, vecinilor sau subalternilor, pe care Dumnezeu te obligă să le bagi în seamă, pot cere chiar să-ţi pui în pericol şi să-ţi prejudiciezi propria situaţie. Pentru mulţi dintre noi marea piedică în calea binefacerii nu este stilul luxos de viaţă sau dorinţa de bani mai mulţi, ci frica noastră — frica de nesiguranţă. Deseori trebuie să recunoaştem acest lucru ca fiind o ispită. Uneori şi mîndria ne împiedică să dăruim cum ar trebui; sîntem ispitiţi să aruncăm banii pe forme spectaculoase de generozitate (bacşişuri, primiri de oaspeţi) şi să dăm mai puţin decît ar trebui pentru cei care au într-adevăr nevoie de ajutor.

Şi acum, înainte de a termina, mă voi aventura să ghicesc ce reacţie au stîrnit cititorului cele arătate în ultima parte a expunerii. Îmi închipui că sînt unii cititori cu idei de stînga, care sînt foarte supăraţi că n-am mers mai

departe în această direcţie, şi alţii care au o orientare contrarie şi care sînt supăraţi pentru că socotesc că am mers mult prea departe. Dacă este aşa, ajungem la adevăratul obstacol care se opune elaborării unor planuri ale unei societăţi creştine. Cei mai mulţi dintre noi nu abordează subiectul pentru a descoperi ce spune creştinismul: îl abordăm sperînd că vom găsi în creştinism un sprijin pentru punctele de vedere pe care le susţinem. Căutăm un aliat acolo unde ni se oferă fie un Stăpîn, fie un Judecător. Şi eu sînt la fel. Sînt în această parte a expunerii fragmente pe care am vrut să le las deoparte. Şi chiar de aceea nu poate ieşi nimic din asemenea conferinţe dacă nu vom da roată subiectului de la mai mare distanţă. O societate creştină nu poate apărea pînă cînd nu va fi cu adevărat dorită de cei mai mulţi dintre noi; şi nu o vom dori cu adevărat pînă cînd nu vom deveni întru totul creştini. Aş putea repeta la nesfîrşit „fă altora ceea ce ai vrea să-ţi facă ei ţie", dar nu pot realiza acest lucru pînă cînd nu îl iubesc pe aproapele meu ca pe mine însumi; şi nu pot învăţa să-l iubesc pe aproapele meu ca pe mine însumi pînă nu învăţ să-l iubesc pe Dumnezeu; şi nu pot învăţa să-l iubesc pe Dumnezeu decît dacă învăţ să-i dau ascultare. Şi aşa, după cum v-am prevenit, sîntem mînaţi spre ceva mai profund — anume să trecem de la problemele sociale la cele religioase. Căci drumul cel mai ocolit este drumul cel mai scurt spre casă.

# *Morală și psihanaliză*

Am spus că nu vom ajunge la o societate creștină decît dacă cei mai mulți dintre noi devin creștini. Evident, asta nu înseamnă că putem amîna încercările de construire a societății pînă la o dată imaginară din viitorul îndepărtat. Înseamnă că trebuie să începem amîndouă treburile deodată — (1) să vedem cum poate fi aplicată în amănunt în societatea modernă cerința „fă altora ceea ce ai vrea să-ți facă ei ție", și (2) să devenim oameni care ar aplica într-adevăr această cerință dacă ar ști cum s-o facă. Vreau acum să încep cu prezentarea concepției creștine a omului bun — respectiv cu caracteristicile creștine ale mașinii omenești.

Înainte de a intra în amănunte, aș vrea să notez încă două aspecte generale. În primul rînd, întrucît morala creștină pretinde a fi o tehnică ce asigură funcționarea corectă a mașinii omenești, cred că ați dori să știți care este legătura ei cu psihanaliza, o altă tehnică ce pare a avea aceeași țintă.

E nevoie să distingem foarte clar între două lucruri: între teoriile medicale actuale plus tehnica psihanaliștilor pe de o parte și, pe de altă parte, viziunea filozofică generală asupra

lumii, pe care Freud și alții au dezvoltat-o în continuarea psihanalizei. În al doilea rînd, filozofia lui Freud este în contradicție directă cu viziunea celuilalt mare psiholog, Jung. Mai mult decît atît, atunci cînd Freud arată cum pot fi vindecați nevroticii, el vorbește ca un specialist în domeniul său, dar cînd își continuă discursul abordînd filozofia generală, el vorbește ca un amator. De aceea este foarte firesc să fie ascultat cu respect în primul caz, dar nu și în celălalt — ceea ce fac și eu. Sînt cu atît mai dispus să fac această distincție cu cît am constatat că Freud este foarte ignorant atunci cînd se abate de la propriul său subiect și se referă la un subiect despre care știu și eu cîte ceva (respectiv, lingvistica). Însă psihanaliza în sine, lăsînd deoparte adaosurile filozofice pe care i le-au adus Freud și alții, nu contrazice cîtuși de puțin creștinismul. Tehnica ei se suprapune în unele aspecte cu morala creștină și n-ar fi rău ca orice om să știe cîte ceva despre asta; dar drumurile acestor două tehnici se despart, pentru că ele se ocupă de lucruri mai degrabă diferite.

O alegere morală implică două lucruri. Unul este actul alegerii. Celălalt este reprezentat de diferitele sentimente, impulsuri și altele asemenea, care constituie structura psihologică a individului și sînt materia primă pe care se bazează alegerea sa. Această materie primă poate fi de două feluri. Cea pe care o considerăm normală este formată din sentimente comune tuturor oamenilor. Cealaltă poate fi alcătuită din sentimente total nenaturale datorate unor lucruri care nu merg bine în subcon-

ştientul său. Un exemplu din prima categorie este frica de lucruri care sînt cu adevărat primejdioase; o teamă iraţională de pisici sau de păianjeni ar fi un exemplu din cealaltă categorie. Dorinţa unui bărbat faţă de o femeie ar fi din prima categorie; dorinţa pervertită a unui bărbat faţă de un bărbat ar fi din cealaltă. Psihanaliza îşi asumă sarcina de a elimina sentimentele anormale, adică de a oferi omului o materie primă mai bună pentru alegerile sale; morala se ocupă de actul alegerii în sine.

Să luăm un exemplu. Să ne imaginăm trei bărbaţi care merg la război. Unul dintre ei are teama naturală obişnuită faţă de pericol a oricărui om, dar o stăpîneşte şi devine un bărbat viteaz. Să presupunem că ceilalţi doi ar avea, datorită unor lucruri din subconştientul lor, temeri exagerate, iraţionale, rezistente faţă de orice efort moral pentru a le stăpîni. Să zicem că ar apărea un psihanalist şi i-ar vindeca pe amîndoi, adică i-ar readuce pe amîndoi la situaţia în care se află primul bărbat. Ei bine, chiar atunci s-a terminat problema psihanalitică şi începe problema morală; deoarece acum, cînd sînt vindecaţi, aceşti doi bărbaţi pot lua drumuri total diferite. Primul ar putea spune: „Ce bine că am scăpat de toate prostiile alea. In fine, acum pot — aşa cum mi-am dorit întotdeauna — să-mi fac datoria faţă de ţară.“ Dar celălalt ar putea spune: „Da, sînt foarte mulţumit că acum mă simt relativ calm sub focul inamicului, dar, evident, asta nu schimbă cu nimic faptul că sînt cît se poate de hotărît să am grijă doar de mine

însumi, lăsîndu-i — ori de cîte ori pot — pe ceilalți să facă treburile periculoase. Unul din lucrurile cu adevărat bune în dispariția fricii mele este că acum pot să mă feresc mult mai bine de primejdie și că pot ascunde mult mai bine acest lucru față de ceilalți.“ Deosebirea dintre cei doi este pur morală și psihanaliza n-o poate schimba cu nici un chip. Oricît ai îmbunătăți materia primă a omului, tot ajungi și la altceva: alegerea liberă, reală, a omului, de a pune sau de a nu pune avantajul său propriu pe primul loc. Și această alegere liberă este singurul lucru de care se ocupă morala.

Materialul psihologic prost nu este un păcat, ci o boală. Nu este nevoie de căință, ci de tratament, ceea ce este foarte important. Oamenii se judecă unii pe alții după acțiunile lor exterioare. Dumnezeu îi judecă după alegerile lor morale. Este posibil ca în ochii lui Dumnezeu un nevropat care, deși are fobia pisicilor, trece peste ea și se atinge pentru cine știe ce bună pricină de o pisică să fie socotit mai viteaz decît un om normal care a fost decorat pentru curajul dovedit pe front. Cînd un om care a fost pervertit din tinerețe, fiind învățat că e normal să fie crud, face un gest minor de bunătate, sau se abține de la o cruzime pe care ar fi putut-o comite, riscînd astfel să fie batjocorit de tovarășii săi, este posibil ca el să fie mai prețuit de Dumnezeu decît un om normal care și-ar da și viața pentru a salva un prieten.

Am putea spune acest lucru și altfel. Unii dintre noi, care par oameni foarte cumsecade, ar putea să se fi folosit atît de puțin de buna

lor ereditate și educație, încît să fie de fapt mai răi decît aceia pe care îi privim ca pe niște răufăcători. Putem fi siguri de felul în care ne-am fi comportat noi înșine dacă am fi avut în cîrcă o structură psihologică, plus o educație anormală, plus puterea pe care le-a avut cineva ca, să zicem, Himmler? De aceea li se spune creștinilor să nu judece pe alții. Noi putem vedea doar rezultatele pe care omul le obține prin alegerile sale pornind de la materia sa primă. Dar Dumnezeu nu-l judecă pe om după materia primă, ci după ceea ce a făcut cu ea. Cea mai mare parte a construcției psihologice a omului se datorează probabil trupului său; cînd trupul moare, această parte se desprinde și omul interior adevărat, cel care a ales, cel care și-a folosit bine sau rău materia primă, va rămîne gol. Tot felul de lucruri agreabile care credeam că ne aparțin, dar care în realitate se datorau doar unei bune digestii, se vor desprinde de unii dintre noi; tot felul de lucruri neplăcute care se datorau complexelor sau sănătății șubrede se vor desprinde de alții. Vom vedea atunci, pentru prima dată, cum era de fapt fiecare. Vor fi surprize.

Asta ne duce la al doilea punct. Oamenii consideră deseori morala creștină ca pe un fel de tîrg în care Dumnezeu spune: „Dacă te ții de o serie de reguli, te voi răsplăti, iar dacă nu te ții de ele, te voi pedepsi.“ Nu cred că este foarte potrivit să privim lucrurile astfel. Aș spune mai degrabă că ori de cîte ori faci o alegere, se schimbă ceva în partea aceea din interiorul tău care face alegerea. Și dacă luăm viața ca un întreg, cuprinzînd toate nenumă-

ratele tale alegeri, în tot timpul vieții tale partea aceea din interior se transformă cu încetul, fie într-o creatură cerească, fie într-una infernală; fie într-o creatură aflată în armonie cu Dumnezeu, cu alte creaturi și cu sine însăși, fie într-una care se află într-o stare de război și de vrajbă cu Dumnezeu, cu semenii și cu sine însăși. A fi o creatură de primul fel înseamnă rai: adică bucurie, pace, cunoaștere și putere; a fi de celălalt fel înseamnă nebunie, oroare, idioție, furie, neputință și singurătate veșnică. În fiece clipă, fiecare dintre noi înaintează către una sau cealaltă dintre aceste stări.

Asta explică ceea ce m-a nedumerit întotdeauna la scriitorii creștini, și anume că par uneori a fi atît de exigenți și alteori atît de liberi și de îngăduitori. Ei vorbesc despre păcate săvîrșite „cu gîndul" ca și cum ar fi colosal de importante, și apoi vorbesc despre cele mai îngrozitoare omoruri și trădări ca și cum autorii lor ar trebui doar să se căiască și totul ar fi iertat. Dar acum am ajuns să cred că ei au dreptate. Ei se gîndesc mereu la urmele care rămîn imprimate în acel minuscul sine interior care nu poate fi văzut în viața aceasta, dar care va suferi — sau se va bucura — în viața veșnică. Un om poate fi astfel situat încît mînia sa să ducă la vărsarea sîngelui a mii de oameni, în timp ce mînia unuia aflat în altă poziție poate doar stîrni rîsul. Dar mica urmă rămasă în suflet poate fi aceeași în ambele cazuri. Fiecare din ei a făcut cu sine ceva care — dacă nu se căiește — îl va determina ca la o viitoare ispită să nu-și poată în-

frîna furia, care va fi și mai îngrozitoare decît a fost înainte. Fiecare dintre ei, dacă se întoarce cu seriozitate spre Dumnezeu, poate să-și corecteze defectul apărut în interiorul său; dar dacă nu o face, fiecare din ei va fi, în cele din urmă, condamnat. Nu contează dacă fapta privită din afară este mare sau mică.

O ultimă chestiune. Amintiți-vă că, așa cum am spus, direcția cea bună nu duce numai la pace, dar și la cunoaștere. Omul care devine mai bun înțelege din ce în ce mai clar răul care a mai rămas în el. Omul care devine mai rău își înțelege din ce în ce mai puțin răutatea. Un om care nu e cu totul rău știe întru cîtva că nu este prea bun; un om pe de-a întregul rău crede că totul e-n regulă cu el. Sînt lucruri ușor de înțeles. Înțelegi ce înseamnă somnul atunci cînd ești treaz, nu cînd dormi. Poți descoperi greșeli de matematică atunci cînd mintea ta lucrează cum trebuie; în timp ce le faci nu-ți dai seama de ele. Poți înțelege ce este beția cînd ești treaz și nu cînd ești beat. Oamenii buni știu și ce e binele și ce e răul; oamenii răi nu cunosc nici unul, nici altul.

# *Morală sexuală*

Vom lua acum în discuție felul în care morala creștină privește sexul, adică ceea ce creștinii numesc virtutea castității. Regula creștină a castității nu trebuie confundată cu regula socială a bunei-cuviințe sau a decenței. Regula socială a bunei-cuviințe stabilește ce parte din corpul omenesc poate fi expusă la vedere și ce subiecte pot fi discutate — și cuvintele ce pot fi folosite — potrivit obiceiurilor prorii unor anume cercuri sociale. Ca atare, în timp ce regula castității este aceeași pentru toți creștinii de totdeauna, regula bunei-cuviințe este schimbătoare: o fată din insulele Pacificului aproape fără veșminte și o doamnă din epoca victoriană complet acoperită de haine pot fi tot atît de cuviincioase, decente sau corecte, potrivit standardelor din lumile lor; iar amîndouă, atît cît putem deduce din îmbrăcămintea lor, ar putea fi caste sau lipsite de castitate. Unele expresii pe care le foloseau curent femeile caste în vremea lui Shakespeare ar fi fost folosite doar de femeile total decăzute în secolul al nouăsprezecelea. Oamenii care încalcă regula bunei-cuviințe admise în vremea și în locul unde se află, pentru a stîrni poftele lor sau ale altora, aduc o

jignire castității. Dar dacă greșesc numai din ignoranță sau neatenție, ei sînt vinovați doar de proastă creștere. Atunci cînd, așa cum se întîmplă deseori, încalcă regula cu bună-știință, pentru a-i sfida sau pune în încurcătură pe alții, ei nu sînt neapărat lipsiți de castitate, dar sînt cu siguranță lipsiți de bunătate, fiindcă a-ți face plăcere să-i pui pe alții în situații neplăcute este rău. Eu nu cred că un standard foarte strict sau foarte pedant de decență ar fi o dovadă de castitate sau un ajutor pentru menținerea acesteia, și de aceea privesc cu ochi buni marea relaxare și simplificare a regulilor care s-au petrecut în vremea mea. În stadiul actual există totuși inconvenientul că oameni de diferite vîrste și tipuri nu recunosc cu toții același standard, prin urmare, nu prea mai știm unde ne aflăm. Cîtă vreme confuzia durează, cred că oamenii vîrstnici, sau de modă veche, ar trebui să aibă multă grijă, pentru a nu socoti că oamenii tineri sau „emancipați" sînt destrăbălați deoarece nu se conformează vechilor standarde; la rîndul lor, tinerii n-ar trebui să-i considere pe vîrstnici ca fiind puritani pentru că nu adoptă cu ușurință noul standard. Majoritatea problemelor pot fi rezolvate prin dorința sinceră de a-i înțelege și de a-i face să se simtă bine pe ceilalți.

Castitatea este cea mai nepopulară dintre virtuțile creștine, pentru că nu poate fi ocolită; regula creștină este: „fie căsătorie, cu fidelitate completă față de partener, fie totală abstinență". Condiția este atît de grea și de contrară instinctelor noastre, încît este clar

că fie creştinismul greşeşte, fie instinctul nostru sexual a luat-o pe o cale greşită. Una sau alta. Fiind creştin, eu cred, bineînţeles, că instinctul urmează o cale greşită.

Dar am şi alte motive pentru a gîndi astfel. Scopul biologic al sexului sînt copiii, întocmai cum scopul biologic al hrănirii este refacerea corpului. Dacă mîncăm ori de cîte ori ne vine chef şi atîta cît poftim, e foarte adevărat că cei mai mulţi dintre noi vor mînca prea mult: dar nu teribil de mult. Un om poate să mănînce cît doi, dar nu cît zece. Pofta de mîncare depăşeşte cu ceva scopul său biologic, dar nu cu foarte mult. Dar dacă un tînăr sănătos ar ceda poftei sale sexuale de cîte ori îi vine s-o facă, şi dacă fiecare act sexual ar produce un copil, în zece ani ar putea popula cu uşurinţă un mic sat. O asemenea poftă depăşeşte în mod ridicol şi fără nici o noimă funcţia ei biologică.

Să spunem aceste lucruri şi în alt fel. Se poate uşor aduna un mare număr de spectatori pentru o reprezentaţie de strip-tease — adică, pentru a vedea cum se dezbracă o fată pe scenă. Să presupunem acum că într-o ţară oarecare s-ar putea umple un teatru cu oameni veniţi să vadă cum cineva aduce pe scenă o farfurie acoperită şi apoi îi ridică încet capacul ca să poată vedea toată lumea, înainte de a se stinge luminile, că în farfurie se află un cotlet de berbec sau un copan de curcan. N-am putea oare spune, văzînd o asemenea reprezentaţie, că ceva nu e în regulă cu pofta de mîncare a locuitorilor acestei ţări? Şi n-ar putea spune alţii, crescuţi în altă lume decît a noas-

tră, că în același fel este ceva în neregulă și cu instinctul nostru sexual?

Un critic a zis că dacă ar găsi o țară în care asemenea reprezentații de strip-tease cu mîncare ar fi populare, el ar trage concluzia că locuitorii acelei țări mor de foame. Voia să spună, desigur, că lucruri ca reprezentațiile de strip-tease nu au pornit de la corupție sexuală, ci de la înfometare sexuală. Sînt de acord cu el că dacă, într-o țară ciudată, spectacole de acest fel, cu cotlete de berbec, ar fi populare, una dintre explicațiile care mi-ar veni în minte ar fi foametea. Pasul următor ar fi să-mi verific ipoteza, cercetînd dacă în țara aceea se consumă multă sau puțină mîncare. Dacă datele ar indica un consum mare de alimente, ar trebui, firește, să părăsim ipoteza foametei și să căutăm alta. În același fel, înainte de a accepta foametea sexuală drept cauză a reprezentațiilor de strip-tease, ar trebui să verificăm dacă în timpurile noastre există cumva mai multă abstinență sexuală decît în vremea cînd lucruri ca strip-tease-ul erau necunoscute. Bineînțeles că asemenea date nu există. Anticoncepționalele au ușurat mai mult decît oricînd practicarea sexului în interiorul căsătoriei și au diminuat riscurile sexului în afara ei, iar opinia publică este mai puțin ostilă împreunărilor ilicite și chiar perversiunilor decît a fost în tot timpul scurs după epoca păgînă. Nici ipoteza „înfometării" nu este singura explicație posibilă. Toată lumea știe că pofta sexuală, ca și celelalte pofte, crește pe măsură ce este satisfăcută. Oamenii înfometați se gîndesc mult la mîncare, dar tot așa

fac și mîncăii; îmbuibaților, ca și înfometaților, le plac stimulentele apetitului.

Să trecem la al treilea punct. Există foarte puțini oameni care ar vrea să mănînce lucruri care de fapt nu se mănîncă sau să facă altceva cu mîncarea decît s-o mănînce. Cu alte cuvinte, perversiunile poftei de mîncare sînt rare. Dar perversiunile instinctului sexual sînt numeroase, greu de vindecat și înfricoșătoare. Îmi pare rău că sînt nevoit să intru în aceste amănunte, dar trebuie s-o fac, pentru că în ultimii douăzeci de ani am fost cu toții hrăniți, cît e ziua de lungă, cu minciuni sfruntate despre sex. Ni s-a spus pînă la saț ietate că dorința sexuală se află pe același plan cu oricare din celelalte dorințe naturale ale noastre, și că totul ar înflori în grădină dacă am părăsi vechea idee victoriană de a o reduce la tăcere. Nu e adevărat. Îți dai seama din clipa în care te uiți la fapte și lași deoparte propaganda.

Ni se spune că sexul a devenit o problemă deoarece a fost redus la tăcere. Dar asta nu s-a mai întîmplat în ultimii douăzeci de ani. S-a turuit despre sex fără încetare și, totuși, sexul continuă să fie o problemă. Dacă sufocarea ar fi fost cauza bucluculuí, aerisirea ar fi rezolvat totul. Dar n-a fost așa. Eu cred că lucrurile stau invers. Cred că oamenii au înăbușit sexul pentru că devenise o problemă. Lumea modernă spune mereu că „sexul nu este un motiv de rușine". S-ar putea înțelege două lucruri. Poate că vor să spună: „Nu este nici o rușine în faptul că specia omenească se reproduce într-un anumit fel, și nici în faptul că asta produce plăcere." Dacă asta vor

să spună, atunci au dreptate, întrucît și creștinismul vorbește la fel. Problema nu este nici lucrul în sine și nici plăcerea. Vechii propovăduitori creștini ziceau că plăcerea sexuală ar fi fost mai mare decît este acum dacă omul n-ar fi căzut. Cunosc niște creștini cu mintea încurcată care atribuiau creștinismului părerea că sexul, sau trupul, sau plăcerea sînt lucruri vinovate. N-aveau dreptate. Creștinismul este aproape singura dintre marile religii care aprobă cu totul corpul — care crede că materia este un lucru bun, că însuși Dumnezeu a luat odată un trup omenesc, că chiar și în ceruri ni se va da un fel de trup care va fi o parte esențială a fericirii, frumuseții și energiei noastre. Creștinismul a proslăvit căsătoria mai mult decît orice altă religie; și aproape toată poezia de dragoste a lumii a fost scrisă de către creștini. Dacă spune cineva că sexul, în sine, este un lucru rău, creștinismul îl va contrazice pe dată. Dar, desigur, atunci cînd oamenii zic: „Sexul nu este ceva rușinos", ei ar vrea poate să spună că „starea în care a ajuns acum instinctul sexual nu este ceva rușinos".

Dacă asta vor să spună, eu cred că ei greșesc. Cred că este o stare cît se poate de rușinoasă. Nu e nici o rușine să-ți placă mîncarea, dar ar fi cît se poate de rușinos ca jumătate din toți oamenii de pe lume să facă din mîncare interesul lor principal și să-și petreacă timpul privind la imagini care reprezintă mîncare, salivînd și lingîndu-se pe buze. Nu vreau să spun că oamenii ca tine și ca mine au o răspundere individuală pentru situația pre-

zentă. Strămoșii noștri ne-au transmis organisme denaturate sub acest raport și noi creștem înconjurați de propaganda împotriva castității. Există oameni care vor să ne mențină aprins instinctul sexual, pentru a stoarce bani de la noi, fiindcă e firesc ca un om obsedat să poată fi ispitit, fără rezistență din partea lui. Dumnezeu cunoaște situația noastră; El nu ne va judeca fără a ține seama de greutățile pe care le întîmpinăm. Ceea ce contează sînt sinceritatea și perseverența voinței noastre de a le depăși.

Înainte de a ne vindeca trebuie să dorim vindecarea. Acei care doresc cu adevărat să fie ajutați vor obține ajutor; dar pentru cei mai mulți oameni de azi, chiar această dorință apare greu. Este ușor să crezi că vrei un lucru cînd de fapt nu-l vrei cu adevărat. Un creștin vestit din alte timpuri ne-a spus că pe cînd era tînăr se ruga neîncetat pentru castitate; dar după ani de zile și-a dat seama că în timp ce buzele sale ziceau: „O, Doamne, dă-mi virtutea castității", inima lui adăuga în taină: „Dar, te rog, nu chiar acum." Acest lucru se poate întîmpla și în rugăciunile pentru alte virtuți, dar există trei motive pentru care ne este deosebit de greu chiar să dorim o castitate completă — fără să mai vorbim și de realizarea ei.

În primul rînd, firea noastră denaturată, diavolii care ne ispitesc și toată propaganda contemporană pentru desfrîu se asociază pentru a ne face să simțim că dorințele cărora le rezistăm sînt atît de „naturale", atît de „sănătoase" și atît de rezonabile încît rezistența

față de ele este ceva aproape pervers și anormal. Afiș după afiș, film după film, roman după roman, asociază ideea libertății sexuale cu ideile de sănătate, normalitate, tinerețe, sinceritate și bună dispoziție. Ei bine, asocierea aceasta este o minciună. Ca toate minciunile cu mare influență, ea se bazează pe un adevăr — adevărul mai sus recunoscut, că sexul în sine este ceva „normal" și „sănătos" (exceptînd excesele și obsesiile care s-au dezvoltat împrejurul său). Minciuna constă în sugestia că orice act sexual care te ispitește într-un moment oarecare este de asemenea ceva normal și sănătos. Această idee este absurdă din toate punctele de vedere, chiar lăsînd deoparte ideile creștine. Cedarea în fața tuturor dorințelor noastre duce evident la impotență, îmbolnăvire, gelozie, minciuni, ascundere a adevărului, și la tot ce este opus sănătății, bunei dispoziții și sincerității. Pentru orice fel de fericire, chiar și în lumea de-aici, este nevoie de multă cumpătare, astfel încît pretenția oricărei dorințe puternice de a fi sănătoasă și rezonabilă nu poate conta. Orice om sănătos și civilizat trebuie să aibă un ansamblu de principii datorită cărora el alege respingerea unor dorințe și acceptarea altora. Unii oameni fac asta în baza principiilor creștine, alții în baza unor principii sociologice sau igienice. Adevăratul conflict nu are loc între creștinism și „natură", ci între principiile creștine și alte principii, avînd scopul de a controla „natura". Pentru că „natura" (în sensul de dorință naturală) trebuie oricum controlată dacă nu vrei să-ți distrugi întreaga viață. Princi-

piile creştine sînt, după cum se ştie, mai stricte decît altele; dar trebuie să ne gîndim că, respectîndu-le, vom obţine un ajutor la care nu ne putem aştepta respectînd celelalte principii.

În al doilea rînd, multă lume nu are curajul de a aborda serios castitatea creştină deoarece crede că este imposibilă (chiar înainte de a încerca). Dar, atunci cînd un lucru trebuie încercat, nu este niciodată cazul să te întrebi dacă este sau nu posibil. Cînd te afli în faţa unei întrebări facultative la un examen, e firesc să te gîndeşti dacă ai putea sau nu răspunde; în faţa unei întrebări obligatorii, trebuie să răspunzi cum poţi mai bine. Poţi lua o notă de cîteva puncte pentru un răspuns care nu e deloc perfect, dar sigur nu vei lua nici un punct dacă nu răspunzi la întrebare. Ca şi la examene, oamenii reuşesc în tot felul de situaţii să facă nişte lucruri ce păreau imposibile înainte de a încerca: la război, la alpinism, la învăţarea patinajului, a înotului şi a mersului pe bicicletă, chiar şi la încheierea nasturelui de la guler cu degetele îngheţate. Este surprinzător să vezi cîte lucruri poţi face dacă trebuie să le faci.

Putem fi siguri, într-adevăr, că o castitate perfectă — ca şi milostenia perfectă — nu poate fi atinsă doar prin eforturi omeneşti. Trebuie să ceri ajutorul lui Dumnezeu. Chiar dacă l-ai cerut, poate să ţi se pară multă vreme că nu primeşti ajutor sau că primeşti prea puţin faţă de cît e nevoie. Nu-i nimic. După fiecare eşec, cere iertare, adună-ţi puterile şi încearcă din nou. De multe ori ajutorul lui Dumnezeu nu ne aduce virtutea însăşi, ci toc-

mai această putere de a încerca din nou. Pentru că, oricît de importantă ar fi castitatea (sau curajul, sau cinstea, sau oricare altă virtute), încercările creează un antrenament sufletesc care este și mai important. Ne vindecă de iluziile cu privire la noi înșine și ne învață să depindem de Dumnezeu. Pe de o parte, învățăm că nu ne putem încrede în noi nici chiar în momentele noastre cele mai bune și, pe de altă parte, învățăm că nu trebuie să disperăm nici în momentele cele mai rele, deoarece eșecurile noastre sînt iertate. Singurul lucru grav este să renunți la încercare, mulțumindu-te cu puțin și nu cu perfecțiunea.

În al treilea rînd, oamenii înțeleg deseori greșit ceea ce psihologia ne învață despre „reprimări". Ea învață că „reprimarea" sexului este primejdioasă. Dar „reprimare" este aici un termen tehnic care nu înseamnă „suprimare" în sensul de „refuzare" sau „împotrivire". O dorință sau o idee reprimată este ceva care a fost înghesuit în subconștient (de regulă la o vîrstă foarte tînără) și poate reveni în conștient doar într-o formă deghizată și ca atare de nerecunoscut. Sexualitatea reprimată nu-i apare deloc pacientului ca o formă de sexualitate. Cînd un adolescent sau un adult se angajează să reziste unei dorințe de care este conștient, nu e vorba de reprimare sau de pericolul creării unei reprimări. Dimpotrivă, cei care încearcă serios să ajungă la castitate sînt mai conștienți și ajung curînd la cunoașterea mai bună a propriei sexualități decît oricare alții. Ajung să-și cunoască dorințele așa cum Wellington îl cunoștea pe Napoleon, sau Sher-

lock Holmes îl cunoștea pe Moriarty; tot așa cum un șorecar cunoaște șobolanii și un instalator știe totul despre țevile sparte. Virtutea — chiar și încercarea de a ajunge la virtute — aduce lumină; cedarea aduce după sine ceață.

În sfîrșit, cu toate că a trebuit să vorbesc mai pe larg despre sex, vreau să spun cît se poate de clar că centrul moralei creștine nu se află aici. Cel care crede că viciul suprem în ochii creștinismului este lipsa castității se înșală. Păcatele trupești sînt rele, dar sînt cel mai puțin rele din toate păcatele. Cele mai rele plăceri sînt pur spirituale: plăcerea de a nedreptăți pe alții, de a se da mare și de a strica cheful altora, de a bîrfi pe la spate, de a deține putere și de a urî. Căci în mine se află două lucruri care luptă împotriva acelei ființe omenești care trebuie să devin eu însumi. Ele sînt partea mea animalică și partea mea diabolică. Partea diabolică este cea mai rea dintre cele două. De aceea un individ pedant și rece, care se crede virtuos pentru că merge regulat la biserică, poate fi mult mai apropiat de iad decît o femeie care-și vinde trupul. Sigur că e mai bine să nu fii nici unul, nici cealaltă.

# *Căsătoria creștină*

Ultimul capitol a fost predominant negativ. Am discutat ceea ce nu-i în regulă cu impulsul sexual la om, dar am spus foarte puțin despre cum ar trebui să fie — cu alte cuvinte, despre căsătoria creștină. Două sînt motivele pentru care nu vreau să mă ocup de căsătorie în mod special. Primul este că doctrinele creștine privind acest subiect sînt cît se poate de nepopulare. Al doilea este că eu însumi n-am fost niciodată căsătorit, și de aceea pot vorbi doar din auzite. Cu toate astea, cred că nu pot lăsa subiectul neatins într-o discuție asupra moralei creștine.

Ideea creștină despre căsătorie este întemeiată pe cuvintele lui Christos că un bărbat și soția lui trebuie priviți ca un singur organism — așa cum s-ar zice azi în loc de „un singur trup". Creștinii cred că atunci cînd el a zis asta, nu exprima un sentiment, ci constata un fapt, întocmai cum constată cineva că un lacăt și cheia lui sînt un singur mecanism, sau că o vioară și un arcuș sînt un singur instrument muzical. Inventatorul mașinii umane ne spunea că cele două jumătăți, bărbatul și femeia, au fost făcute pentru a se combina împreună în perechi, nu numai se-

xual, dar și ca o combinație totală. Monstruozitatea relației sexuale în afara căsătoriei constă în faptul că se încearcă izolarea unui anume fel de unire (cea sexuală) față de toate celelalte feluri de unire care erau destinate să realizeze împreună unirea completă. Atitudinea creștină nu condamnă plăcerea sexuală, după cum nu condamnă nici plăcerea de a mînca, dar susține că această plăcere nu trebuie izolată și căutată pentru ea însăși, tot așa cum plăcerile gustului nu trebuie căutate doar mestecînd și scuipînd apoi mîncarea, fără a o înghiți și digera.

Prin urmare, creștinismul ne învață că unirea prin căsătorie este pentru toată viața. Există, aici, desigur, deosebiri între diferitele Biserici: unele nu acceptă deloc divorțul, iar altele îl permit cu rezerve, în cazuri foarte speciale. E mare păcat că nu se înțeleg toți creștinii cu privire la un asemenea subiect; dar ceea ce trebuie să observe mirenii obișnuiți este că toate Bisericile se înțeleg mai mult între ele în privința căsătoriei decît se înțeleg cu lumea din afara Bisericii. Vreau să spun că toate privesc divorțul ca pe ceva care taie într-un corp viu, ca pe o operație chirurgicală. Unele Biserici cred că operația este atît de violentă încît nu trebuie făcută deloc; altele o acceptă ca pe un remediu disperat pentru cazuri extreme. Toate sînt de acord că divorțul se aseamănă mai mult cu amputarea ambelor picioare decît cu desființarea unui parteneriat de afaceri sau cu dezertarea din armată. Ceea ce nu acceptă nici una dintre Biserici este părerea modernă că divorțul este o sim-

plă schimbare de parteneri, care se poate face ori de cîte ori oamenii își dau seama că nu se mai iubesc, sau că unul dintre ei s-a îndrăgostit de altcineva.

Înainte de a discuta această părere modernă în relația ei cu castitatea, nu trebuie să uităm abordarea ei în legătură cu o altă virtute, și anume cu dreptatea. Dreptatea, după cum am mai arătat, include respectarea promisiunilor. Dar orice persoană care s-a cununat la biserică a făcut o promisiune publică, solemnă, de a rămîne alături de partenerul său pînă la moarte. Obligația de a respecta această promisiune nu are o legătură specială cu moralitatea sexuală, fiind aceeași ca și pentru orice altă promisiune. Dacă impulsul sexual este la fel cu toate celelalte impulsuri ale noastre — așa cum ne tot spun oamenii de astăzi — ar trebui să fie tratat în același fel; după cum promisiunile noastre ne obligă la controlarea impulsurilor celorlalte, promisiunea făcută la cununie ne obligă la controlarea impulsului sexual. Dacă acesta, așa cum cred eu, nu este la fel cu toate celelalte impulsuri, ci este în mod bolnăvicios întărîtat, ar trebui să avem o grijă deosebită pentru a nu ne lăsa antrenați de el la fapte necinstite.

Cineva ar putea zice că a considerat promisiunea făcută la biserică ca fiind pur formală și că n-a intenționat niciodată s-o respecte. Pe cine o fi vrut el să înșele cînd a făcut-o? Pe Dumnezeu? Ar fi fost într-adevăr ceva foarte puțin înțelept. Pe sine însuși? Nici asta n-ar fi fost un lucru mai înțelept. Pe mireasă, pe mire sau pe socri? Asta ar fi fost curată

înșelăciune. Cred că, mai des, perechea (sau unul din cei doi) spera să înșele publicul. Voiau să obțină respectul datorat căsătoriei fără să-i plătească prețul; adică erau niște impostori, înșelau lumea. Dacă-i mulțumește în continuare postura de șarlatani, nu am nimic să le spun: cine ar putea să impună obligația nobilă și greu de îndeplinit a castității unor oameni care nici măcar nu au dorit să fie cinstiți? Dacă acum și-au schimbat firea și vor să fie cinstiți, promisiunea deja făcută îi obligă. Problema aceasta, după cum veți vedea, ține în principal de dreptate și nu de castitate. Dacă oamenii nu cred într-o căsătorie durabilă, e poate mai bine să trăiască împreună necăsătoriți decît să facă jurăminte pe care nu au de gînd să le respecte. Este adevărat că trăind împreună în afara căsătoriei se vor face vinovați (în ochii creștinilor) de preacurvie. Dar o greșeală nu este reparată prin adăugarea altei greșeli: lipsa de castitate nu devine mai bună dacă i se adaugă jurămîntul mincinos.

Ideea că a fi „îndrăgostit" este singurul motiv pentru dăinuirea căsătoriei nu mai lasă loc pentru căsătoria privită ca un contract sau ca o promisiune. Dacă dragostea este singurul lucru care contează, atunci promisiunea nu aduce nimic în plus; și dacă nu aduce nimic, atunci nici n-ar trebui făcută. Lucrul curios este că îndrăgostiții înșiși, atîta timp cît se iubesc cu adevărat, știu asta mai bine decît cei care vorbesc despre dragoste. După cum a arătat Chesterton, cei care sînt îndrăgostiți au o înclinare naturală spre a se lega prin promisiuni. Cîntecele de dragoste de pretutin-

deni sînt pline de jurăminte de fidelitate veșnică. Legea creștină nu impune pasiunii dragostei ceva care este străin de natura proprie acelei pasiuni: ea nu cere îndrăgostiților decît să ia în serios ceva la care-i îndeamnă de la sine pasiunea lor.

Desigur, promisiunea făcută, atunci cînd sînt îndrăgostit și pentru că sînt îndrăgostit, de a fi credincios toată viața celui sau celei pe care o iubesc, mă obligă să-i fiu credincios chiar dacă am încetat să fiu îndrăgostit. O promisiune se face cu privire la ceea ce pot să fac, adică la niște acțiuni: nimeni nu poate promite că sentimentele sale vor continua într-un anumit fel. Ar fi ca și cum ar promite că niciodată nu va avea dureri de cap sau că nu-i va fi foame. S-ar putea pune întrebarea: ce rost are să ții împreună doi oameni care nu se mai iubesc? Există mai multe motive sociale, bine întemeiate: pentru a oferi un cămin copiilor lor, pentru a ocroti femeia (care și-a sacrificat sau neglijat probabil cariera proprie căsătorindu-se) de a fi părăsită ori de cîte ori bărbatul s-a săturat de ea. Dar mai există și alt motiv, de care sînt foarte sigur, deși mi-e cam greu să-l explic.

Este greu de explicat deoarece foarte mulți oameni nu-și dau seama dacă B este mai bun decît C, A poate fi încă mai bun decît B. Lor le place să gîndească în termeni de bine și rău, nu de bine, mai bine și cel mai bine și de rău, mai rău și cel mai rău. Vor să știe dacă crezi că patriotismul este un lucru bun; dacă le răspunzi că patriotismul este cu mult mai bun decît egoismul individual, dar că este inferior

dragostei universale de semeni, căreia ar trebui totdeauna să-i cedeze cînd intră în conflict cu ea, oamenii zic că ești evaziv. Te întreabă ce crezi despre duel. Dacă le răspunzi că e mult mai bine să ierți un om decît să te bați în duel cu el, dar că totuși chiar un duel ar fi un lucru mai bun decît să trăiești o viață întreagă într-o dușmănie care se manifestă prin eforturi ascunse de a-l „pune pe dușman la pămînt", oamenii se retrag plîngîndu-se că nu le dai un răspuns clar. Sper că nimeni nu va interpreta în acest fel ceea ce vreau să arăt în continuare.

Ceea ce numim „a fi îndrăgostit" este o stare minunată și, în multe privințe, bună pentru noi. Ne ajută să fim generoși și curajoși, ne deschide ochii nu numai pentru frumusețea persoanei iubite, dar și pentru tot ce este frumos în jurul nostru și stăpînește (mai ales la început) sexualitatea noastră de esență animalică; în acest sens, dragostea este marea învingătoare a poftei trupești. Nici un om în toată firea nu poate nega că a fi îndrăgostit este de departe o stare mai bună decît senzualitatea obișnuită și egoismul rece. Dar, după cum am spus înainte, „cel mai periculos lucru este să iei drept bun oricare din impulsurile firii tale și să-l consideri ca pe ceva care trebuie urmat cu orice preț". A fi îndrăgostit e un lucru bun, dar nu e lucrul cel mai bun. Sînt multe lucruri mai puțin bune, dar sînt și lucruri mai bune. Nu poți face din această stare temelia întregii vieți. Este un sentiment nobil, dar totuși doar un sentiment. Nici un sentiment nu poate dăinui la intensitatea sa

maximă, ba chiar uneori nu dăinuie deloc. Cunoașterea poate dăinui, principiile pot dăinui, obiceiurile pot dăinui; dar sentimentele vin și se duc. Și, de fapt, orice ar zice oamenii, starea numită „a fi îndrăgostit" nu durează de obicei. Dacă vechea poveste care se termină cu „și au trăit împreună fericiți toată viața" ar trebui înțeleasă ca „s-au simțit timp de cincizeci de ani tot așa ca în ziua dinaintea căsătoriei lor", atunci aceste vorbe vor să spună ceva care probabil nici n-a fost și nici nu va fi adevărat, și ar fi chiar foarte puțin de dorit. Cine ar putea suporta chiar și cinci ani o asemenea stare de exaltare? Ce s-ar întîmpla cu munca ta, cu pofta ta de mîncare, cu somnul tău, cu prieteniile tale? Dar, desigur, a nu mai fi îndrăgostit nu este totuna cu a înceta să iubești. Dragostea în acest al doilea înțeles — dragostea diferită de „a fi îndrăgostit" — nu este doar un sentiment. Este o unire adîncă, menținută prin voință și deliberat întărită prin obișnuință, sprijinită (în familia creștină) prin harul pe care ambii soți îl cer, și îl primesc, de la Dumnezeu. Ei pot avea această dragoste unul pentru altul chiar în momentele cînd nu le place ceea ce face celălalt; după cum omul se iubește pe sine chiar dacă nu-i place ceea ce face. Ei pot păstra această dragoste, chiar dacă fiecare ar putea — în cazul că își îngăduie — să se „îndrăgostească" de altcineva. Și-au promis credință unul altuia cînd erau îndrăgostiți; acest fel mai liniștit de dragoste le dă posibilitatea să-și țină promisiunea. Motorul căsătoriei funcțio-

nează cu acest fel de iubire; îndrăgostirea a fost explozia care a pornit motorul.

Dacă nu sînteţi de acord cu mine, veţi spune: „habar n-are de chestia asta, fiindcă nu este căsătorit". S-ar putea să aveţi dreptate. Dar înainte de a spune asta, asiguraţi-vă că mă judecaţi după ceea ce cunoaşteţi cu adevărat din propria voastră experienţă şi din observarea vieţilor prietenilor voştri, şi nu după idei pe care le-aţi luat din romane şi din filme. Nu e aşa de uşor cum crede lumea. Experienţa noastră este colorată de la început pînă la sfîrşit de cărţi, piese de teatru şi de filme, şi este nevoie de răbdare şi pricepere pentru a despărţi de ele lucrurile pe care le-am învăţat cu adevărat din propria noastră experienţă de viaţă.

Oamenii capătă din cărţi ideea că dacă te-ai căsătorit cu persoana potrivită te poţi aştepta să fii veşnic „îndrăgostit". Ca urmare, atunci cînd constată că nu se întîmplă aşa, ei cred că asta dovedeşte că au făcut o greşeală şi sînt îndreptăţiţi la o schimbare — nerealizînd că, după schimbare, farmecul noii iubiri se va şterge ca şi cel al fostei iubiri. În această zonă a vieţii, ca şi în altele, fiorii apar la început şi nu durează. Fiorul pe care-l încearcă un băiat la primul gînd că va zbura cu avionul nu va continua după ce s-a înrolat în aviaţie şi a învăţat să zboare cu adevărat. Fiorul pe care-l resimţi văzînd pentru prima oară un loc minunat dispare după ce te instalezi de-a binelea în locul acela. Înseamnă asta oare că ar fi mai bine să nu înveţi să pilotezi avionul şi să nu locuieşti în acel loc minunat? Nici-

decum. În ambele situații, dacă ne împlinim dorințele, stingerea primului fior va fi compensată printr-un alt interes, mai liniștit și mai durabil. Mai mult decît atît (și găsesc greu cuvintele pentru a spune cît de important mi se pare acest lucru), tocmai oamenii care sînt gata să accepte pierderea fiorului inițial în favoarea unui interes mai așezat sînt cei care vor descoperi apoi noi emoții într-o direcție total diferită. Omul care a învățat să zboare și a devenit un bun pilot va descoperi dintr-o dată ce este muzica; omul care s-a instalat într-un loc minunat va descoperi grădinăritul.

Asta este, cred, o mică parte din ceea ce a vrut să spună Christos afirmînd că un lucru nu poate trăi cu adevărat dacă n-a murit mai înainte. Pur și simplu nu are rost să încerci să te agăți de orice fior; e cel mai rău lucru pe care-l poți face. Renunță la fior — lasă-l să se stingă — treci apoi, după moartea fiorului, la interesul mai liniștit și la fericirea care urmează — și vei constata că trăiești tot timpul în lumea unor noi emoții. Dar dacă te hotărăști să faci din exaltare un fel obișnuit de viață și încerci s-o prelungești în mod artificial, fiorii vor deveni din ce în ce mai slabi, mai puțini, și vei deveni pentru tot restul vieții un bătrîn blazat și dezamăgit. Faptul că atît de puțină lume înțelege acest lucru este motivul pentru care atîția bărbați și femei de vîrstă mijlocie trăncănesc despre tinerețea lor pierdută tocmai la vîrsta cînd ar trebui să le apară pretutindeni în jur noi orizonturi și noi uși deschise. Este mult mai distractiv să în-

veți să înoți decît să încerci la nesfîrșit (și fără șanse) să regăsești senzația pe care ți-a procurat-o prima bălăceală din copilărie.

Altă idee care ne vine din romane și piese de teatru este că „îndrăgostirea" este un fenomen absolut irezistibil; ceva care pur și simplu ți se întîmplă, așa cum te-ai îmbolnăvi de pojar. Și deoarece cred asta, unii oameni căsătoriți se lasă învinși și se predau cînd simt atracție pentru o persoană nou cunoscută. Dar eu sînt înclinat să cred că aceste pasiuni irezistibile sînt mult mai rar întîlnite în viața reală decît în cărți, cel puțin la vîrsta adultă. Cînd întîlnim o persoană frumoasă, inteligentă și simpatică este sigur că ar trebui într-un fel să admirăm și să iubim aceste calități pozitive. Dar nu stă în puterea noastră să acceptăm sau nu transformarea acestei aprecieri în ceea ce numim „îndrăgostire"? Fără îndoială că, dacă mințile noastre sînt pline de romane, piese de teatru și cîntece sentimentale, și trupurile noastre pline cu alcool, vom transforma orice apreciere în acest fel de dragoste: tot așa cum se va aduna apa de ploaie într-un făgaș care-ți apare în cale, sau cum vei vedea totul în albastru dacă porți ochelari albaștri. Dar asta va fi doar vina noastră.

Înainte de a părăsi problema divorțului, aș dori să fac deosebirea între două noțiuni care sînt foarte des confundate. Una este concepția creștină a căsătoriei; cealaltă este total diferită — cît de mult ar trebui creștinii, ca simpli alegători sau membri ai parlamentului, să încerce să impună comunității vederile lor asupra căsătoriei prin încorporarea acestor

vederi în legile divorțului. Foarte multă lume pare a crede că dacă ești tu însuți creștin, ar trebui să încerci să îngreunezi divorțul pentru toți ceilalți. Eu nu cred asta. Eu unul, cel puțin, aș fi foarte supărat dacă mahomedanii ar încerca să ne oprească pe toți ceilalți să bem vin. Convingerea mea este că Bisericile ar trebui să recunoască deschis că majoritatea oamenilor nu sînt creștini și ca atare nu li se poate cere să ducă o viață de creștini. Ar trebui să fie două feluri distincte de căsătorie: unul guvernat de stat, cu reguli impuse tuturor cetățenilor, și altul guvernat de biserică, avînd legi impuse de biserică tuturor membrilor săi. Distincția ar trebui să fie foarte netă, astfel încît oricine să știe care perechi sînt căsătorite în sensul creștin și care nu.

Atît despre doctrina creștină privitoare la permanența căsătoriei. Mai rămîne de discutat altceva, încă mai puțin popular. Soțiile creștine promit să asculte de bărbații lor. În căsătoria creștină, bărbatul este considerat a fi „capul". Se ridică de aici două întrebări evidente: 1) De ce ar trebui să existe un cap — de ce nu egalitate? 2) De ce capul ar trebui să fie bărbatul?

Necesitatea unui cap vine din ideea permanenței căsătoriei. Desigur, atîta timp cît bărbatul și soția sînt de acord, nevoia unui cap nu se face simțită; și putem spera că aceasta va fi starea normală a unei căsătorii creștine. Dar ce se va întîmpla cînd apare o neînțelegere serioasă? Va fi discutată, firește; dar să presupunem că soții au discutat și nu s-au înțeles. Ce fac mai departe? Nu pot hotărî prin-

tr-un vot majoritar, deoarece fiind un consiliu de două persoane, nu poate exista o majoritate. Evident, se pot întîmpla numai două lucruri: fie trebuie să se despartă, fiecare cu drumul său, fie unul sau celălalt trebuie să aibă un vot hotărîtor. Căsătoria fiind permanentă, una dintre părţi trebuie, în cele din urmă, să aibă puterea de a hotărî politica familiei. Nu poate exista o asociaţie permanentă fără o constituţie.

Dacă trebuie să fie un cap, de ce bărbatul? Ei bine, în primul rînd, există vreo cerere foarte serioasă ca femeia să preia rolul? După cum am mai spus, eu nu sînt căsătorit, dar atît cît pot să-mi dau seama, chiar şi o femeie care vrea să fie capul familiei nu prea admiră această situaţie cînd o constată la vecini. Mai degrabă va spune „Săracul domnul X! Nu pot să pricep de ce lasă femeia aceea groaznică să-l conducă". Şi nici nu cred că este prea măgulită atunci cînd cineva afirmă despre ea însăşi că este „capul" familiei. Trebuie să fie ceva nefiresc în conducerea soţului de către nevastă, pentru că înseşi nevestele sînt pe jumătate ruşinate de această situaţie şi îi disprețuiesc pe bărbaţii pe care-i conduc. Dar există şi alt motiv; şi aici vorbesc foarte sincer ca un celibatar, pentru că acest motiv poate fi chiar mai bine văzut din afară decît dinăuntru. Relaţiile familiei cu lumea exterioară — ceea ce s-ar putea numi politica externă — trebuie să depindă în ultimă instanţă de bărbat, întrucît el ar trebui să fie, şi de regulă este, mult mai obiectiv faţă de cei din afară. O femeie luptă în primul rînd pentru copiii

și soțul ei împotriva restului lumii. În mod firesc, și într-un fel îndreptățit, cerințele lor sînt mai importante decît orice alte cerințe. Ea este reprezentantul special al intereselor lor. Funcția bărbatului este de a avea grijă ca această preferință naturală a femeii să nu prevaleze. El are ultimul cuvînt, cu scopul de a ocroti pe ceilalți oameni de puternicul „patriotism de familie" al soției. O simplă întrebare pentru cei care se îndoiesc de acest lucru: cu cine ați prefera să aveți de a face în cazul în care cîinele vostru a mușcat copilul vecinului, sau în care copilul vostru l-a lovit pe cîinele vecinului? Cu stăpînul sau cu stăpîna acelei case? Sau dacă sînteți o femeie măritată, lăsați-mă să vă pun următoarea întrebare. Oricît de mult v-ați admira soțul, nu spuneți oare că defectul lui principal este tendința de a nu apăra atît de hotărît cum ați dori Dumneavoastră drepturile lui și ale familiei împotriva vecinilor? Că este cam împăciuitor?

# Iertarea

Am spus într-un capitol precedent că cea mai nepopulară dintre virtuţile creştine este castitatea. Dar nu sînt foarte sigur că aveam dreptate. Cred că există una şi mai puţin populară. Este formulată în regula creştină „iubeşte-ţi aproapele ca pe tine însuţi". Întrucît în morala creştină „aproapele" cuprinde şi „duşmanul", ajungem astfel la acea teribilă datorie de a-i ierta pe duşmanii noştri.

Toată lumea spune că iertarea este o idee minunată pînă cînd apare ceva care trebuie iertat, aşa cum s-a întîmplat în timpul războiului. În momentul acela, chiar şi menţionarea subiectului este întîmpinată cu strigăte de mînie. Şi asta nu se întîmplă pentru că lumea crede că iertarea este o virtute prea nobilă şi greu de îndeplinit, ci pentru că o consideră detestabilă şi demnă de dispreţ. „Cînd aud aşa ceva, mi se face silă", spun oamenii. Şi cred că o jumătate dintre voi m-ar întreba: „cum te-ai simţi dacă ai fi polonez sau evreu şi ţi s-ar spune să ierţi Gestapoul?"

Şi eu mă întreb acelaşi lucru, cu toată seriozitatea. Cînd creştinismul îmi comandă să nu-mi reneg religia nici sub ameninţarea morţii sub tortură, mă întreb foarte serios ce ar

trebui să fac eu dacă ajung acolo. În această carte nu încerc să vă spun ce-aș putea face — și pot face doar prea puțin — ci vă spun ce este creștinismul. Nu l-am inventat eu. Și acolo, chiar în centrul învățăturii creștine, găsesc: „Iartă-ne nouă greșelile noastre așa cum iertăm și noi greșiților noștri." Nu este nici cea mai slabă indicație că am putea fi iertați în alt fel. Se spune foarte limpede că dacă nu iertăm, nu vom fi iertați. Nu sînt două căi posibile. Ce trebuie să facem?

Va fi cu siguranță destul de greu, dar eu cred că putem face două lucruri care ne pot ușura sarcina. Studiul matematicii nu începe cu calculul diferențial, ci cu simpla adunare. În același fel, dacă vrem cu adevărat (dar totul este să vrem cu adevărat) să învățăm cum să iertăm, ar trebui să începem cu ceva mai ușor decît Gestapoul. Am putea începe cu iertarea soțului sau a soției, sau a părinților și copiilor, sau a șefului nostru de la serviciu, pentru un lucru pe care l-au făcut sau l-au spus săptămîna trecută. Asta ne va oferi probabil ceva de făcut pentru moment. În al doilea rînd, am putea încerca să înțelegem exact ce înseamnă a-ți iubi aproapele ca pe tine însuți. Trebuie să-l iubești ca pe tine însuți... Ei bine, cum te iubești de fapt pe tine însuți?

Dacă mă gîndesc bine la treaba asta, eu nu am chiar un sentiment de tandrețe sau de afecțiune pentru mine însumi, și nici măcar nu mă încîntă totdeauna propria mea societate. Astfel încît ar părea că „iubește-ți aproapele" nu înseamnă că trebuie să-l „îndrăgești" sau să-l găsești „atrăgător". Ar fi trebuit să-mi

dau seama mai înainte, deoarece nu ajunge doar să încerci ca să și îndrăgești pe cineva. Am o părere bună despre mine, cred că sînt un om cumsecade? Mă tem că uneori așa fac (și momentele acestea sînt, fără îndoială, foarte proaste), dar nu pentru asta mă iubesc pe mine însumi. De fapt, lucrurile se întîmplă invers: iubirea față de mine însumi mă face să cred că sînt un om cumsecade, în timp ce faptul că mă cred un om cumsecade nu este motivul pentru care mă iubesc pe mine însumi. Așadar, faptul că-mi iubesc dușmanii nu înseamnă neapărat că sînt convins că ei sînt oameni cumsecade. Este o ușurare enormă. Deoarece o bună parte din oameni își închipuie că iertarea dușmanilor ar trebui să însemne că, la urma urmei, ei nu sînt chiar așa de răi, ceea ce nu-i deloc adevărat. Să mai facem un pas. În momentele mele cele mai lucide îmi dau seama nu numai că nu sînt un tip cumsecade, ci că sînt un tip foarte nesuferit. Privesc cu groază și cu scîrbă unele lucruri pe care le-am făcut. Prin urmare, se pare că aș putea urî și disprețui unele lucruri pe care le fac dușmanii mei. Dar dacă mă gîndesc mai bine, îmi aduc aminte că învățătorii creștini mi-au spus cu mult timp în urmă că pot să urăsc faptele unui om rău, dar nu și pe omul rău; așa cum ar spune ei, urăște păcatul, dar nu păcătosul.

Am crezut multă vreme că această distincție este absurdă, că despică firul de păr în patru: cum ai putea să urăști ceea ce a făcut un om și să nu urăști omul? Dar după ani de zile mi-am dat seama că exista un om pe

care-l tratasem tot timpul în acest fel — și anume eu însumi. Oricît de mult îmi displăcea propria mea lașitate, îngîmfare sau lăcomie, eu continuam să mă iubesc pe mine însumi. Nu aveam nici o problemă. De fapt, adevăratul motiv pentru care uram faptele era dragostea mea pentru om. Tocmai pentru că mă iubeam pe mine însumi, îmi părea rău să aflu că eram un soi de om care putea face asemenea lucruri. Așadar, creștinismul nu ne cere să micșorăm nici cu un atom ura pe care o resimțim pentru cruzime și perfidie. Trebuie să le urîm. Tot ce am spus despre ele trebuia spus. Dar creștinismul ne cere să urîm faptele altuia în același fel ca pe ale noastre, părîndu-ne rău că omul acela a făcut așa ceva, și sperînd, dacă e posibil, ca el să fie în stare să se îndrepte, cumva, cîndva, redevenind om.

Adevăratul test este următorul. Să zicem că citești în ziar o relatare a unor atrocități odioase. Să presupunem că apare apoi ceva care sugerează că relatarea ar putea să nu fie adevărată, sau că faptele nu erau atît de groaznice. Care este reacția ta imediată? Zici „slavă Domnului că acei oameni n-au fost chiar atît de răi", sau te simți dezamăgit și chiar îndemnat să rămîi la prima versiune pentru simpla plăcere de a socoti că dușmanii tăi nu pot fi decît foarte răi? Dacă reacționezi în acest al doilea fel, mă tem că ai făcut primul pas într-un proces care — dus pînă la capăt — te poate transforma în diavol. Se poate vedea că începi să dorești ca negrul să fie și mai negru. Dacă dai curs acestei dorințe, după un timp vei dori să vezi cenușiul în negru, și apoi

însuși albul în negru. În cele din urmă vei insista să vezi totul — pe Dumnezeu, pe prietenii tăi și pe tine însuți — în rău, și nu te vei mai putea opri în acest drum: vei fi fixat pentru vecie într-un univers al urii fără de margini.

Un pas mai departe. A-ți iubi dușmanul înseamnă oare și a nu-l pedepsi? Nu, deoarece a mă iubi pe mine însumi nu înseamnă că ar trebui să nu mă supun pedepsei — chiar și pedepsei cu moartea. Dacă ai ucis pe cineva, ar fi corect — din punctul de vedere creștinesc — să te predai poliției și să fii spînzurat. Ca atare — după părerea mea — este perfect corect ca un judecător creștin să condamne un om la moarte sau ca un soldat creștin să ucidă un dușman. Așa am gîndit întotdeauna de cînd am devenit creștin, cu mult timp înainte de război, și așa gîndesc și acum, în timp de pace. Porunca „să nu ucizi" trebuie interpretată. In limba greacă sînt două cuvinte: cel obișnuit, *a ucide*, și cel care înseamnă *a asasina*. Atunci cînd Christos rostește această poruncă, El folosește cuvîntul *a asasina* în toate trei relatările lui Matei, Marcu și Luca. Mi s-a spus că aceeași distincție se găsește în limba ebraică. Nu orice ucidere este asasinat, după cum nu orice împreunare sexuală este adulter. Cînd au venit soldații la Sf. Ioan Botezătorul ca să-l întrebe ce să facă, el nu le-a sugerat nici pe departe să plece din armată, după cum n-a făcut-o nici Christos cînd a vorbit cu un sergent-major roman — un centurion. Ideea cavalerului — creștinul înarmat pentru apărarea unei cauze bune — este una din marile idei creștine. Războiul e un lucru îngrozitor și pot res-

pecta un pacifist sincer, deşi cred că nu are dreptate. Ceea ce nu pot înţelege este acest soi de semi-pacifism care se vede astăzi şi care propune oamenilor ideea că, deşi e necesar să lupte, ar trebui să fie întristaţi ca şi cum le-ar fi ruşine de ce fac. Acest sentiment le răpeşte multor tineri creştini minunaţi aflaţi sub arme bucuria şi entuziasmul la care au dreptul întrucît sînt stările sufleteşti care însoţesc în mod firesc curajul.

M-am gîndit deseori cum ar fi fost dacă, în timp ce luptam în primul război mondial, aş fi stat de vorbă cu un tînăr german imediat după ce ne uciseserăm unul pe altul. Nu-mi închipui că vreunul dintre noi ar fi avut ceva de reproşat celuilalt sau că s-ar fi simţit stingherit. Cred mai degrabă că am fi rîs amîndoi de această întîmplare.

Cineva ar putea întreba ce deosebire este între moralitatea creştină şi concepţia morală obişnuită, dacă oricum ţi se permite să condamni faptele duşmanului, să-l pedepseşti şi să-l omori? Deosebirea este cît se poate de mare. Aduceţi-vă aminte, noi creştinii credem că omul trăieşte veşnic. Ca atare, ceea ce contează cu adevărat este acea mică urmă sau schimbare din interiorul, din centrul sufletului nostru care ne va transforma, în cele din urmă, într-o creatură cerească sau într-una diavolească. Putem ucide, dacă este nevoie, dar nu trebuie să urîm şi să ne bucurăm că urîm. Putem pedepsi dacă este nevoie, dar nu trebuie să ne facă plăcere. Cu alte cuvinte, trebuie ucis ceva dinăuntrul nostru, resentimentul, sentimentul care împinge la răzbunare. Nu vreau să spun că cineva poate

hotărî într-o clipă că nu va mai avea niciodată aceste sentimente. Nu așa se întîmplă lucrurile. Ceea ce vreau să spun este că ori de cîte ori, zi după zi, an după an, aceste sentimente scot capul, ele trebuie lovite fără milă. Nu e o treabă ușoară, dar încercarea nu e imposibilă. Chiar atunci cînd ucidem și pedepsim trebuie să încercăm să avem față de dușman aceleași sentimente ca și față de noi înșine — să dorim ca el să nu fie rău, să sperăm că ar putea să se lecuiască, în lumea aceasta sau în cealaltă; de fapt, trebuie să-i dorim binele. Asta vrea să spună Biblia prin a ne iubi dușmanul: să-i dorim binele, nu să ne simțim atrași de el și nici să spunem că este bun atunci cînd el este rău.

Trebuie să recunosc că asta înseamnă să iubești oameni care n-au nimic demn de iubit. Dar avem oare noi înșine ceva demn de a fi iubit? Ne iubim numai pentru că sîntem noi înșine. Dumnezeu vrea de la noi să iubim pe toată lumea în același fel și din același motiv, iar prin iubirea de noi înșine ne-a arătat cum trebuie să facem. N-avem altceva de făcut decît să aplicăm regula și celorlalți. Poate că va fi mai ușor dacă ne amintim că așa ne iubește și el pe noi. Nu pentru niște însușiri grozave, încîntătoare pe care credem noi că le-am avea, ci doar pentru faptul că sîntem ceea ce sîntem. Căci, de fapt, nu e nimic altceva vrednic de a fi iubit în noi: sîntem creaturi care-și găsesc atîta plăcere în ură încît a ne lepăda de ea e ca și cum ne-am lăsa de băutură sau tutun...

# *Păcatul cel mare*

Ajung acum la acele părți prin care morala creștină se deosebește cel mai mult de toate celelalte morale. Există un cusur de care nu scapă nici un om din lumea aceasta; pe care oricine îl urăște cînd îl observă la altcineva; și de care mai nimeni, în afară de creștini, nu crede că se face el însuși vinovat. Am auzit oameni care recunosc că sînt țîfnoși, sau că nu pot rezista ispitei femeilor sau băuturii, sau chiar că sînt lași. Nu cred că am auzit pe unul care nu-i creștin recunoscîndu-și cusurul de care vreau să vorbesc. De asemenea am întîlnit foarte rar pe cineva care nu-i creștin și care să tolereze cît de cît acest cusur la alții. Nici un defect nu-l face mai neplăcut pe un om și, în același timp, nu este nici un altul pe care să ni-l trecem mai ușor cu vederea. Și cu cît cusurul propriu este mai dezvoltat în noi, cu atît el ne supără mai mult cînd se manifestă la alții.

Defectul de care vorbesc este trufia sau îngîmfarea, iar virtutea opusă lui este numită, în morala creștină, umilință. Poate vă amintiți că, vorbind despre moralitatea sexuală, v-am prevenit că nu acolo se află centrul moralei creștine. Ei bine, acum am ajuns la cen-

tru. Potrivit propovăduitorilor creştini, viciul esenţial, răul extrem, este trufia. Lipsa de castitate, mînia, lăcomia, beţia şi altele de felul acesta sînt doar mărunţişuri în comparaţie cu trufia: diavolul a devenit diavol prin trufie. Trufia conduce la toate celelalte vicii: este starea de spirit total potrivnică lui Dumnezeu.

Vă pare exagerat lucrul acesta? Dacă da, mai gîndiţi-vă. Am arătat puţin mai înainte că omul detestă cu atît mai mult mîndria altora cu cît este el însuşi mai trufaş. De fapt, dacă vreţi să aflaţi cît sînteţi de mîndri, cel mai simplu este să vă puneţi întrebarea următoare: „cît de mult îmi displace cînd alţi oameni îmi dau peste nas, sau nu mă bagă în seamă, sau se bagă peste mine, sau mă iau de sus, sau fac pe grozavii?“ Problema este că mîndria fiecăruia se află în întrecere cu mîndria tuturor celorlalţi. Sînt atît de supărat că altcineva se află în centrul atenţiei la o petrecere tocmai pentru că aş fi vrut să fiu eu în centrul atenţiei. Doi concurenţi nu se înţeleg niciodată. Ceea ce trebuie bine ştiut este că mîndria este *esenţialmente* — este prin însăşi natura ei — competitivă, în timp ce alte vicii sînt competitive doar — să zicem aşa — în mod accidental. Mîndria nu-şi găseşte satisfacţia în a avea ceva, ci numai în a avea mai mult decît altul. Spunem că oamenii sînt mîndri pentru că sînt bogaţi, sau deştepţi, sau arătoşi, dar nu este adevărat. Sînt mîndri pentru că sînt mai bogaţi, mai deştepţi sau mai arătoşi decît alţii. N-ar mai exista nici un motiv de mîndrie dacă toţi ar deveni la fel de bogaţi, deştepţi sau arătoşi. Compa-

rația este cea care te face să fii mîndru: plăcerea de a fi deasupra celorlalți. O dată ce s-a dus elementul de competiție, se duce și mîndria. De aceea spun eu că mîndria este esențialmente competitivă, într-un fel care lipsește celorlalte vicii. Impulsul sexual poate aduce în competiție doi bărbați dacă ei doresc aceeași femeie. Dar este doar un accident, pentru că ar fi putut tot atît de bine să dorească două femei diferite. Dar un om trufaș îți va lua femeia, nu pentru că o dorește, ci numai pentru a-și dovedi lui însuși că este un bărbat mai grozav decît tine. Lăcomia poate arunca oamenii în competiție dacă nu există de ajuns pentru fiecare; dar omul mîndru, chiar dacă are tot ce-și poate dori, va încerca să obțină încă mai mult decît are, pentru a-și arăta puterea. Aproape toate relele din lume care sînt puse pe socoteala lăcomiei sau egoismului sînt de fapt mai mult rezultatul trufiei.

De pildă, banii. Lăcomia îl face cu siguranță pe om să dorească bani, pentru a avea o casă mai bună, vacanțe mai bune, lucruri mai bune de mîncat și de băut. Dar numai într-o anumită măsură. Ce-l mînă pe omul care cîștigă 10 000 de lire pe an să vrea neapărat să cîștige 20 000? Nu este vorba de lăcomia care caută mai multă plăcere. 10 000 de lire oferă accesul la toate plăcerile de care se poate bucura un om. Omul acela este mînat de trufie — dorința de a fi mai bogat decît alți oameni bogați, și (încă mai mult) de dorința de putere. Pentru că, evident, puterea este ceea ce bucură cu adevărat mîndria: nimic nu-l face pe om să-și simtă mai bine superioritatea asu-

pra celorlalți ca puterea de a-i manevra pe ceilalți ca pe niște soldați de plumb. Ce o face pe fata frumoasă să semene pretutindeni necazuri subjugîndu-i pe toți bărbații care-i ies în cale? Sigur nu e vorba de instinctul ei sexual, deoarece asemenea fete sînt deseori frigide din punct de vedere sexual. Este trufia. Ce îndeamnă un conducător politic sau o întreagă națiune să cearâ la nesfîrșit mai mult și mai mult? Din nou trufia. Mîndria este competitivă de felul ei; de aceea vrea mereu mai mult. Dacă sînt un om trufaș, orice om de pe lume care este mai puternic, sau mai bogat, sau mai deștept decît mine devine rivalul și dușmanul meu.

Creștinii au dreptate: trufia a fost de la începutul lumii cauza principală a nefericirii în orice națiune și în orice familie. Alte vicii îi pot uneori alătura pe oameni: între bețivani sau desfrînați se pot dezvolta prietenia, hazul, solidaritatea. Dar mîndria înseamnă totdeauna dușmănie — ea *este* dușmănie. Și nu numai dușmănie între oameni, ci dușmănie între oameni și Dumnezeu.

În Dumnezeu afli ceva care îți este infinit superior în toate privințele. Dacă nu-l cunoști pe Dumnezeu astfel — și ca urmare nu-ți dai seama că tu nu ești nimic față de el — nu-l cunoști deloc pe Dumnezeu. Atîta timp cît ești mîndru, nu-l poți cunoaște pe Dumnezeu. Un om mîndru se uită întotdeauna de sus la lucruri și la oameni; și, de bună seamă, atîta timp cît privești în jos nu poți vedea ceva care este deasupra ta.

De aici se ridică o teribilă întrebare. Cum se poate ca oameni care sînt evident roşi de mîndrie să poată spune că ei cred în Dumnezeu şi să aibă impresia că sînt foarte religioşi? Mă tem că asta înseamnă că ei se închină unui Dumnezeu imaginar. Ei admit în teorie că nu sînt nimic în prezenţa acestui Dumnezeu fantomă, dar de fapt îşi închipuie tot timpul că el îi aprobă şi crede că sînt de departe mai buni decît oamenii de rînd. Cu alte cuvinte, ei oferă un strop de supunere imaginară faţă de Dumnezeu şi cer în schimb o căldare de mîndrie faţă de semenii lor. Presupun că la asemenea oameni se gîndea Christos cînd a spus că unii vor ţine predici despre el şi vor arunca anateme în numele lui, deşi la sfîrşitul lumii se va dovedi că el nu i-a cunoscut niciodată pe aceştia. Oricare dintre noi poate cădea în orice clipă în această capcană fatală. Din fericire, există un test. Ori de cîte ori ni se pare că viaţa noastră religioasă ne face să credem că sîntem buni — şi, mai ales, mai buni decît alţii — putem fi siguri că am fost manipulaţi, nu de către Dumnezeu, ci de către diavol. Adevăratul test al prezenţei lui Dumnezeu este să uiţi cu totul de tine sau să te vezi pe tine însuţi ca pe un obiect mic şi murdar. Cel mai bine este să uiţi cu totul de tine însuţi.

Faptul că cel mai rău dintre toate viciile se poate strecura fraudulos chiar în centrul vieţii noastre religioase este îngrozitor. Este lesne de înţeles de ce. Celelalte vicii, mai puţin rele, vin de la diavol, care lucrează asupra noastră prin intermediul naturii noastre animale.

Dar trufia nu vine defel din natura noastră animală, ci vine direct din iad. Este un viciu pur spiritual și ca urmare mult mai subtil și ucigător. Din acest motiv, mîndria poate fi deseori folosită pentru a combate viciile mai simple. De fapt, învățătorul face de multe ori apel la mîndria unui băiat, sau la respectul de sine, cum îi spune el, pentru a-l face să se poarte cum trebuie; mulți oameni au reușit să-și învingă lașitatea, țîfna sau desfrîul, convingîndu-se că acestea sînt sub demnitatea lor — adică, folosindu-și mîndria. Diavolul se veselește. Este cît se poate de mulțumit să vadă că tu devii cast, viteaz sau stăpîn pe tine cu condiția ca el să poată sădi în tine dictatura mîndriei — tot atît de mulțumit cum ar fi dacă ar putea să te îmbolnăvească de cancer în schimbul vindecării unor degerături. Căci mîndria este cancerul sufletului, pentru că distruge însăși posibilitatea de a iubi, de a găsi mulțumirea și chiar de a judeca sănătos.

Înainte de a părăsi acest subiect trebuie să vă previn împotriva unor greșeli de interpretare:

(1) Plăcerea de a fi lăudat nu este același lucru cu mîndria. Copilul care este lăudat pentru că a învățat bine, femeia a cărei frumusețe este lăudată de iubitul ei, sufletul mîntuit căruia Christos îi spune „ai făcut ce trebuia" sînt mulțumiți și chiar trebuie să fie mulțumiți. Pentru că plăcerea aceasta nu provine din iubirea de sine, ci din faptul că mulțumești pe cineva pe care ai vrut — pe bună dreptate — să-l mulțumești. „Necazurile" încep atunci

cînd treci de la gîndul „l-am mulțumit, totul e-n regulă“ la gîndul „ce persoană grozavă sînt eu pentru că am făcut așa ceva“. Devii cu atît mai rău cu cît îți găsești plăcerea mai puțin în laude și mai mult în tine însuți. Cînd nu-ți mai pasă de laude și te placi doar pe tine însuți, ai ajuns cît se poate de jos. Din cauza aceasta vanitatea, deși este forma de mîndrie care iese cel mai bine la iveală, este de fapt forma mai puțin rea și mai scuzabilă. Omul vanitos vrea prea mult laudă, aplauze, admirație și umblă după ele mereu și în toate felurile. Este o greșeală, dar una copilărească și chiar (într-un fel mai ciudat) o greșeală legată de umilință. Vanitatea îți arată că nu ești total mulțumit doar cu propria ta admirație. Prețuiești îndeajuns alți oameni pentru ca să vrei să te placă. De fapt, ești încă om. Mîndria adevărată, neagră, diabolică, apare atunci cînd îi disprețuiești atît de mult pe ceilalți încît nici nu-ți mai pasă de ceea ce gîndesc ei despre tine. Desigur că este foarte corect și chiar este de datoria noastră să nu ținem socoteală de părerea altora, dacă facem acest lucru pentru o cauză bună; și anume, pentru că ținem cu mult mai mult socoteală de părerea lui Dumnezeu. Dar omului trufaș nu-i pasă din cu totul altă cauză. El spune: „de ce ar trebui să-mi pese mie de aplauzele prostimii ca și cum părerea lor ar avea vreo valoare? Și chiar dacă părerea lor ar avea vreo valoare, sînt eu felul acela de om care roșește de plăcere la un compliment, ca o puștoaică la primul ei dans? Nu, eu sînt o personalitate formată, adultă. Tot ce am făcut a fost pentru satisfacerea pro-

priilor mele idealuri — sau a conştiinţei mele artistice — sau a tradiţiilor familiei mele — sau, pur şi simplu, pentru că eu sînt un tip grozav. Dacă gloatei îi place, n-are decît să-i placă. Pentru mine nu contează." În felul acesta mîndria adevărată, mîndria sadea, poate frîna şi înlocui vanitatea; deoarece, aşa cum am spus mai înainte, diavolului îi place să „te vindece" de un cusur mai mic schimbîndu-l cu unul mai mare. E bine să încercăm să nu fim vanitoşi, dar nu trebuie niciodată să facem apel la mîndrie pentru a ne scăpa de vanitate.

(2) Se zice că un om se „mîndreşte" cu fiul său, cu tatăl său, cu şcoala sa ori cu regimentul său şi se poate pune întrebarea dacă acest fel de „mîndrie" este un păcat. Eu cred că acest lucru depinde de ceea ce înţelegem exact prin „a fi mîndru de ceva sau de cineva". Foarte des, prin expresia „a se mîndri cu" se înţelege „a admira din toată inima" ceva sau pe cineva. O asemenea admiraţie este, evident, foarte departe de a fi un păcat. Dar ar putea însemna, uneori, că persoana respectivă se umflă în pene pentru că tatăl său este o personalitate distinsă sau pentru că aparţine unui regiment faimos. E limpede că ar fi un păcat; dar chiar aşa fiind, e mai bine decît să se mîndrească pur şi simplu cu sine însuşi. Iubind şi admirînd orice altceva decît pe tine însuţi, te depărtezi cu un pas de prăbuşirea sufletească totală, deşi nu poţi fi perfect sănătos atîta timp cît iubeşti sau admiri ceva sau pe cineva mai mult decît pe Dumnezeu.

(3) Nu trebuie să ne închipuim că Dumnezeu interzice mîndria pentru că-l jignește sau că ne cere umilința ca pe o datorie față de demnitatea lui — ca și cum Dumnezeu însuși ar fi mîndru. Nu-l preocupă cîtuși de puțin demnitatea lui. Problema este că Dumnezeu vrea să-l cunoști, că vrea să ți se dăruiască. Și că tu te afli într-o asemenea poziție față de el încît, dacă intri într-adevăr în legătură cu el, nu poți fi altfel decît umil — fericit în umilința ta, simțind nemărginita ușurare de a fi scăpat în fine de toate prostiile acelea cu demnitatea ta, care te-au făcut toată viața neliniștit și nefericit. El încearcă să ne facă umili ca să putem lepăda masca și costumația absurdă, urîtă, pe care am îmbrăcat-o și în care umblăm țanțoși ca niște mici idioți ce sîntem. Aș fi dorit ca eu însumi să fi ajuns mai departe cu umilința; atunci v-aș fi putut, probabil, spune mai mult despre ușurarea și confortul pe care-l aduce lepădarea costumului de carnaval — ieșirea dintr-un „eu" fals, cu toate ifosele sale, cu toate pozele și afectările sale: „m-ați văzut? Așa-i că sînt grozav?" Apropierea de această stare, chiar și pentru o clipă, te face să te simți ca un om care bea un pahar cu apă rece în timp ce traversează deșertul.

(4) Să nu vă închipuiți că dacă veți întîlni un om într-adevăr umil, el va semăna cu cei cărora multă lume din zilele noastre le spune „umili". Omul cu adevărat umil nu va fi o persoană lingușitoare și mieroasă, care-ți tot spune că nu valorează nimic. El ți se va înfățișa, probabil, ca un tip optimist și inteligent care

este cu adevărat interesat de ceea ce *tu* îi spui *lui*. Dacă nu-ţi va plăcea omul acesta înseamnă că eşti cam invidios pentru că el se bucură atît de uşor de viaţă. El nici nu se va gîndi la umilinţă şi nu se va gîndi deloc la sine însuşi.

Dacă cineva ar vrea să dobîndească umilinţa, cred că aş putea să-i arăt care este primul pas. Primul pas este să-şi dea seama că este mîndru. Este chiar un pas foarte mare; şi în orice caz nimic nu se poate face înainte de pasul acesta. Dacă crezi despre tine că nu eşti îngîmfat, înseamnă, de fapt, că eşti foarte îngîmfat.

# *Caritatea*

Am spus într-un capitol anterior că există patru „virtuți cardinale“ și trei „virtuți teologale“. Cele trei virtuți teologale sînt credința, speranța și caritatea. De credință ne vom ocupa în ultimele două capitole. De caritate ne-am ocupat în parte în capitolul 7, dar acolo m-am concentrat asupra acelei părți a caritătii care se numește iertare. Aș vrea să mai adaug cîte ceva.

În primul rînd, cu privire la semnificația cuvîntului. „Caritate“ înseamnă acum doar ceea ce se numea înainte „pomană“ — adică, a dării săracilor. Inițial, cuvîntul a avut un înțeles mult mai larg. (Se poate înțelege cum a ajuns cuvîntul la sensul său modern. Dacă un om este „caritabil“, a dării săracilor este lucrul cel mai vădit pe care-l face, astfel încît caritatea a ajuns să însemne doar asta. Într-un fel asemănător, „rima“ fiind lucrul cel mai evident la poezie, lumea a ajuns să numească „poezie“ doar rima și nimic mai mult.) Caritate înseamnă „dragoste, în sens creștin“. Dar dragoste, în sens creștin, nu înseamnă o emoție. Nu este o stare a sentimentelor, ci o stare a voinței, pe care o avem în mod natural față

de propria persoană și pe care trebuie să învățăm să o avem și față de ceilalți.

Am arătat în capitolul despre iertare că dragostea față de noi înșine nu înseamnă și că *ne place* cum sîntem. Înseamnă că ne vrem binele. În același fel dragostea creștină pentru aproapele nostru (sau caritatea) este ceva total deosebit de apreciere sau de afecțiune. Ne plac unii oameni și alții nu. E important să înțelegem că această „afecțiune" naturală nu este un păcat sau o virtute, după cum gustul sau lipsa de gust pentru un fel de mîncare nu este un păcat sau o virtute. Este doar un fapt. Dar ceea ce facem pornind de aici poate fi păcat sau virtute.

Înclinarea naturală sau afecțiunea față de oameni ne ușurează caritatea față de ei. Este deci normal, de datoria noastră, să ne încurajăm afecțiunile — să „ne placă" oamenii cît de mult se poate (așa cum este deseori de datoria noastră să ne încurajăm plăcerea pentru exercițiul fizic sau mîncarea sănătoasă) — nu pentru că această plăcere este ea însăși virtutea carității, ci pentru că ne ajută să fim caritabili. Pe de altă parte, este de asemenea necesar să ne supraveghem îndeaproape pentru ca nu cumva înclinarea noastră spre o persoană care ne place să ne facă mai puțin caritabili, eventual chiar nedrepți, față de alții. Există chiar și cazuri în care afecțiunea noastră intră în conflict cu caritatea noastră față de persoana care ne place. De exemplu, o mamă care-și adoră copilul este ispitită de afecțiunea ei naturală să-l răsfețe, cedînd astfel im-

pulsurilor ei afective naturale în dauna viitoarei fericiri a copilului.

Deşi afecţiunile naturale ar trebui în mod normal să fie încurajate, ar fi total greşit să credem că drumul spre caritate trece prin confecţionarea unor sentimente de afecţiune. Unii oameni sînt „reci" prin firea lor; poate fi un lucru nefericit pentru ei, dar nu este un păcat, după cum nici o digestie proastă nu este un păcat, şi nu e ceva care să-i scutească de datoria sau care să le micşoreze şansa de a învăţa caritatea. Regula este foarte simplă pentru toţi. Nu vă pierdeţi vremea întrebîndu-vă dacă-l iubiţi pe aproapele vostru, ci purtaţi-vă ca şi cum l-aţi iubi. De îndată ce facem asta, descoperim unul din marile secrete. Cînd te comporţi ca şi cum ai iubi pe cineva, vei ajunge să-l şi iubeşti cu adevărat. Dacă răneşti pe cineva care-ţi displace, vei descoperi că-ţi displace şi mai mult. Dacă îi faci un bine, vei descoperi că-ţi displace mai puţin. Există însă o excepţie. Dacă-i faci acel bine nu pentru a mulţumi pe Dumnezeu şi a asculta de legea iubirii, ci pentru a-i arăta cît de bun şi iertător eşti tu şi pentru a-l îndatora faţă de tine, atunci poţi să aştepţi mult şi bine „recunoştinţa" lui, căci vei fi probabil dezamăgit. (Oamenii nu sînt proşti: observă imediat orice gest „de paradă", care-i ia de sus.) Dar ori de cîte ori facem un bine cuiva doar pentru că acel om există acolo, creat — ca şi noi — de Dumnezeu, şi-i dorim să fie fericit aşa cum ne dorim şi nouă să fim, vom învăţa să-l iubim ceva mai mult, sau, cel puţin, nu ne va mai displăcea atît.

Ca urmare, deşi caritatea creştină pare un lucru foarte rece oamenilor excesiv înclinaţi către sentimentalism, deşi este total diferită de afecţiune, ea duce totuşi la afecţiune. Deosebirea dintre un creştin şi un om obişnuit nu este că cel din urmă are doar afecţiuni sau „simpatii", în timp ce creştinul are doar „caritate". Omul obişnuit se poartă bine cu anumiţi oameni pentru că aceştia „îi plac"; creştinul, încercînd să se poarte bine cu toată lumea, descoperă că, pe măsură ce continuă, îi plac din ce în ce mai mulţi oameni — inclusiv cei despre care nu şi-ar fi închipuit înainte că ar putea să-i placă.

Aceeaşi lege spirituală lucrează, din păcate, foarte eficace, şi în direcţia opusă. Poate că la început germanii s-au purtat prost cu evreii pentru că nu-i puteau suferi; după aceea i-au urît mult mai mult pentru că se purtaseră prost cu ei. Cu cît eşti mai crud, cu atît vei urî mai mult; cu cît urăşti mai mult, cu atît vei deveni mai crud — şi aşa mai departe, într-un cerc vicios fără sfîrşit.

Binele şi răul cresc cu dobîndă compusă. Acesta este motivul pentru care micile hotărîri pe care le luăm cu toţii în fiecare zi au o infinită importanţă. Cea mai mică faptă bună de azi este dobîndirea unui punct strategic; pornind de la el vei putea ajunge, în timp de cîteva luni, la victorii la care nici n-ai visat. O cedare de azi, aparent banală în faţa poftelor sau mîniei, este pierderea unei poziţii de luptă, a unei căi ferate sau a unui cap de pod; pornind de la ea duşmanul va putea lansa un atac care altfel ar fi fost imposibil.

Unii scriitori folosesc cuvîntul caritate pentru a descrie nu doar iubirea creştină dintre fiinţele omeneşti, dar şi iubirea lui Dumnezeu pentru om şi iubirea omului pentru Dumnezeu. Cea de a doua parte îngrijorează deseori pe oameni. Li se spune că ar trebui să-l iubească pe Dumnezeu, dar înăuntrul lor nu găsesc vreun atare sentiment. Ce trebuie să facă oamenii? Răspunsul este acelaşi cu cel dinainte. Să se poarte ca şi cum l-ar iubi pe Dumnezeu. Nu trebuie să încercaţi să fabricaţi sentimente. Întrebaţi-vă doar atît: „ce aş face dacă aş fi sigur că-l iubesc pe Dumnezeu?" Cînd găsiţi răspunsul, puneţi-l în aplicare.

În general ne putem gîndi mult mai uşor la dragostea lui Dumnezeu pentru noi decît la dragostea noastră pentru el. Nimeni nu poate avea mereu doar sentimente evlavioase; şi chiar dacă ar putea, Dumnezeu nu este interesat în principal de aceste sentimente. Dragostea creştină, fie pentru Dumnezeu, fie pentru om, este o problemă de voinţă. Dacă încercăm să-i facem voia, ascultăm de porunca „vei iubi pe Domnul Dumnezeul tău". Dacă doreşte, el ne va da sentimentele dragostei. Noi nu le putem crea pentru noi înşine şi nici nu le putem cere ca şi cum am avea dreptul la ele. Dar lucrul cel mai important de care trebuie să ne amintim este că, deşi sentimentele noastre se schimbă, dragostea lui pentru noi este statornică. Păcatele noastre sau indiferenţa noastră nu o slăbesc; şi tocmai de aceea el este de neclintit în hotărîrea de a ne vindeca de păcatele noastre, oricare ar fi preţul plătit de noi şi oricare ar fi preţul plătit de el.

# *Speranța*

Speranța este una dintre virtuțile teologale. Aceasta înseamnă că permanenta așteptare a lumii veșnice este o datorie a creștinului, și nu o formă de evadare din realitate sau o iluzie (așa cum cred unii oameni moderni). Nu înseamnă însă că trebuie să lăsăm lumea prezentă să rămînă așa cum este. Dacă citiți istoria, veți vedea că acei creștini care au contribuit cel mai mult la dezvoltarea lumii prezente sînt tocmai cei care se gîndeau mai mult la lumea viitoare. Apostolii înșiși, care au pus pe picioare convertirea Imperiului roman, marii bărbați care au clădit Evul Mediu, evangheliicii englezi care au abolit comerțul cu sclavi, și-au lăsat cu toții amprenta pe pămînt tocmai pentru că gîndirea lor era îndreptată spre ceruri. Creștinii au devenit ineficienți în lumea asta de cînd au încetat să se gîndească masiv la lumea cealaltă. Țintește spre ceruri și vei primi în dar și pămîntul; țintește spre pămînt și nu vei primi nici pămîntul, nici cerurile. Pare o regulă ciudată, dar și în alte domenii există ceva asemănător. Sănătatea este o mare binecuvîntare, dar din clipa în care faci din sănătate una din preocupările tale principale, începi să devii șovăitor și să-ți închipui că

ceva nu e-n regulă cu tine. Vei fi probabil sănătos doar dacă te interesează mai mult alte lucruri decît sănătatea — mîncarea, jocurile, munca, distracţia, aerul liber. Într-un fel asemănător, nu vom salva niciodată civilizaţia atîta vreme cît civilizaţia este obiectivul nostru principal. Trebuie să învăţăm să vrem în primul rînd altceva.

Cei mai mulţi dintre noi găsesc că este foarte greu să dorească „cerurile" — doar dacă nu iau „cerurile" drept locul unde se vor întîlni din nou cu prietenii care au murit. Un motiv pentru care ne gîndim greu la „ceruri" este că nu am fost educaţi să ne gîndim la ele: întreaga noastră educaţie tinde să ne fixeze minţile asupra acestei lumi. Alt motiv este că nu putem recunoaşte aspiraţia noastră către ceruri chiar atunci cînd ea există în noi. Cei mai mulţi oameni, dacă ar fi învăţat cu adevărat să-şi scruteze sufletele, ar şti că doresc, şi chiar intens, ceva la care nu pot ajunge în lumea aceasta. Toate promisiunile care-ţi oferă acest lucru în lumea de-aici nu sînt niciodată duse la bun sfîrşit. Năzuinţele care apar în noi la prima dragoste, sau la primele gînduri asupra unui ţinut străin, sau la prima abordare a unui subiect care ne pasionează, sînt năzuinţe care nu pot fi cu adevărat împlinite de nici o căsătorie, de nici un voiaj şi de nici un studiu. Nu vorbesc acum despre ceea ce se numeşte de obicei o nereuşită în căsătorie, în voiaj sau în cariera ştiinţifică. Vorbesc despre cele mai bune reuşite. În zorii năzuinţelor noastre tindeam către ceva care apoi păleşte în faţa realităţii. Cred că oricine înţelege ceea

ce vreau să spun. Soţia poate fi o soţie bună, hotelul şi priveliştea pot fi excelente, iar chimia poate fi o treabă foarte interesantă: dar e ceva care ne-a scăpat. Există două variante greşite şi una corectă pentru a aborda faptul acesta.

(1) Varianta prostului. El aruncă toată vina pe lucrurile cu care are de-a face. Îşi petrece toată viaţa gîndindu-se că dacă ar fi încercat cu o altă femeie, sau cu o călătorie mai costisitoare sau cu orice altceva, ar fi putut de data aceea să pună mîna pe acel misterios obiect al năzuinţelor noastre. Din această categorie fac parte cei mai mulţi dintre oamenii blazaţi, nemulţumiţi şi bogaţi din lume. Ei îşi petrec toată viaţa umblînd din femeie în femeie (prin tribunalele de divorţuri), din continent în continent, de la o distracţie la alta, crezînd că ultima achiziţie este, în fine, „cea bună", pînă ce şi aceasta îi va dezamăgi în curînd.

(2) Varianta „omului conştient" care a fost dezamăgit. El hotărăşte de timpuriu că totul a fost o iluzie. „Desigur", spune el, „aşa simţi cînd eşti tînăr. Dar cînd ajungi la vîrsta mea, nu mai umbli după coada curcubeului." Aşa că se resemnează, nemaiaşteptînd mare lucru, înăbuşindu-şi acea parte a sa care, cum ar zice el, „cerea şi luna de pe cer". Această cale este, desigur, mult mai bună decît cea dintîi şi-l face pe om mult mai fericit şi mai puţin nociv pentru societate. Ea tinde să-l facă încrezut (omul se socoteşte superior celor pe care-i numeşte „adolescenţi"), dar, în ansamblu, el se descurcă destul de bine. Ar fi

cea mai bună cale dacă omul n-ar trăi veşnic. Dar dacă fericirea fără margini există undeva cu adevărat, aşteptîndu-ne pe noi? Dacă omul poate ajunge cu adevărat la coada curcubeului? În acest caz ar fi păcat să aflăm prea tîrziu (o clipă după moarte) că aşa-zisa „judecată de bun-simţ" a înăbuşit în noi aptitudinea de a ne bucura de fericirea adevărată.

(3) Varianta creştină. Creştinul spune aşa: „creaturile nu se nasc cu dorinţe decît dacă există posibilitatea satisfacerii acestor dorinţe. Unui copilaş i se face foame: ei bine, există ceva care se cheamă mîncare. O răţuşcă vrea să înoate; ei bine, există ceva care se numeşte apă. Bărbaţii simt dorinţa sexuală: ei bine, există ceva care se numeşte sex. Dacă descopăr în mine o dorinţă pe care nimic din lumea asta n-o poate satisface, explicaţia cea mai probabilă este că am fost făcut pentru altă lume. Faptul că nici una din plăcerile pămînteşti nu-mi satisface dorinţa nu dovedeşte că universul este o înşelătorie. Probabil că plăcerile pămînteşti nu au fost niciodată menite să satisfacă această dorinţă, ci numai să o stîrnească, s-o sugereze. Dacă este aşa, trebuie, pe de o parte, să am grija de a nu dispreţui sau de a nu fi nerecunoscător pentru aceste binecuvîntate plăceri pămînteşti, iar, pe de altă parte, să-mi dau seama că ele sînt doar un fel de copie, de ecou sau de miraj al unui alt lucru cu care nu trebuie să le confund. Trebuie să păstrez vie în mine însumi dorinţa pentru adevărata mea ţară, pe care n-o voi găsi decît după moarte; nu trebuie niciodată s-o las să fie acoperită de zăpadă sau

dată la o parte; trebuie să fac ca principalul obiectiv al vieţii să fie aspiraţia către această altă ţară, şi să-i ajut pe alţii să facă la fel."

Nu are rost să vă lăsaţi necăjiţi de către glumeţii care încearcă să ridiculizeze speranţa creştină a „cerurilor" spunînd că ei nu vor „să-şi petreacă veşnicia cîntînd la harfă". Răspunsul potrivit unor asemenea persoane este că n-ar trebui să vorbească despre cărţi scrise pentru adulţi, pe care nu le pot înţelege. Toate imaginile biblice (harfe, cununi, aur etc.) sînt, evident, simboluri folosite pentru a exprima inexprimabilul. Instrumentele muzicale sînt menţionate fiindcă muzica este pentru mulţi oameni (nu pentru toţi) lucrul din viaţa prezentă care sugerează cel mai puternic extazul şi veşnicia. Cununile sînt menţionate pentru a sugera că cei uniţi cu Dumnezeu pentru veşnicie împărtăşesc splendoarea, puterea şi bucuria lui. Aurul este menţionat pentru a sugera veşnicia cerurilor (aurul nu ruginește) şi valoarea lor. Oamenii care iau aceste simboluri în sensul literal ar putea tot atît de bine să creadă că, atunci cînd Christos ne-a spus să fim ca porumbeii, El ne-a propus să facem ouă.

# Credința

În acest capitol trebuie să vorbesc despre ceea ce creștinii numesc credință. În linii mari, cuvîntul credință pare a fi folosit de către creștini în două sensuri sau la două niveluri, și eu le voi lua în discuție pe rînd. În primul sens, credință înseamnă pur și simplu încrederea că învățăturile creștine sînt adevărate. Este destul de simplu. Dar ceea ce nedumerește oamenii — cel puțin pe mine m-a nedumerit — este faptul că creștinii privesc sensul acesta al credinței ca pe o virtute. Mă tot întrebam cum poate fi acest lucru o virtute — ce poate fi moral sau imoral în a crede sau a nu crede într-un ansamblu de afirmații? Evident, spuneam eu, un om sănătos acceptă sau respinge orice afirmație, nu pentru că vrea el sau nu, ci pentru că i se pare că este sau nu susținută de dovezi. Dacă s-ar înșela cu privire la valoarea dovezilor, acest lucru nu ar însemna că el este un om rău, ci că nu este un om prea deștept. Dar ar fi un om de-a dreptul stupid dacă s-ar forța să creadă un lucru în ciuda unor dovezi care nu-l susțin.

Părerea mea a rămas aceeași. Dar iată ce nu vedeam atunci — și multă lume nu vede nici acum. Presupuneam că dacă mintea ome-

nească acceptă o dată un lucru ca fiind adevărat, ea va continua să-l socotească adevărat pînă ce apare un motiv serios pentru schimbarea acestei păreri. Presupuneam că mintea omenească este pe de-a întregul condusă de raţiune. Dar nu este aşa. De exemplu, raţiunea mea este pe deplin convinsă prin dovezi serioase că substanţele anestezice nu sufocă pacienţii şi că chirurgii bine pregătiţi nu încep operaţiile decît cînd pacienţii devin inconştienţi. Dar asta nu mă împiedică să fiu cuprins de o panică copilărească atunci cînd sînt întins pe masa de operaţie şi mi se trînteşte pe faţă masca aceea oribilă. Încep să mă gîndesc că mă voi asfixia şi sînt speriat că vor începe să mă taie înainte de a fi complet anesteziat. Altfel zis, îmi pierd încrederea în anestezice. Nu raţiunea este cea care-mi răpeşte încrederea; dimpotrivă, încrederea mea se bazează pe raţiune. Imaginaţia şi emoţiile mele sînt de vină. Lupta se duce între încredere plus raţiune, pe de o parte, şi emoţie plus imaginaţie, pe de altă parte.

Dacă vă gîndiţi bine, veţi găsi o sumedenie de situaţii asemănătoare. Un bărbat ştie, pe baza unor dovezi de netăgăduit, că o fată drăguţă pe care o cunoaşte este o mincinoasă, că nu poate păstra nici un secret şi că nu merită încredere; dar cînd se găseşte alături de ea, mintea lui îşi pierde încrederea în cele ce ştie şi începe să se gîndească: „poate că de data asta va fi altfel“, şi se face din nou de rîs spunîndu-i fetei ceva ce nu ar fi trebuit să-i spună. Simţurile şi emoţiile lui i-au distrus încrederea în ceea ce ştie de fapt că este

adevărat. Sau haideţi să ne gîndim la un băiat care învaţă să înoate. Raţiunea lui ştie foarte bine că un corp omenesc nesprijinit nu cade neapărat la fundul apei: a văzut zeci de oameni plutind şi înotînd. Dar toată problema este dacă el va putea continua să creadă acest lucru atunci cînd instructorul de înot îşi retrage mîna şi-l lasă în apă fără sprijin — sau dacă îşi va pierde dintr-o dată încrederea speriindu-se şi scufundîndu-se.

Exact acelaşi lucru se întîmplă şi cu creştinismul. Nu se poate cere nimănui să accepte creştinismul dacă raţiunea îi spune că nu există dovezi în acest sens. Nu în acest punct acţionează credinţa. Să presupunem însă că raţiunea unui om decide că există dovezi cu greutate care sprijină creştinismul. Vă pot spune ce se va întîmpla cu omul acesta în următoarele cîteva săptămîni. Va veni un moment cînd apar veşti proaste sau alte necazuri, ori cînd este hărţuit de cei dimprejur, şi dintr-o dată emoţiile lui vor ajunge la cotă maximă pornind un război-fulger împotriva credinţei lui. Ori va veni un moment cînd doreşte o femeie, sau vrea să spună o minciună, sau se simte foarte încîntat de sine însuşi, sau vede o şansă de a cîştiga ceva bani într-un fel mai dubios; în asemenea momente ar fi foarte convenabil să nu apară cerinţele creştine. Şi din nou dorinţele sale vor da naştere unui război-fulger. Nu vorbesc despre momentele în care pot apărea noi argumente care se opun creştinismului. Acestea trebuie examinate, dar este altă problemă. Vorbesc doar despre

momentele cînd o toană oarecare se ridică împotriva creştinismului.

În sensul în care îl folosesc aici, cuvîntul credinţă este arta de a rămîne alături de lucruri care au fost odată acceptate de raţiune, în ciuda unor stări sufleteşti schimbătoare; pentru că stările sufleteşti se schimbă, indiferent de calea aleasă de raţiune. Ştiu asta din propria mea experienţă. Acum, cînd sînt creştin, am uneori stări de spirit în care întreaga chestiune pare foarte improbabilă; dar, pe cînd eram ateu, aveam dispoziţii în care creştinismul părea cît se poate de plauzibil. Această răzvrătire a stărilor tale de spirit împotriva sinelui tău real are loc oricum. De aceea credinţa este o virtute atît de necesară: dacă nu reuşeşti să-ţi controlezi dispoziţiile, nu poţi fi nici un creştin adevărat şi nici măcar un ateu adevărat, ci doar o fiinţă care rătăceşte de colo colo şi ale cărei convingeri depind de vremea de afară sau de starea digestiei sale. Prin urmare, deprinderea noastră de a crede are nevoie de antrenament.

Primul pas este recunoaşterea faptului că dispoziţiile tale sufleteşti sînt schimbătoare. Următorul este să te asiguri că o dată ce ai acceptat creştinismul, cîteva din învăţăturile sale principale trebuie avute în vedere zilnic, un timp oarecare. De aceea rugăciunile zilnice, lecturile religioase şi mersul la biserică sînt părţi necesare ale vieţii creştine. Trebuie să ni se aducă mereu aminte ceea ce credem. Nici această credinţă şi nici oricare alta nu rămîn automat prezente în minte. Ele trebuie hrănite. De fapt, dacă am cerceta o sută de persoa-

ne care și-au pierdut credința în creștinism, mă întreb cîți dintre ei și-au pierdut-o în mod rațional, fiind convinși prin argumente cinstite? Nu cumva cei mai mulți dintre ei s-au lăsat pur și simplu în voia valurilor?

Trebuie să mă întorc acum la sensul al doilea, mai înalt, al credinței. Este subiectul cel mai greu pe care l-am tratat pînă acum. Aș vrea să-l abordez întorcîndu-mă la chestiunea umilinței. Vă amintiți poate că am spus că primul pas spre umilință este recunoașterea mîndriei. Vreau acum să adaug că pasul următor este încercarea serioasă de a practica virtuțile creștine. O săptămînă nu este de ajuns, pentru că lucrurile merg deseori de minune în prima săptămînă. Încercați șase săptămîni. La capătul acestui interval puteți descoperi niște adevăruri despre voi înșivă, fie că ați revenit la punctul de unde ați plecat, fie că ați căzut încă mai jos. Nici un om nu știe cît este de rău pînă cînd nu a încercat din toate puterile să fie bun. O idee absurdă care circulă este că oamenii buni nu știu ce înseamnă ispita. Este o minciună sfruntată. Doar aceia care încearcă să-i reziste știu cît de puternică este ispita. La urma urmei, poți să-ți dai seama de puterea unei armate doar dacă încerci să i te împotrivești. Descoperi tăria vîntului încercînd să mergi împotriva lui, și nu lungindu-te pe pămînt. Un om care cedează unei ispite după cinci minute, pur și simplu nu poate ști cît de puternică ar fi fost ispita cu o oră mai tîrziu. De aceea oamenii răi, într-un anumit sens, știu foarte puțin despre răutate. Ei s-au pus la adăpost pentru că au

cedat întotdeauna. Nu vom descoperi niciodată puterea impulsului spre rău dinăuntrul nostru dacă nu încercăm să luptăm împotriva lui; iar Christos, pentru că el a fost singurul om care nu s-a lăsat niciodată ispitit, este de asemenea singurul om care știe pe deplin ce înseamnă ispita — singurul cunoscător al realității. Foarte bine, atunci. Lucrul cel mai important pe care îl învățăm dintr-o încercare serioasă de a practica virtuțile creștine este că nu reușim. Trebuie să dispară ideea că Dumnezeu ne-a pus în fața unui examen și că am putea primi note bune dacă le-am merita. Trebuie să dispară ideea unui soi de tîrg, ideea că, dacă am putea să respectăm partea noastră din contract, l-am îndatora pe Dumnezeu astfel încît să trebuiască și el să respecte partea care, pe bună dreptate, îi revine.

Probabil că oricine crede întru cîtva în Dumnezeu are în minte — pînă a deveni creștin — ideea unui examen sau a unui tîrg. Primul rezultat al contactului cu creștinismul adevărat este spulberarea acestei idei. Constatînd că ea se spulberă, unii oameni consideră creștinismul neproductiv și renunță. Ei par să-și închipuie că Dumnezeu este peste poate de naiv. De fapt el știe evident toate acestea. Unul dintre obiectivele creștinismului a fost tocmai spulberarea ideii cu pricina. Dumnezeu așteaptă momentul cînd vei descoperi că nu poate fi vorba de a obține notă de trecere la acest examen sau de a-l îndatora pe el.

Apoi urmează altă descoperire. Toate aptitudinile tale, putința ta de a gîndi sau de a te mișca în orice clipă, îți sînt date de Dum-

nezeu. Dacă ţi-ai pune fiecare moment al întregii tale vieţi în serviciul lui, nu i-ai putea oferi nimic care să nu fi fost deja — într-un fel — al lui. Aşadar, iată cum stau de fapt lucrurile cînd vorbim despre un om care face ceva pentru Dumnezeu sau îi dă ceva lui Dumnezeu. Este ca şi cum un copilaş s-ar duce la tatăl lui şi i-ar spune: „tăticule, dă-mi un bănuţ ca să-ţi cumpăr un dar de ziua ta". Desigur, tatăl îi dă bănuţul şi este mulţumit de darul copilului. Totul e foarte bine şi frumos, dar numai un prost ar putea crede că tatăl a cîştigat un bănuţ din această tranzacţie. După ce omul a făcut aceste două descoperiri, Dumnezeu poate începe cu adevărat să lucreze prin el. De-aici începe adevărata viaţă. Omul este acum treaz. Putem vorbi mai departe despre al doilea sens al credinţei.

# *Credința*

Vreau să încep prin a spune ceva care aș dori să fie bine luat în seamă. Iată despre ce e vorba. Dacă acest capitol nu înseamnă nimic pentru tine, dacă ți se pare că încearcă să răspundă unor întrebări pe care nu ți le-ai pus niciodată, nici nu-l mai citi. Sînt unele lucruri în creștinism care pot fi înțelese din afară, înainte să devii creștin. Dar sînt o mulțime de lucruri care nu pot fi înțelese decît după ce ai străbătut anumite etape pe calea creștină. Aceste lucruri sînt pur practice, deși nu par a fi așa. Sînt îndrumări privitoare la depășirea anumitor răscruci și obstacole în cursul călătoriei, și nu au rost decît dacă omul a ajuns în acele locuri. Ori de cîte ori găsești în scrierile creștine vreo afirmație care ți se pare de neînțeles, nu-ți face griji. Las-o în pace. Va veni o zi, poate peste ani de zile, cînd vei descoperi dintr-o dată ce voia să spună. Dacă ai putea s-o înțelegi acum, ți-ar face doar rău.

Este sigur că toate aceste lucruri nu pledează în favoarea mea. S-ar putea să fiu depășit de ceea ce voi încerca să explic în acest capitol. S-ar putea să mi se pară că am ajuns undeva unde n-am ajuns defel. Tot ce pot face este să cer creștinilor instruiți să fie foarte

atenţi la ce spun eu şi să-mi spună cînd greşesc; pe ceilalţi îi îndemn să ia *cum grano salis* spusele mele — ca pe ceva care le-ar putea fi eventual de folos, deşi nu sînt sigur că am dreptate.

Încerc să vorbesc despre credinţă în sensul al doilea, în sensul înalt. Am zis mai înainte că problema acestui sens al credinţei se pune după ce omul a încercat cît l-au ţinut puterile să practice virtuţile creştine şi a constatat că nu reuşeşte, că nu face altceva decît să-i restituie lui Dumnezeu ceea ce era deja al lui Dumnezeu. Cu alte cuvinte, el îşi constată falimentul. Să mai spunem o dată, însă, că ce-l interesează pe Dumnezeu nu sînt chiar acţiunile noastre. Ceea ce-l interesează este să fim fiinţe de un anumit fel sau de o anumită calitate — să fim aşa cum a vrut el să fim — fiinţe aflate într-o anumită relaţie cu el însuşi. Nu adaug „şi aflate într-o anumită relaţie între ele", pentru că acest lucru este de la sine înţeles: dacă relaţia ta cu el este corectă, va fi în mod inevitabil corectă şi cu toţi semenii tăi, întocmai cum spiţele unei roţi corect fixate în butuc şi în obadă vor fi în poziţii corecte unele faţă de celelalte. Dar omul nu se află încă într-o relaţie corectă cu Dumnezeu atîta vreme cît se gîndeşte la el ca la un examinator care i-a dat un soi de temă de lucru, sau ca la partea opusă, cu care a încheiat un fel de contract, atîta vreme cît se gîndeşte la pretenţii şi la contra-pretenţii între sine şi Dumnezeu. El nu pricepe ce este el şi ce este Dumnezeu. Şi nu poate intra într-o

relație corectă pînă cînd nu a descoperit realitatea falimentului nostru.

Și cînd spun „a descoperit", mă gîndesc la o descoperire adevărată, nu la afirmarea ei, repetată papagalicește. Sigur că orice copil căruia i s-a dat un fel de educație religioasă va învăța curînd să spună că noi nu avem de oferit lui Dumnezeu nimic care să nu-i aparțină deja și că nici măcar asta nu-i oferim fără rezerve. Eu vorbesc însă despre descoperirea reală a acestui lucru, despre propria noastră experiență care ni-l arată drept adevărat.

Noi nu ne putem descoperi eșecul în ce privește respectarea legii lui Dumnezeu decît încercînd din răsputeri (și nereușind). Dacă nu încercăm cu adevărat, orice am spune, vom rămîne permanent cu ideea ascunsă pe undeva că data viitoare vom reuși să fim cu desăvîrșire buni dacă vom încerca mai tare. Așadar, într-un sens, drumul înapoi la Dumnezeu este un drum al efortului moral, al străduaniei din ce în ce mai mari. Dar, în alt sens, nu străduania este cea care ne va readuce vreodată acasă. Toate încercările conduc la momentul vital cînd vă întoarceți spre Dumnezeu și spuneți: „Tu trebuie să faci lucrul acesta. Eu nu pot." Vă implor să nu începeți să vă întrebați dacă ați ajuns la momentul acela. Nu stați să vă scrutați mintea ca să vedeți dacă vine el. Ar însemna să luați o cale greșită. Deseori, cînd ni se întîmplă lucrurile cele mai importante din viață, noi nici nu ne dăm seama de ele. Nu se prea întîmplă ca un om să-și spună: „ia uite, mă fac mare". De obicei, doar cînd se uită înapoi își dă seama de ce s-a întîmplat și recu-

noaşte că e vorba despre ceea ce oamenii numesc „a creşte mare“. Acelaşi lucru se poate vedea chiar şi în situaţii simple. Un om care se concentrează îngrijorat ca să vadă dacă poate adormi va rămîne probabil treaz. La fel, lucrul despre care vorbesc acum poate să nu se întîmple oricui ca o străfulgerare — aşa cum i s-a întîmplat Sfîntului Pavel sau lui Bunyan; poate progresa treptat, astfel încît nimeni să nu poată preciza ora şi nici chiar un anume an. Iar ceea ce contează este natura schimbării în sine, şi nu cum ne simţim noi în timp ce ea se petrece. E schimbarea de la starea de încredere în eforturile noastre personale la starea în care devenim disperaţi cu privire la propriile noastre posibilităţi şi lăsăm totul în seama lui Dumnezeu.

Rămînem deocamdată la „a lăsa totul în seama lui Dumnezeu“, deşi aceste cuvinte pot fi înţelese greşit. Sensul în care un creştin lasă lucrurile în seama lui Dumnezeu este că îşi pune toată încrederea în Christos; crede că Christos îi va face cumva parte de desăvîrşita supunere omenească pe care el a împlinit-o de la naşterea pînă la răstignirea lui; că Christos îl va face pe om să fie mai asemănător cu el şi că-i va îndrepta, într-un anume fel, lipsurile. În limbaj creştin, Christos va împărtăşi cu noi starea lui de „Fiu“, ne va face şi pe noi „fii ai lui Dumnezeu“; în Cartea a IV-a voi încerca să analizez puţin mai adînc înţelesul acestor cuvinte. Dacă vreţi, am putea spune că Christos ne oferă ceva fără a cere nimic în schimb: el ne oferă chiar totul fără a cere nimic în schimb. Într-un sens, viaţa creştină

în întregul ei constă în acceptarea acestei uimitoare oferte. Dar greutatea este să ajungem la punctul în care ne dăm seama că tot ce am putut și putem face este nimic. Ce ne-ar fi plăcut ar fi fost ca Dumnezeu să nu ia în seamă decît părțile noastre bune, nepunîndu-le la socoteală pe cele rele. Și iarăși s-ar putea spune — într-un fel — că nici o ispită nu este cu adevărat biruită pînă nu încetăm încercările de a o birui, pînă nu ne dăm bătuți. Dar pentru a ajunge așa cum trebuie și pe calea cea bună la „încetarea încercărilor", trebuie să fi încercat din toate puterile tale. În alt înțeles, a lăsa totul în seama lui Christos nu înseamnă totuși să încetezi încercările. A crede în el înseamnă, firește, să încerci să faci tot ceea ce el îți spune. N-ar avea nici un rost să spui că ai încredere într-o persoană dacă nu ții seamă de sfaturile sale. Ca atare, dacă te-ai supus lui cu adevărat, urmează că încerci să-i dai ascultare. Dar încerci într-un fel nou, cu mai puțină teamă. Nu făcînd aceste lucruri pentru a fi mîntuit, ci pentru că el a început deja să te mîntuiască. Nu sperînd să ajungi în ceruri ca o răsplată pentru acțiunile tale, ci dorind fără rezerve să acționezi într-un anumit fel pentru că în tine se află deja o palidă licărire a cerurilor.

Creștinii au discutat adesea dacă ceea ce îl readuce pe creștin în patrie este fapta bună sau credința în Christos. N-aș avea de fapt dreptul să mă amestec într-o problemă atît de grea, dar mie mi se pare că este ca și cum ai întreba care dintre lamele unui foarfece este mai necesară. Singurul lucru care te va aduce

în acel punct unde te dai bătut este un efort moral serios. Credința în Christos este singurul lucru care te poate salva de la disperare în acest punct, iar din această credință iau naștere inevitabil faptele bune. În trecut, grupuri diferite de creștini s-au acuzat reciproc de credință în două soiuri de parodii ale adevărului, și această discuție ar putea ajuta la limpezirea lui. Un grup era acuzat că ar spune: „Ceea ce contează sînt doar faptele bune. Cea mai bună faptă este milostenia. Cel mai bun fel de milostenie este dăruirea de bani. Cel mai bun fel de a dărui banii este de a-i da pentru Biserică. Deci dați-ne nouă 10 000 de dolari și noi vom avea grijă de voi.“ Răspunsul la această prostie ar fi, evident, că faptele bune făcute pentru motivul cu pricina, făcute cu ideea că cerurile ar putea fi cumpărate, n-ar fi deloc fapte bune, ci doar speculații comerciale. Celălalt grup era acuzat că spune: „Credința este singurul lucru care contează. Drept urmare, dacă ai credință, nu contează ce faci. Păcătuiește liniștit, tinere, distrează-te bine, și Christos va avea grijă de toate în final“. Răspunsul la această prostie este că, dacă ceea ce numești „credința“ ta în Christos nu implică nici cea mai mică grijă pentru a face ce spune el, atunci nu este vorba deloc de credință — sau de încredere în el —, ci doar de acceptarea intelectuală a unei teorii despre Christos.

Se pare că Biblia pune cu adevărat punctul pe „i“ atunci cînd alătură cele două lucruri într-o propoziție uimitoare. Prima jumătate a propoziției este: „Căutați-vă mîntuirea cu frică și cutremur“ — ceea ce pare să spună că totul

ar depinde de noi și de faptele noastre; dar cea de a doua jumătate continuă zicînd: „căci Dumnezeu este Acela care lucrează în voi“ — ceea ce ar însemna că Dumnezeu face totul și noi nu facem nimic. Mă tem că în creștinism sîntem confruntați cu acest gen de lucruri. Nu mă surprinde, dar sînt nedumerit. Vedeți, noi încercăm acum să înțelegem și să despărțim, în două compartimente izolate, ce face exact Dumnezeu și ce face omul cînd Dumnezeu lucrează împreună cu el. Și, desigur, începem cu gîndul că este ceva asemănător muncii în comun a doi oameni, astfel încît s-ar putea zice că „unul a făcut partea asta, și celălalt a făcut-o pe cealaltă“. Dar acest fel de a gîndi nu rezistă. Dumnezeu nu este așa. El este înăuntrul tău și în afara ta: chiar dacă am putea înțelege ce a făcut fiecare, nu cred că limbajul omenesc poate exprima așa ceva. Încercînd să exprime lucrul acesta, diferite Biserici afirmă lucruri diferite. Veți constata însă că și cele care insistă mai mult asupra faptelor bune vă spun că aveți nevoie de credință; iar cele care insistă mai mult asupra credinței vă spun să faceți fapte bune. Asta este în orice caz tot ce pot spune eu cu privire la chestiune.

Cred că toți creștinii vor fi de acord cu mine dacă spun că, deși creștinismul pare la prima vedere a fi interesat doar de moralitate, de datorie, reguli, vinovăție și virtute, el te conduce la ceva care depășește toate aceste lucruri. Întrezărim imaginea unei țări în care nimeni nu vorbește despre așa ceva, decît poate în glumă. Toți locuitorii ei sînt plini de ceea ce noi ar trebui să numim bunătate, așa

cum oglinda este plină de lumină. Dar ei nu-i spun bunătate; nu-i spun în nici un fel. Nu se gîndesc la ea. Sînt prea ocupați privind la izvorul ei. Ajungem însă astfel aproape de stadiul în care drumul trece de hotarul lumii noastre. Nici un ochi nu poate vedea prea mult dincolo de limita aceea, dar ochii multor oameni văd mai departe decît ai mei.

CARTEA A PATRA

# *Dincolo de personalitate sau primii pași în doctrina Treimii*

# *Facere și naștere*

Toată lumea m-a sfătuit să nu vă spun ceea ce am de gînd să vă spun în această ultimă carte. Toți spun că „cititorul obișnuit nu vrea teologie; oferă-i doar religie practică și simplă". N-am acceptat sfatul lor. Eu nu cred că cititorul obișnuit este chiar atît de prost. Teologie înseamnă „știința despre Dumnezeu", și eu cred că orice om care dorește să se gîndească cîtuși de puțin la Dumnezeu ar vrea să aibă la dispoziția lui cele mai clare și mai corecte idei despre el. Nu sînteți copii: de ce ar trebui să fiți tratați ca niște copii?

Într-un fel înțeleg destul de bine de ce unii oameni nu sînt atrași de teologie. Îmi amintesc că odată, cînd țineam o prelegere la RAF (Forțele Aeriene Regale), un ofițer mai vîrstnic și mai înfipt s-a ridicat și a spus: „N-am ce face cu lucrurile astea. Și eu sînt un om religios, credeți-mă. Știu că există un Dumnezeu. L-am simțit, cînd eram singur în deșert, noaptea: misterul acela extraordinar. Și tocmai din cauza asta nu am încredere în toate dogmele și formulele astea meșteșugite despre el. Pentru oricine a trăit așa ceva, toate astea par mărunțișuri, pedanterii și închipuiri!"

Într-un sens am fost cu totul de acord cu omul acela. Sînt convins că a avut o experiență reală a lui Dumnezeu în deșert, și că trecerea de la această experiență la doctrină a fost o trecere de la ceva real la ceva mai puțin real. Este ca și cum un om a privit Atlanticul de pe o plajă și se uită apoi la o hartă a Atlanticului, trecînd astfel de la ceva real la ceva mai puțin real, trecînd de la valuri adevărate la o bucată de hîrtie colorată. Aici se ridică însă o problemă. Se știe că harta este o hîrtie colorată, dar trebuie amintite două lucruri. În primul rînd, harta se bazează pe observațiile făcute de sute și mii de oameni care au navigat pe Atlanticul adevărat. Ca atare harta are în spatele ei nenumărate experiențe tot atît de reale ca și cea trăită pe plajă; numai că, în timp ce experiența unei persoane este un moment izolat, harta adună la un loc toate experiențele individuale. În al doilea rînd, harta este absolut necesară dacă vrei să călătorești undeva. Atîta timp cît te mulțumești cu plimbările pe plajă, o aruncătură de ochi asupra priveliștii este mult mai plăcută decît examinarea hărții. Dar dacă vrei să ajungi în America, harta va fi mai folositoare decît plimbarea pe plajă.

Or, teologia este ca și harta. Învățarea doctrinelor creștine și meditația asupra lor, dacă ne oprim la ele, sînt lucruri mai puțin reale și emoționante decît episodul trăit în deșert de către prietenul nostru. Doctrinele nu sînt Dumnezeu: sînt doar un soi de hartă. Dar harta aceea este bazată pe experiențele a sute de oameni care au fost cu adevărat în legătu-

ră cu Dumnezeu — experienţe faţă de care emoţiile sau sentimentele pioase pe care tu şi eu le-am putea avea rămîn elementare şi foarte confuze. În al doilea rînd, dacă vrei să mergi mai departe, trebuie să foloseşti harta. Vedeţi, ceea ce i s-a întîmplat acelui om în pustiu poate fi adevărat şi a fost desigur emoţionant, dar n-a ieşit nimic de-acolo. E ceva care nu duce nicăieri şi cu care nu se poate realiza nimic. De fapt, acesta este motivul pentru care o religiozitate vagă — Dumnezeu trebuie simţit în natură, şi aşa mai departe — este atît de atrăgătoare. Simţi doar fiorul şi nu faci nimic, ca şi cum ai privi valurile de pe ţărm. Simpla cercetare a Atlanticului cu privirea nu te va ajuta să ajungi în Lumea Nouă şi nu vei dobîndi viaţa veşnică numai simţind prezenţa lui Dumnezeu în flori sau în muzică, tot aşa cum nu vei ajunge nicăieri privind doar hărţile fără a porni pe mare. Dar nici nu vei fi în siguranţă dacă porneşti pe mare fără să ai la tine o hartă.

Cu alte cuvinte, teologia este practică; mai ales în zilele noastre. În trecut, cînd era mai puţină educaţie şi se discuta mai puţin, poate că lumea se putea mulţumi cu cîteva idei simple despre Dumnezeu. Dar astăzi lucrurile s-au schimbat. Toată lumea citeşte, toată lumea ascultă ce se discută. Ca urmare, a nu ţine seama de teologie nu înseamnă a nu avea nici o idee despre Dumnezeu, ci înseamnă a avea o mulţime de idei greşite, adică neadevărate, dezordonate sau depăşite. Şi asta pentru că foarte multe dintre ideile despre Dumnezeu care sînt prezentate astăzi ca noutăţi sînt doar

ideile pe care adevăraţii teologi le-au pus la încercare şi le-au respins cu secole în urmă. A crede în religia populară a Angliei moderne înseamnă a merge îndărăt — ca şi cum ai crede că pămîntul este plat.

Ideea populară a creştinismului — dacă ne gîndim bine — este că Iisus Christos a fost un mare propovăduitor moral şi că ar fi de ajuns să-i urmăm sfaturile ca să putem instaura o orînduire socială mai bună şi să evităm pericolul unui nou război. Este un lucru foarte adevărat, dar care nu spune nici pe departe tot adevărul despre creştinism şi nici nu are importanţă practică.

Este foarte adevărat că urmînd sfatul lui Christos ar trebui să ajungem curînd să trăim într-o lume mai fericită. De fapt nici nu e nevoie să ajungem pînă la Christos. Dacă am face măcar tot ce ne-au spus Platon, Aristotel sau Confucius să facem, ne-ar fi tuturor mult mai bine. Şi atunci cum rămîne? Noi n-am urmat niciodată sfatul marilor învăţători. De ce-am începe acum? De ce l-am asculta pe Christos mai degrabă decît pe oricare dintre ceilalţi? Pentru că el este cel mai bun învăţător moral? Ăsta n-ar fi decît încă un motiv ca să nu-l ascultăm. Dacă nu putem învăţa lecţiile elementare, este oare probabil să le putem învăţa pe cele mai avansate? Dacă creştinismul nu înseamnă decît un strop în plus de sfaturi bune, atunci creştinismul nu este deloc important. N-am dus lipsă de sfaturi bune în ultimii patru mii de ani. Nişte sfaturi în plus nu schimbă lucrurile cu nimic.

Dar de îndată ce aruncaţi o privire la scrierile cu adevărat creştine, aflaţi că este vorba de cu totul altceva decît această religie populară. Ele spun că Christos este Fiul lui Dumnezeu (orice ar însemna aceasta). Spun că cei care cred în el pot deveni şi ei fii ai lui Dumnezeu (orice ar însemna lucrul acesta). Spun că moartea lui ne-a mîntuit de păcatele noastre (orice ar însemna lucrul acesta).

N-are rost să ne plîngem că sînt afirmaţii greu de înţeles. Creştinismul pretinde să ne vorbească despre altă lume, despre ceva aflat dincolo de lumea pe care o putem pipăi, auzi şi vedea. Puteţi considera că pretenţia aceasta nu este justificată, dar dacă este corectă, ceea ce ni se spune nu poate fi decît greu de înţeles — cel puţin tot atît de greu ca fizica modernă, motivul fiind acelaşi.

Ideea cea mai şocantă din creştinism este afirmaţia că, legîndu-ne de Christos, noi putem deveni „fii ai lui Dumnezeu“. Se poate pune întrebarea: „Dar nu sîntem deja fiii lui Dumnezeu, întrucît una din ideile creştine principale este că Dumnezeu este Tatăl nostru?“ Ei bine, într-un anumit sens, este neîndoielnic că sîntem deja fii ai lui Dumnezeu. Vreau să spun că Dumnezeu ne-a dat viaţă, ne iubeşte şi are grijă de noi şi că în sensul acesta ne este ca un tată. Dar cînd Biblia spune că „devenim“ fiii lui Dumnezeu, este sigur vorba de altceva. Şi acest lucru ne introduce în miezul teologiei.

Unul dintre crezuri ne spune că Christos este Fiul lui Dumnezeu, „născut, nu făcut“, şi adaugă „care din Tatăl s-a născut mai înainte

de toți vecii". Trebuie să fie cît se poate de limpede că acest lucru nu are nimic de-a face cu faptul că atunci cînd Christos s-a născut pe pămînt ca om, acest om a fost fiul unei fecioare. Nu ne gîndim acum la această naștere din fecioară. Ne gîndim la ceva ce are loc înainte de crearea firii, înainte de începutul timpurilor. „Înainte de veci" Christos este născut, nu făcut. Ce înseamnă asta?

A naște înseamnă a deveni tatăl cuiva; a crea înseamnă a face. Iată și care este diferența. Cînd naști, dai naștere cuiva de același fel cu tine. Un om naște copii de om, un castor naște pui de castor, iar din ouăle păsărilor ies pui de păsări. Dar cînd „faci", produci ceva diferit de tine însuți. O pasăre face un cuib, un castor construiește un dig, un om face un aparat de radio — după cum poate face și ceva care-i seamănă mai mult decît un aparat de radio, să zicem, o statuie. Dacă este un sculptor destul de priceput, poate face o statuie foarte asemănătoare unui om. Dar, desigur, nu e vorba de un om adevărat; doar seamănă cu un om. Nu poate respira și nici gîndi. Nu e vie.

Așadar, iată ce trebuie lămurit în primul rînd. Ceea ce naște Dumnezeu este Dumnezeu, după cum ceea ce naște omul este om. Ceea ce creează Dumnezeu nu este Dumnezeu, după cum ceea ce creează omul nu este om. De aceea oamenii nu sînt fii ai lui Dumnezeu așa cum este Christos. Pot semăna cu Dumnezeu în anumite privințe, dar nu sînt de același fel. Sînt mai mult niște statui sau imagini ale lui Dumnezeu.

O statuie are înfățișare de om, dar nu este vie. În același fel, omul are (într-un sens pe care-l voi lămuri) „chipul" lui Dumnezeu sau asemănare cu el, dar nu are aceeași viață ca Dumnezeu. Să începem cu prima chestiune: asemănarea omului cu Dumnezeu. Tot ce a făcut Dumnezeu îi seamănă într-un fel. Spațiul îi seamănă prin vastitatea lui; deși mărimea spațiului nu este de aceeași natură cu mărimea lui Dumnezeu, ea este un fel de simbol al celei din urmă, o traducere a acesteia în termeni nespirituali. Materia seamănă lui Dumnezeu pentru că are energie, deși trebuie iarăși spus că energia fizică este un lucru diferit de puterea lui Dumnezeu. Lumea vegetală este asemenea lui fiindcă este vie, iar el este un „Dumnezeu viu". Dar viața, în acest înțeles biologic, nu este același lucru cu viața care este în Dumnezeu, ci doar un fel de simbol sau umbră a acesteia. Ajungînd la animale găsim și alte feluri de asemănare alături de viața biologică. Activitatea intensă și fertilitatea insectelor, de pildă, este o primă asemănare — mai greu de deslușit — cu activitatea neîncetată și cu creativitatea lui Dumnezeu. La mamiferele superioare constatăm începuturi instinctive ale afecțiunii. Nu este același lucru cu dragostea care există în Dumnezeu, dar seamănă cu ea, așa cum un peisaj figurat pe o foaie de hîrtie poate totuși „semăna" cu peisajul natural. Cînd ajungem la om — animalul cel mai evoluat — găsim cea mai completă asemănare cu Dumnezeu din cîte cunoaștem. (Poate că există, în alte lumi, creaturi care seamănă mai mult decît omul cu

Dumnezeu, dar noi nu le cunoaștem.) Omul nu numai că este viu, dar iubește și judecă: viața biologică atinge în om cel mai înalt nivel cunoscut.

Dar ceea ce nu are omul în condiția lui naturală este viața spirituală — felul acela diferit și mai înalt de viață care există în Dumnezeu. Folosim același cuvînt — *viață* — pentru amîndouă, dar ele nu sînt același lucru, tot așa cum „mărimea" spațiului și „mărimea" lui Dumnezeu nu sînt același fel de mărimi. În realitate, deosebirea dintre viața biologică și viața spirituală este atît de importantă încît le voi da două nume diferite. *Bios* este viața biologică, pe care o primim prin natură și care (ca tot ce există în natură) are totdeauna tendința de a se deteriora și de a se descompune astfel încît nu poate fi întreținută decît printr-o neîncetată susținere din natură sub formă de aer, apă, mîncare etc. Viața spirituală care este în Dumnezeu din veșnicie și care a creat tot universul natural este *Zoe*. *Bios* are, desigur, o oarecare asemănare umbrită sau simbolică cu *Zoe*, dar este numai asemănarea dintre o fotografie și un peisaj, sau dintre o statuie și un om. Un om care a trecut de la *Bios* la *Zoe* suferă o transformare tot atît de mare ca o statuie care s-a schimbat dintr-o piatră cioplită într-un om adevărat.

Și acesta este chiar înțelesul creștinismului. Lumea este atelierul unui mare sculptor. Noi sîntem statuile și umblă zvonul prin atelier că într-o bună zi unii dintre noi vor prinde viață.

# *Dumnezeu în trei persoane*

Ultimul capitol se referea la deosebirea între naștere și facere. Un om *naște* un copil, dar *face* o statuie. Dumnezeu îl naște pe Christos și îi face pe oameni. Spunînd asta am ilustrat numai un aspect privitor la Dumnezeu, și anume că ce naște Dumnezeu Tatăl este Dumnezeu, ceva de același fel cu el însuși. În sensul acesta e ca un tată uman care naște un fiu. Dar nu e chiar același lucru. De aceea trebuie să încerc să explic mai bine.

Mulți oameni din zilele noastre spun așa: „eu cred într-un Dumnezeu, dar nu într-un Dumnezeu personal". Ei simt că acel ceva misterios care stă în spatele tuturor lucrurilor trebuie să fie ceva mai mult decît o persoană. Creștinii sînt de acord și sînt singurii care oferă o idee despre cum ar putea fi o ființă care se află dincolo de personalitate. Toți ceilalți, deși spun că Dumnezeu se află dincolo de personalitate, se gîndesc de fapt la el ca la ceva impersonal, respectiv, la ceva mai puțin decît personal. Dacă ești în căutarea a ceva supra-personal, ceva care e mai mult decît o persoană, nu poți alege între ideea creștină și alte idei. Ideea creștină e singura autentică.

Unii oameni cred că după viaţa aceasta, sau poate după mai multe vieţi, sufletele omeneşti vor fi „absorbite“ în Dumnezeu. Dar cînd ei încearcă să explice ce vor să spună, se pare că se gîndesc la ceva ca absorbţia unui obiect material în altul. Este — spun ei — ca o picătură de apă absorbită în mare. Dar, evident, acesta este sfîrşitul picăturii. Dacă asta este ce ni se întîmplă nouă, atunci a fi absorbit este acelaşi lucru cu a înceta să existi. Creştinii sînt singurii care au o idee despre felul în care sufletele omeneşti pot fi preluate în viaţa lui Dumnezeu rămînînd totuşi ele însele, de fapt fiind chiar mai mult ele însele decît erau înainte.

V-am avertizat că teologia este practică. Întregul scop al existenţei noastre este preluarea noastră în viaţa lui Dumnezeu, iar ea va fi îngreunată dacă ideile noastre despre ceea ce este viaţa aceea sînt greşite. Vă rog acum să mă urmăriţi cu atenţie timp de cîteva minute.

Ştiţi că în spaţiu ne putem mişca pe trei direcţii: stînga – dreapta, înapoi – înainte, sus – jos. Orice direcţie este fie una dintre ele, fie o combinaţie între acestea trei, care sînt numite cele trei dimensiuni. Observaţi acum următorul lucru. Dacă folosiţi doar o dimensiune, puteţi trage numai o linie dreaptă. Dacă folosiţi două, puteţi desena o figură, să zicem, un pătrat, care este format din patru linii drepte. Să mergem mai departe. Dacă aveţi trei dimensiuni, puteţi construi ceea ce numim un corp solid: să zicem, un cub, adică ceva

ca un zar sau o bucată de zahăr, care este format din șase pătrate.

Vedeți acum care este ideea? O lume cu o singură dimensiune ar fi o linie dreaptă. Într-o lume bidimensională există și linii drepte, dar mai multe linii drepte fac o figură. Într-o lume tridimensională există și figuri, dar mai multe figuri fac un corp solid. Cu alte cuvinte, înaintînd spre niveluri mai reale și mai complicate, nu lași în urmă lucrurile pe care le-ai găsit la nivelurile mai simple: le ai în continuare, dar combinate în noi feluri — în feluri pe care nu ți le-ai fi putut imagina dacă ai fi cunoscut doar nivelurile mai simple.

Același principiu este implicat în concepția creștină cu privire la Dumnezeu. Nivelul omenesc este un nivel simplu și mai degrabă lipsit de conținut. La nivelul omenesc, o persoană este o ființă, și două persoane sînt două ființe separate — întocmai cum într-o reprezentare bidimensională (să zicem, pe o foaie de hîrtie) un pătrat este o figură și două pătrate sînt două figuri separate. La nivelul divin găsești de asemenea personalități; dar acolo sus ele sînt combinate în feluri noi, pe care nu ni le putem închipui noi, cei care nu trăim la acel nivel. În dimensiunea lui Dumnezeu, dacă putem spune așa, găsești o ființă care este trei persoane, deși continuă să fie o singură Ființă, întocmai cum un cub este șase pătrate, dar continuă să fie un cub. Evident, noi nu putem concepe pe deplin o asemenea Ființă, tot așa cum, dacă prin firea noastră n-am putea percepe decît două dimensiuni în spațiu, n-am putea concepe în mod adec-

vat un cub. Dar putem căpăta un fel de idee vagă despre această Ființă. Și atunci cînd o facem, dobîndim, pentru prima oară în viața noastră, o idee pozitivă, oricît de vagă, despre ceva supra-personal — despre ceva care e mai mult decît o persoană. Este ceva care se potrivește atît de bine cu tot ceea ce știm deja, încît de îndată ce ni se vorbește despre o asemenea Ființă, simțim că ar fi trebuit să fim în stare să ne gîndim la ea, deși n-am făcut-o niciodată.

Ați putea întreba: „Ce rost are să vorbim despre o Ființă tri-personală dacă nu ne-o putem închipui?“ Așa e, n-are rost să vorbim despre ea. Ceea ce contează, de fapt, este să fim prinși în această viață tri-personală, și asta poate începe oricînd — chiar acum, dacă vreți.

Iată ce vreau să spun. Un creștin oarecare îngenunchează ca să-și spună rugăciunile. Încearcă să intre în legătură cu Dumnezeu. Dar, fiind creștin, el știe că ceea ce îl îndeamnă să se roage este tot Dumnezeu: Dumnezeu dinăuntrul lui. Știe de asemenea că toată cunoașterea lui de Dumnezeu vine prin Christos, Dumnezeu și om — știe că Christos stă alături de el, ajutîndu-l să se roage, rugîndu-se pentru el. Înțelegeți ce se întîmplă. Omul se roagă lui Dumnezeu — țelul spre care tinde. Dumnezeu este și cel care, înăuntrul omului, îl împinge să se roage — e puterea care-l pune în mișcare. Dumnezeu este și calea sau podul pe care omul este împins să treacă pentru a ajunge la acest țel. Iată că întreaga viață treimică a Ființei tri-personale se ma-

nifestă de fapt în foarte obișnuita încăpere unde un om obișnuit își rostește rugăciunile. Omul este ridicat la moduri mai înalte de viață — ceea ce am numit *Zoe* sau viață spirituală: este atras în Dumnezeu, de către Dumnezeu, rămînînd totodată el însuși.

Așa a început teologia. Oamenii știau deja cîte ceva despre Dumnezeu. Apoi a apărut un om care, fără a fi deloc nebun, a spus că este Dumnezeu. I-a făcut pe oameni să creadă în el. L-au întîlnit din nou după ce au văzut că a fost omorît. Și atunci, după ce s-au adunat într-o mică societate sau comunitate, ei l-au aflat cumva pe Dumnezeu și înăuntrul lor, călăuzindu-i, făcîndu-i capabili să împlinească lucruri pe care nu le puteau face mai înainte. Și cînd au asimilat toate acestea, au descoperit că au ajuns la definiția creștină a lui Dumnezeu în trei persoane.

Această definiție nu este ceva construit artificial; teologia este, într-un anume sens, o știință experimentală. Simplele religii sînt construite artificial. Cînd spun că teologia este „într-un anume sens" o știință experimentală, vreau să subliniez că seamănă cu celelalte științe experimentale în anumite privințe, dar nu în toate. Dacă ești un geolog care studiază pietrele, trebuie să te duci și să găsești pietrele. Ele nu vor veni la tine, iar dacă te duci tu la ele, nu pot fugi de tine. Inițiativa este numai din partea ta. Ele nu pot nici să ajute, nici să se împotrivească. Dar să presupunem că ești un zoolog care vrea să fotografieze animale sălbatice în locurile unde ele trăiesc în mod firesc. Asta e ceva puțin deosebit de stu-

diul pietrelor. Animalele sălbatice nu vor veni la tine, dar ele pot fugi de tine. Şi o vor face, dacă nu te mişti în mare linişte. Începe să apară din partea lor o urmă slabă de iniţiativă.

La un nivel mai înalt, să presupunem că vrei să cunoşti o persoană umană. Dacă omul e hotărît să nu te lase, nu vei ajunge să-l cunoşti. Trebuie să-i cîştigi încrederea. În acest caz iniţiativa este egal împărţită — pentru a construi o prietenie este nevoie de două persoane.

Ajungînd la cunoaşterea lui Dumnezeu, iniţiativa este de partea sa. Dacă nu se arată el însuşi pe sine, nu vei putea face nimic pentru a-l găsi. Şi, de fapt, el se arată în mai mare măsură unora decît altora; nu pentru că ar avea favoriţi, ci pentru că nu-i stă în putinţă să se arate unui om ale cărui minte şi caracter se află într-o stare nepotrivită. Întocmai ca razele soarelui, care deşi nu au favoriţi, se reflectă mai bine într-o oglindă curată decît într-una prăfuită.

Acelaşi lucru se poate spune şi în alt fel. În timp ce în alte ştiinţe se folosesc instrumente exterioare celui care observă (lucruri ca microscoapele şi telescoapele), instrumentul prin care-l poţi vedea pe Dumnezeu este întreaga ta fiinţă. Şi dacă fiinţa ta interioară nu este curată şi luminată, imaginea lui Dumnezeu va fi neclară, ca şi imaginea lunii văzute printr-un telescop murdar. Iată de ce popoarele respingătoare au religii respingătoare: s-au uitat la Dumnezeu prin ochelari murdari.

Dumnezeu se poate arăta în realitatea lui doar oamenilor adevăraţi. Şi asta nu înseam-

nă doar oameni care sînt buni ca indivizi, ci oameni care sînt uniţi într-un singur trup, iubindu-se unii pe alţii, ajutîndu-se unii pe alţii şi arătîndu-şi unii altora pe Dumnezeu. Iată ce a vrut Dumnezeu să fie omenirea: instrumentişti ai unei unice orchestre, organe ale unui singur trup.

Prin urmare, singurul instrument într-adevăr potrivit pentru a învăţa despre Dumnezeu este întreaga comunitate creştină, unită în aşteptarea Lui. Comunitatea creştină este, am spune, instalaţia tehnică pentru această ştiinţă — utilajul de laborator. De aceea toţi acei oameni care apar la fiecare cîţiva ani cu cîte o marcă de religie simplificată, inventată de ei ca substitut pentru tradiţia creştină, nu fac altceva decît să-şi piardă timpul. Întocmai ca un om care, avînd drept singur instrument un binoclu vechi, se apucă să corecteze observaţiile unor astronomi adevăraţi. El poate fi un tip deştept, poate chiar mai deştept decît unii dintre astronomii adevăraţi, dar nu poate avea nici o şansă. Iar peste doi ani de zile lumea va fi uitat totul despre el, în timp ce adevărata ştiinţă merge mai departe.

Dacă creştinismul ar fi fost ceva născocit de noi, este sigur că l-am fi făcut mai accesibil. Dar nu este aşa. Nu putem concura, în ceea ce priveşte simplitatea, cu oamenii care inventează religii. Cum am putea concura cu ei? Noi ne ocupăm de un Fapt. Bineînţeles, oricine poate inventa lucruri simple dacă nu trebuie să ţină seama de fapte.

# *Timp și dincolo de timp*

Refuzul de a „sări“ pasaje dintr-o carte pe care o citești este o idee foarte stupidă. Toți oamenii de bun-simț sar ușor peste pasajele care par că nu le aduc vreun folos. În acest capitol voi vorbi despre ceva care poate folosi unor cititori, deși altora li se poate părea doar o complicație inutilă. Dacă faceți parte din a doua categorie de cititori, vă sfătuiesc să nu vă puneți deloc mintea cu acest capitol și să treceți la următorul.

În ultimul capitol a trebuit să ating subiectul rugăciunii și aș vrea — cîtă vreme ideea ne rămîne prezentă în minte — să spun ceva despre greutățile pe care le întîmpină unii oameni în ce privește ideea de rugăciune. Cineva mi-a expus problema în felul următor: „Da, pot să cred în Dumnezeu, dar nu pot înghiți ideea că el dă ascultare mai multor milioane de ființe omenești care i se adresează toate în același moment.“ Și am constatat că mulți oameni au aceeași părere.

Trebuie observat de la bun început că ceea ce irită mai tare vine din cuvintele *în același moment*. Cei mai mulți dintre noi pot să și-l închipuie pe Dumnezeu dînd ascultare unui număr oricît de mare de solicitanți cu con-

diția ca ei să vină unul cîte unul și ca el să aibă la dispoziție un timp infinit pentru a-i asculta. În spatele acestei nemulțumiri se află ideea că Dumnezeu ar trebui să facă față prea multor lucruri într-un singur moment.

Pentru noi această obiecție are într-adevăr un rost. Viața noastră se petrece moment cu moment. O clipă dispare înainte de sosirea celei următoare, și fiecare dintre ele este foarte puțin încăpătoare. Aceasta este natura timpului. Și bineînțeles că noi avem tendința să considerăm că succesiunea specifică timpului — această compoziție de trecut, prezent și viitor — nu este numai modul în care se desfășoară viața noastră, ci modul de existență a tuturor lucrurilor. Avem tendința să presupunem că întregul univers și însuși Dumnezeu se mișcă totdeauna din trecut spre viitor întocmai ca și noi. Dar mulți oameni învățați nu sînt de acord cu această idee. Teologii au fost primii de la care a pornit ideea că unele lucruri nu sînt nicidecum cuprinse în timp; ideea a fost apoi preluată de filozofi, iar acum unii savanți fac același lucru.

Este aproape sigur că Dumnezeu nu este cuprins în timp. Viața lui nu este făcută din momente succesive. Dacă în noaptea asta, la orele zece și jumătate, i se roagă lui Dumnezeu un milion de oameni, el nu este nevoit să-i asculte pe toți în acea fărîmă de timp pe care noi o numim zece și jumătate. Zece și jumătate — și orice alt moment de la începutul lumii — este totdeauna pentru el prezentul. Ca să spunem așa, el dispune de toată veșnicia ca să asculte rugăciunea făcută în-

tr-o fracțiune de secundă de pilotul al cărui avion se prăbușește în flăcări.

Este greu de înțeles, știu. Să încerc în alt fel, oarecum asemănător. Să presupunem că scriu un roman. Eu scriu „Maria și-a lăsat lucrul; în clipa următoare s-a auzit o bătaie în ușă!“ Pentru Maria, care trebuie să trăiască în timpul imaginar al narațiunii mele, nu există nici un interval de timp între lăsatul lucrului și auzitul bătăii în ușă. Dar eu, care sînt creatorul Mariei, nu trăiesc nicidecum în acel timp imaginar. Între scrierea primei și a celei de a doua jumătăți a acestei afirmații, s-ar putea ca eu să mă opresc timp de trei ore pentru a mă gîndi neîncetat la Maria. M-aș putea gîndi la Maria ca și cum ea ar fi singurul personaj al cărții și aș putea s-o fac atîta vreme cît îmi place, iar orele petrecute în acest fel nu ar apărea deloc în timpul Mariei (care este timpul interior al narațiunii).

Sigur că explicația mea nu este perfectă. Dar prin intermediul ei se poate întrezări ceea ce cred eu că este adevărul. Dumnezeu nu este implicat în curgerea timpului acestui univers, după cum nici autorul nu este implicat în curgerea timpului imaginar din propriul său roman. El dispune de o atenție nemărginită pentru fiecare dintre noi. Nu este nevoit să se ocupe de noi ca mulțime. Fiecare dintre noi este singur cu el ca și cum ar fi singura ființă creată vreodată de el. Cînd a murit, Christos a murit pentru fiecare dintre noi ca și cum fiecare ar fi fost singurul om de pe lume.

Explicația mea are o parte slabă. Autorul romanului iese dintr-un cadru temporal (cel

al naraţiunii) numai atunci cînd pătrunde în alt cadru temporal (cel real). Eu cred însă că Dumnezeu nu trăieşte nicidecum în vreun cadru temporal. Viaţa lui nu picură clipă cu clipă, ca a noastră; el se găseşte, ca să zicem aşa, încă în anul 1920 şi deja în anul 1960. Căci viaţa lui este el însuşi.

Dacă vă închipuiţi timpul ca o linie dreaptă de-a lungul căreia noi trebuie să umblăm, atunci trebuie să vi-l închipuiţi pe Dumnezeu ca pe întreaga pagină pe care este trasă linia. Noi parcurgem linia de la un punct la altul: trebuie să părăsim punctul A înainte de a ajunge în punctul B, şi nu putem ajunge la C înainte de a părăsi B. Dumnezeu, de sus, din afară sau din jur, cuprinde toată linia şi o vede în întregul ei.

Ideea merită să fie reţinută deoarece permite depăşirea unor aparente obstacole din calea înţelegerii creştinismului. Înainte de a deveni creştin, una din obiecţiile mele era următoarea: creştinii zic că acel Dumnezeu veşnic, care se află pretutindeni şi care menţine totul în mişcare, a devenit cîndva om. Bine, zic eu, dar cum a funcţionat întregul univers pe cînd Dumnezeu era prunc sau dormea? Cum a putut el să fie în acelaşi timp Dumnezeul care ştie totul şi un om care i-a întrebat pe ucenicii săi „Cine este cel ce m-a atins?“ Observaţi că poticnirea stătea în cuvintele care se referă la timp: „*Pe cînd* Dumnezeu era prunc“ sau „El să fie *în acelaşi timp*“. Cu alte cuvinte, eu presupuneam că viaţa lui Christos ca Dumnezeu se petrecea în timp, şi că viaţa lui ca omul Iisus în Palestina era o pe-

rioadă mai scurtă din acel timp — întocmai cum serviciul militar e o perioadă mai scurtă din întreaga mea viață. Acesta este poate felul în care gîndesc cei mai mulți dintre noi. Ni-l închipuim pe Dumnezeu trăind întîi într-un timp cînd viața lui omenească era încă ceva din viitor, apoi într-un timp în care viața lui omenească era prezentul și, în fine, ajungînd să privească la viața lui de pe pămînt ca la ceva din trecut. Probabil însă că aceste idei nu corespund deloc cu faptele reale. Viața pămîntească a lui Christos în Palestina nu poate fi situată în nici o relație temporală cu viața lui ca Dumnezeu dincolo de spațiu și timp. Cred că un adevăr veșnic despre Dumnezeu este acela că natura omenească și experiența omenească a slăbiciunii, somnului și ignoranței sînt cuprinse într-un anumit fel în întregul vieții sale divine. Această viață omenească din Dumnezeu corespunde din punctul nostru de vedere unei anume perioade din istoria lumii noastre (din anul întîi al erei creștine pînă la răstignirea lui Christos). Ca urmare ne închipuim că această perioadă e de asemenea o parte din istoria existenței lui Dumnezeu. Dar Dumnezeu nu are istorie. Realitatea lui este prea totală și desăvîrșită pentru ca Dumnezeu să aibă o istorie. Pentru că, evident, a avea o istorie înseamnă a pierde o parte din realitatea ta (pentru că ea a alunecat deja în trecut) și să nu ai nici acea parte care se află încă în viitor; de fapt, înseamnă să nu ai altceva decît acel prezent minuscul care trece mai înainte de a putea vorbi despre el. Să ne ferească Domnul de a crede

că el ar putea fi așa. Chiar și noi oamenii putem spera că nu ni se va drămui totdeauna existența în felul acesta.

Iată și o altă dificultate care apare din credința că Dumnezeu există în timp. Orișicine crede cîtuși de puțin în Dumnezeu crede că el știe ce va face mîine fiecare dintre noi. Dar dacă el știe că eu voi face cutare și cutare lucru, cum mai pot eu fi liber să fac altceva? Ei bine, și aici dificultatea vine din ideea că Dumnezeu înaintează de-a lungul liniei timpului în același fel ca și noi, singura deosebire fiind că el poate vedea în viitor, în timp ce noi nu putem. Dacă lucrul acesta ar fi adevărat, dacă Dumnezeu *ar prevedea* acțiunile noastre, ar fi foarte greu de înțeles, cum am putea noi fi liberi să nu le îndeplinim. Dar dacă presupunem că Dumnezeu este în afara și deasupra liniei timpului, ceea ce noi numim „mîine" este vizibil pentru el exact la fel ca și ceea ce noi numim „astăzi". Pentru el toate zilele sînt „acum". El nu-și amintește de fapta ta de ieri; el pur și simplu te vede făcînd-o, deoarece ziua de ieri reprezintă trecutul doar pentru tine, nu și pentru el. El nu „prevede" fapta ta de mîine, ci te vede făcînd-o, pentru că acest mîine nu a sosit încă pentru tine, dar e deja prezent pentru el. Nu te-ai gîndit niciodată că acțiunile tale sînt mai puțin libere într-un moment oarecare pentru că Dumnezeu știe ce faci. Or, el știe tot atît de bine ce vei face mîine, pentru că se află deja în acest mîine și te poate vedea. Într-un fel, el nu cunoaște acțiunea ta decît după ce ai îndepli-

nit-o; dar momentul cînd vei acționa este deja „acum“ pentru el.

Această idee mi-a fost de mare ajutor. Dacă pe voi nu vă ajută, lăsați-o deoparte. Este o „idee creștină“ în sensul că mari și înțelepți creștini au susținut-o și că în ea nu există nimic care să se împotrivească creștinismului. Dar nu se află în Biblie și nici în vreunul dintre crezuri. Poți fi un foarte bun creștin fără a o accepta sau chiar fără a te gîndi deloc la ea.

# *Molipsirea cea bună*

Încep acest capitol cerîndu-vă să vă formaţi în minte o imagine. Închipuiţi-vă două cărţi aşezate pe o masă, una deasupra celeilalte. Evident, cartea de dedesubt o ţine sus pe cealaltă — o susţine. Din cauza cărţii de dedesubt, cealaltă se află la cinci centimetri, să zicem, de suprafaţa mesei, în loc de a atinge masa. Să numim A cartea de jos şi B pe cea de sus. Poziţia cărţii A determină poziţia cărţii B. Este clar? Acum să ne închipuim — ceea ce nu ar fi posibil, dar ne va folosi la demonstraţie — că amîndouă cărţile au fost dintotdeauna în această poziţie. În acest caz poziţia cărţii B ar fi rezultat dintotdeauna din poziţia cărţii A. Dar în acelaşi timp poziţia cărţii A n-ar fi putut exista înainte de poziţia cărţii B. Cu alte cuvinte, rezultatul nu vine *după* cauză. Desigur că, de obicei, rezultatele vin după cauză: întîi mănînci castravetele şi după aceea apare indigestia. Dar lucrul acesta nu este valabil pentru toate cauzele şi rezultatele. Veţi vedea imediat de ce cred eu că treaba asta e importantă.

Am spus în urmă cu cîteva pagini că Dumnezeu este o fiinţă în trei persoane, deşi rămîne o singură fiinţă, întocmai ca un cub ce are

șase pătrate, dar rămîne un singur corp geometric. Numai că, de îndată ce încep să încerc o explicație pentru felul în care sînt legate aceste trei persoane, sînt nevoit să folosesc cuvinte care lasă să se înțeleagă că una dintre ele ar fi înaintea celorlalte. Prima persoană se numește Tatăl și a doua Fiul. Noi spunem că prima o naște sau o zămislește pe a doua; spunem *naștere* și nu *facere*, fiindcă ceea ce zămislește Tatăl este la fel cu el. In acest sens cuvîntul Tată este singurul care trebuie folosit. Dar, din nefericire, cuvîntul sugerează că el ar fi existat primul, aidoma unui tată omenesc care există înaintea fiului său. Dar nu este așa. Acolo nu există înainte și după. Și de aceea cred eu că este important să explic cum un anumit lucru poate fi izvorul, sau cauza, sau originea altui lucru fără a fi înaintea acestuia. Fiul este deoarece Tatăl este, dar nu a fost niciodată un timp înainte ca Tatăl să-l nască pe Fiu.

Poate că cel mai bine ar fi să ne gîndim în felul următor. V-am cerut să vă închipuiți acele două cărți și probabil că cei mai mulți ați făcut-o. Adică, ați făcut un act de imaginație și ați obținut drept rezultat o imagine mentală. Este foarte evident că actul de imaginație a fost cauza, și imaginea mentală rezultatul. Dar asta nu înseamnă că ați obținut imaginea după actul de imaginație. În clipa cînd v-ați imaginat-o, imaginea a fost prezentă. Voința voastră v-a ținut tot timpul imaginea în față. Și totuși actul de voință și imaginea au început în exact același moment și au luat sfîrșit în același moment. Dacă ar fi fost vorba despre

o ființă care a existat dintotdeauna și și-a imaginat dintotdeauna un lucru, actul său ar fi produs întotdeauna o imagine mentală tot atît de eternă ca și actul.

În același fel trebuie să ne gîndim la Fiul care izvorăște, am putea spune, veșnic din Tatăl, ca și lumina dintr-o lampă, sau căldura dintr-un foc, sau gîndurile dintr-o minte. Fiul este expresia de sine a Tatălui, este ceea ce Tatăl are de spus. Și n-a existat niciodată un timp în care să n-o spună. Ați observat însă ce se întîmplă? Toate aceste imagini ale luminii sau căldurii lasă impresia că Tatăl și Fiul ar fi două lucruri și nu două persoane, astfel încît, în cele din urmă, imaginea Tatălui și a Fiului din Noul Testament se arată mult mai corectă decît orice altceva cu care am încerca s-o înlocuim. Asta se întîmplă cînd te îndepărtezi de cuvintele Bibliei. Poți face așa ceva pentru a limpezi o idee oarecare, dar trebuie mereu să te întorci la ele. Firește că Dumnezeu știe mult mai bine decît noi să se înfățișeze pe sine. El știe că relația dintre Tată și Fiu seamănă mai mult cu relația dintre prima și a doua persoană decît orice altceva ne-am putea închipui. Lucrul cel mai important de știut este că e o relație de iubire. Tatăl se bucură de Fiul său, iar Fiul privește către Tatăl.

Înainte de a trece mai departe, vă rog să observați cît de important este acest lucru sub raport practic. Tuturor le place să repete afirmația creștină că „Dumnezeu este iubire". Dar nu par să observe că expresia „Dumnezeu este iubire" nu are semnificație reală decît

în cazul cînd Dumnezeu cuprinde cel puțin două Persoane. Iubirea este ceva ce o persoană are pentru altă persoană. Dacă Dumnezeu ar fi o singură persoană, atunci, înainte de a fi fost creată lumea, El nu era iubire. Desigur că ceea ce vor să spună acești oameni cînd spun că Dumnezeu este iubire este de multe ori altceva, și anume că „iubirea este Dumnezeu". Ceea ce vor ei de fapt să spună este că sentimentele noastre de iubire, oricum și oricînd ar lua naștere, și indiferent de rezultatul lor, trebuie tratate cu mare respect. Poate că așa este, dar asta este ceva total diferit de ceea ce creștinii vor să spună prin afirmația „Dumnezeu este iubire". Creștinii cred că activitatea vie, dinamică a iubirii a existat veșnic în Dumnezeu și a creat toate celelalte lucruri.

Iar aceasta este poate și cea mai importantă deosebire dintre creștinism și toate celelalte religii: în concepția creștină, Dumnezeu nu este ceva static — nici măcar o persoană — ci o activitate dinamică, care pulsează, o viață, aproape un fel de dramă. E, dacă nu mă veți socoti lipsit de respect, aproape un fel de dans. Unirea dintre Tatăl și Fiul este un lucru atît de concret și de viu, încît și această unire este, ea însăși, o Persoană. Știu că este ceva aproape de neconceput, dar iată cum trebuie privite lucrurile. Știți că atunci cînd ființele umane se adună într-o familie, un club sau altă organizație, oamenii vorbesc despre „spiritul" acelei familii, acelui club sau acelei organizații. Ei vorbesc despre „spiritul" adunării respective deoarece membrii individuali, cînd

se află laolaltă, capătă într-adevăr niște moduri anume de vorbire și de comportare, pe care nu le-ar avea dacă ar fi separați.* Este ca și cum ar lua ființă un fel de personalitate comună. Bineînțeles că nu este o persoană reală, ci mai degrabă ceva care seamănă cu o persoană. Dar tocmai aceasta este una dintre deosebirile care apar între Dumnezeu și noi. Ceea ce crește din viața unită a Tatălui și Fiului este o persoană reală, în fapt a treia din cele trei persoane care sînt Dumnezeu.[1]

Această a treia persoană este numită, în termeni tehnici, Sfîntul Duh sau „spiritul" lui Dumnezeu. Să nu vă îngrijorați sau să vă miraţi dacă în mintea voastră el apare mai vag sau mai estompat decît ceilalți doi. Eu cred că există un motiv pentru care trebuie să fie așa. În viața creștină, de obicei nu te uiți *la* el. El lucrează întotdeauna prin tine. Dacă te gîndești la Tatăl ca la cineva care se află „undeva" în fața ta, și la Fiul ca la cineva care se află lîngă tine, ajutîndu-te să te rogi, încercînd să te transforme într-un alt fiu, la a treia persoană trebuie să te gîndești ca la cineva dinăuntrul sau în spatele tău. Poate că unii oameni găsesc că le este mai ușor să înceapă cu a treia persoană și să facă drumul invers.

---

* Comportarea lor ca grup social poate fi, desigur, mai bună sau mai proastă decît comportarea lor ca indivizi.

[1] Creștinismul răsăritean pune accent pe originea *unică* a Fiului și a Duhului Sfînt, care este Tatăl. E o perspectivă asupra Treimii care a fost formulată la primele sinoade: Niceea (325) și Constantinopol (381) și e afirmată în varianta ortodoxă a Crezului.

Dumnezeu este iubire, și această iubire lucrează prin oameni — în special prin întreaga comunitate a creștinilor. Dar acest spirit al iubirii este, din veșnicie, o iubire continuă între Tatăl și Fiul.

Și acum, ce importanță au toate acestea? Au o importanță mai mare decît orice altceva în lume. Dansul, drama sau modelul acestei vieți în trei persoane trebuie să se desfășoare pe de-a-ntregul în fiecare dintre noi; sau, altfel spus, fiecare dintre noi trebuie să intre în acest model, să-și ocupe locul în acest dans. Nu este nici o altă cale spre fericirea pentru care am fost creați. După cum știți, atît lucrurile bune, cît și cele rele, se capătă printr-un fel de molipsire. Dacă vreți să vă încălziți, trebuie să stați pe lîngă foc, iar dacă vreți să vă udați, trebuie să intrați în apă. Dacă vreți bucurie, putere, liniște, viață veșnică, trebuie să vă apropiați de locul unde se află toate, sau chiar să pătrundeți în el. Ele nu sînt un fel de premiu pe care Dumnezeu ar putea — dacă ar vrea — să-l ofere oricui. Ele sînt un izvor nesecat de energie și frumusețe care țîșnește chiar din centrul realității. Dacă te afli în apropiere, stropii lui te vor uda; dacă nu, vei rămîne uscat. O dată ce un om este unit cu Dumnezeu, cum ar putea să nu trăiască veșnic? O dată ce un om este despărțit de Dumnezeu, cum ar putea să nu se ofilească și să nu moară?

Dar cum să se unească omul cu Dumnezeu? Cum este cu putință pentru noi să fim integrați în această viață a celor trei persoane?

Reamintiți-vă ce am spus în capitolul 2 despre *naștere* și *facere*. Noi nu sîntem născuți

de Dumnezeu, sîntem doar făcuți de el; în starea noastră naturală nu sîntem fii ai lui Dumnezeu, ci doar (ca să spunem așa) statui. Nu am dobîndit *Zoe* sau viața spirituală, ci doar viața biologică, sau *Bios*, care în curînd se va epuiza și va muri. Creștinismul ne oferă posibilitatea de a împărtăși viața lui Christos dacă îl lăsăm pe Dumnezeu să lucreze în noi. Astfel vom împărtăși o viață născută și nu făcută, care a existat și va exista întotdeauna. Christos este Fiul lui Dumnezeu. Dacă împărtășim acest fel de viață vom fi și noi fiii lui Dumnezeu. Îl vom iubi pe Tatăl așa cum îl iubește Christos, și Duhul Sfînt va răsări în noi. Christos a venit în această lume și a devenit om pentru a răspîndi în ceilalți oameni felul lui de viață — prin ceea ce eu numesc „molipsire binefăcătoare". Fiecare creștin trebuie să crească în Christos. Este singurul scop al celor ce vor să devină creștini.

# *Încăpățînații soldăței de plumb*

Fiul lui Dumnezeu a devenit un om pentru a le oferi oamenilor posibilitatea de a deveni fii ai lui Dumnezeu. Noi nu știm — eu, cel puțin, nu știu — cum ar fi mers lucrurile dacă neamul omenesc nu s-ar fi răzvrătit împotriva lui Dumnezeu, alăturîndu-se dușmanului. Poate că fiecare om ar fi fost „în Christos", împărtășind viața Fiului lui Dumnezeu din clipa nașterii sale. Poate că *Bios* sau viața naturală ar fi fost aspirată pe dată, și ca de la sine înțeles, în *Zoe*, viața increată. Dar acestea sînt presupuneri. Pe noi ne preocupă felul în care se petrec lucrurile acum.

Iar în prezent situația este următoarea. Acum cele două feluri de viață nu sînt doar diferite (cum au fost întotdeauna), dar se și opun unul altuia. Viața naturală a fiecăruia dintre noi este egocentrică, ea vrea să fie răsfățată și admirată, să profite de pe urma altor vieți, să exploateze întregul univers. Și mai cu seamă vrea să fie lăsată în voia ei, să rămînă la distanță de orice ar fi mai bun, mai puternic sau mai înalt decît ea, de orice ar putea să-i scadă importanța. Se teme de lumina și de aerul lumii spirituale, întocmai cum oamenii învățați cu jegul se tem de o baie.

Şi pe undeva viaţa naturală are dreptate. Ea ştie că dacă va fi cucerită de viaţa spirituală, dispar şi egocentrismul şi îndărătnicia ei, şi de aceea se luptă din răsputeri să scape.

V-aţi gîndit vreodată, copii fiind, ce amuzant ar fi fost dacă jucăriile voastre ar fi prins viaţă? Hai să zicem că le-aţi fi putut într-adevăr da viaţă. Închipuiţi-vă că aţi transforma un soldat de plumb într-un omuleţ adevărat. Ar însemna transformarea plumbului în carne şi oase. Să zicem însă că soldatului de plumb nu-i place treaba asta. Nu-l interesează carnea şi tot ce vede el este că plumbul a pierit. Crede că va fi ucis. Va face tot ce-i stă în putere ca să împiedice transformarea. Nu va fi făcut om dacă se poate împotrivi acestui proces.

Nu ştiu ce aţi fi făcut voi cu soldatul acela de plumb. Dar iată ce a făcut Dumnezeu cu noi. A doua persoană divină, Fiul, a devenit el însuşi om: s-a născut în lume ca om adevărat — avînd o anumită înălţime, un păr de o anumită culoare, vorbind o anumită limbă şi cîntărind atîtea kilograme. Fiinţa eternă, care ştie totul şi care a creat întreg universul, a devenit nu numai un om, dar şi (mai înainte) un prunc, şi încă mai înainte un făt în pîntecele unei femei. Dacă vreţi să pricepeţi cît de cît lucrurile, gîndiţi-vă la cum v-ar plăcea să vă transformaţi în melci sau în crabi.

Rezultatul a fost prezenţa unui om care era cu adevărat ceea ce au fost hărăziţi să fie toţi oamenii: un om în care viaţa creată, provenită de la mama sa, a acceptat să fie transformată deplin şi desăvîrşit în acea viaţă născută de Dumnezeu. Creatura naturală omenească

din el a fost total absorbită în Fiul divin. Astfel, într-o clipă, omenirea și-a atins, am putea spune, ținta: a trecut în viața lui Christos. Și deoarece marea noastră dificultate este că viața naturală trebuie să fie, într-un anumit sens, „ucisă", el a ales o viață pămîntească în care fiecare pas a însemnat uciderea dorințelor sale omenești — sărăcia, lipsa de înțelegere din partea propriei sale familii, trădarea de către unul dintre apropiați, batjocura și brutalizarea de către soldați și execuția prin tortură. Și apoi — după ce a fost ucisă astfel — într-un fel ucisă în fiecare zi — creatura omenească din el a revenit la viață pentru că era unită cu Fiul divin. Omul din Christos, iar nu numai Dumnezeu, s-a ridicat din nou la viață. Aici este totul. Am văzut pentru prima oară un om adevărat. Un soldat de plumb — de plumb adevărat, ca și noi ceilalți — a căpătat viață deplină și splendidă.

Aici, desigur, ajungem în punctul în care se năruie toată explicația mea cu soldatul de plumb. În cazul unor soldați de jucărie adevărați, faptul că unul singur prinde viață nu are, desigur, nici o importanță pentru ceilalți, întrucît ei sînt cu toții obiecte separate. Dar oamenii nu sînt așa. Par a fi separați pentru că îi vedem umblînd fiecare pe drumul lui. Ni se par separați deoarece noi nu putem vedea decît momentul prezent. Dacă am putea vedea trecutul, ei ne-ar apărea în alt fel. Pentru că există un timp cînd fiecare om este parte din mama sa, și ceva mai devreme parte din tatăl său; și un timp cînd părinții săi sînt parte din bunicii săi. Dacă ați putea vedea omeni-

rea răspîndită în timp, așa cum o vede Dumnezeu, ea nu ar arăta ca o grămadă de puncte separate. Ar arăta ca un singur lucru care crește — mai degrabă ca un copac foarte complicat. Fiecare individ ar apărea legat de fiecare dintre ceilalți. Și nu doar atît. Indivizii sînt tot atît de legați de Dumnezeu ca și între ei. Fiecare bărbat, femeie și copil de pe întreaga lume simte și respiră în clipa aceasta numai pentru că Dumnezeu, dacă putem spune așa, îl „face să funcționeze".

Ca urmare, atunci cînd Christos devine om, nu se întîmplă ceva analog cu transformarea unuia dintre noi într-un soldat anume de plumb. Este ca și cum ceea ce a influențat dintotdeauna întreaga mulțime a oamenilor începe să influențeze, la un anumit moment, această mulțime într-un fel nou. Din acel moment, efectul se răspîndește în toată omenirea, atingînd atît oamenii care au trăit înainte de Christos, cît și pe cei care au trăit după el. Îi atinge și pe cei care nu au auzit niciodată de el. Este ca atunci cînd un strop dintr-un anumit lichid, picurat într-un pahar cu apă, schimbă gustul sau culoarea întregului conținut al paharului. Desigur, nici una din aceste ilustrații nu este perfectă. În fond, Dumnezeu nu este decît el însuși, și ceea ce face el nu se compară cu nimic altceva. Nici n-ar putea fi altfel.

Care este, atunci, schimbarea pe care el a adus-o întregului neam omenesc? Este chiar faptul că toată lucrarea — transformarea într-un fiu al lui Dumnezeu, transformarea din ceva creat în ceva născut, trecerea de la via-

ța biologică temporală la cea „spirituală“ atemporală — a fost făcută pentru noi. Omenirea este deja „mîntuită“ în principiu. Noi, indivizii, trebuie să ne însușim această mîntuire. Dar partea cu adevărat grea a lucrării — cea pe care n-am fi putut-o înfăptui noi înșine — a fost făcută pentru noi. Nu mai sîntem supuși încercării de a ne ridica la viața spirituală prin propriile noastre puteri; această viață a coborît deja în neamul omenesc. Dacă ne vom deschide ființele Omului în care această viață a fost deplin prezentă, celui care, deși este Dumnezeu, este și om adevărat, el o va aduce în noi și pentru noi. Amintiți-vă ce spuneam despre „molipsirea cea bună“. Unul din neamul nostru are această viață nouă: dacă ne vom apropia de el, ne vom molipsi de la el.

Acest lucru poate fi spus, desigur, și în alte feluri. Se poate spune că Christos a murit pentru păcatele noastre. Se poate spune că Tatăl ne-a iertat deoarece Christos a făcut pentru noi ceea ce ar fi trebuit să facem noi. Se poate spune că sîntem spălați în sîngele Mielului. Se poate spune că Christos a învins moartea. Toate afirmațiile sînt adevărate. Dacă una dintre ele nu-și deschide spre tine înțelesul, las-o deoparte și folosește-o pe cea care ți se deschide. Dar, orice ai face, nu te apuca să te cerți cu alți oameni pentru că folosesc o altă formulă decît a ta.

# *Două observații*

Pentru a nu fi înțeles greșit, adaug aici cîteva observații privitoare la două puncte din ultimul capitol.

(1) Un critic cu bun-simț mi-a scris întrebîndu-mă de ce, dacă Dumnezeu își dorea fii în loc de „soldați de plumb", nu a *născut* de la bun început mulți fii în loc de a *face* mai întîi soldați de jucărie, pe care să-i aducă apoi la viață printr-o lucrare atît de grea și de dureroasă? O parte a răspunsului este destul de simplă, iar cealaltă parte depășește probabil cunoașterea omenească. Iată partea ușoară. Procesul transformării dintr-o creatură într-un fiu nu ar fi fost greu sau dureros dacă neamul omenesc nu s-ar fi îndepărtat de Dumnezeu cu veacuri în urmă. Oamenii au putut s-o facă fiindcă El le dăduse liberă voință, întrucît o lume de simple automate n-ar fi putut iubi niciodată și ca urmare n-ar fi putut cunoaște fericirea nemărginită. Iată și partea grea a răspunsului. Toți creștinii sînt de acord că în sensul deplin și originar nu există decît un singur „Fiu al lui Dumnezeu". Dacă insistăm cu întrebarea „Dar n-ar fi putut fi mai mulți?" ne afundăm în ape foarte

adînci. Are vreun sens expresia „ar fi putut fi“ cînd e aplicată lui Dumnezeu? Se poate spune că un anume lucru mărginit „ar fi putut fi“ altfel decît este, deoarece el ar fi fost altfel dacă altceva ar fi fost altfel, influenţat de un al treilea lucru care ar fi fost la rîndul lui altfel, şi aşa mai departe. (Literele de pe această pagină ar fi fost roşii dacă tipograful ar fi folosit cerneală roşie, şi el ar fi folosit cerneală roşie dacă ar fi fost instruit s-o facă, şi aşa mai departe.) Dar cînd se vorbeşte despre Dumnezeu — adică despre Faptul fundamental, ireductibil, de care depind toate celelalte fapte — nu are nici un rost să se pună întrebarea dacă ar fi putut fi altfel. El este ceea ce este şi aici se încheie discuţia. Dar chiar şi în afara acestui aspect, mi se pare greu de acceptat ideea ca Tatăl să nască din veşnicie mai mulţi fii. Pentru a fi mai mulţi, ei ar fi trebuit să se deosebească într-un fel unii de alţii. Doi bănuţi au aceeaşi formă. De ce sînt totuşi doi? Pentru că ocupă locuri diferite şi conţin atomi diferiţi. Cu alte cuvinte, pentru a-i putea considera ca fiind diferiţi, trebuie să recurgem la spaţiu şi la materie; de fapt, trebuie să recurgem la „natură“ sau la universul creat. Distincţia dintre Tată şi Fiu poate fi înţeleasă fără a recurge la spaţiu sau la materie, pentru că unul naşte iar celălalt este născut. Relaţia Tatălui cu Fiul nu este aceeaşi cu relaţia Fiului cu Tatăl. Dar dacă ar fi existat mai mulţi fii, ei ar fi avut cu toţii aceeaşi relaţie între ei şi aceeaşi relaţie cu Tatăl lor. Cum ar fi putut să fie deosebiţi unul de altul?

La început această dificultate nu se observă, desigur. Ne gîndim că am putea accepta ideea mai multor „fii". Dar dacă ne gîndim mai atent, constatăm că ideea părea posibilă doar pentru că ni-i închipuiam în mod vag pe fii ca pe niște forme umane care stau laolaltă într-un spațiu oarecare. Cu alte cuvinte, deși pretindeam că ne gîndim la ceva ce există dinaintea creării oricărui univers, noi strecuram de fapt în mod clandestin tabloul unui univers și puneam ceva *înăuntrul* lui. Dacă încetăm să ne reprezentăm acest tablou și încercăm totuși să ne gîndim la Tatăl care naște mulți fii „înaintea tuturor veacurilor", constatăm că de fapt nu ne mai gîndim la nimic. Ideea se pierde pe undeva în vorbe goale. (Fost-a oare creată natura — spațiul, timpul, materia — tocmai pentru a face posibilă multiplicitatea? Poate că nu există nici o altă cale de a obține o mulțime de spirite eterne decît creînd inițial, într-un univers, o mulțime de ființe naturale care să fie apoi spiritualizate. Toate acestea sînt însă doar presupuneri.)

(2) Ideea că întregul neam omenesc este, într-un anumit sens, un singur lucru — un organism imens, ca un copac — nu trebuie confundată cu ideea că deosebirile individuale nu contează, sau că persoane reale, ca Tom, Nobby și Kate, sînt întru cîtva mai puțin importante decît colectivitățile de persoane, ca rasele, clasele, și așa mai departe. Cele două idei sînt de fapt opuse. Lucruri care fac parte dintr-un singur organism pot fi foarte deosebite între ele, iar lucruri aparținînd unor orga-

nisme diferite pot fi foarte asemănătoare. Şase bănuţi sînt lucruri separate, dar foarte asemănătoare; nasul şi plămînii mei sînt foarte diferiţi, dar trăiesc doar pentru că sînt părţi ale trupului meu căruia îi împărtăşesc viaţa. Creştinismul nu concepe indivizii umani doar ca membri ai unui grup sau ca elemente ale unei liste, ci ca nişte organe dintr-un corp — diferite între ele şi contribuind fiecare cu ceva absolut specific lui la ansamblu. Cînd observaţi că aţi vrea să vă transformaţi copiii, elevii sau chiar vecinii în oameni întocmai ca voi, amintiţi-vă că probabil Dumnezeu nu i-a hărăzit să fie aşa. Voi şi ei sînteţi organe diferite, destinaţi a face lucruri diferite. Pe de altă parte, cînd sînteţi ispitiţi să nu vă bateţi capul cu necazurile altora pentru că „nu e treaba voastră", amintiţi-vă că ei, deşi se deosebesc de voi, fac parte din acelaşi organism ca şi voi. Dacă uitaţi că ei aparţin aceluiaşi organism ca şi voi, veţi deveni nişte individualişti. Dacă uitaţi că ei sînt organe diferite de voi, dacă vreţi să înlăturaţi deosebirile şi să-i faceţi pe toţi la fel, veţi deveni nişte totalitarişti. Dar creştinul nu trebuie să fie nici totalitarist, nici individualist.

Simt că aş dori mult să vă spun — şi bănuiesc că şi voi simţiţi că aţi dori tot atît de mult să-mi spuneţi — care din aceste două greşeli este mai mare. Aşa ne atacă diavolul. El trimite întotdeauna în lume greşeli împerecheate — perechi de lucruri opuse. Şi ne încurajează întotdeauna să petrecem mult timp gîndindu-ne care este greşeala mai mare. Vă

dați seama, desigur, de ce? El se bizuie pe o repulsie mai puternică față de una dintre greșeli pentru a vă atrage, treptat, în cea care i se opune. Dar să nu ne lăsăm prostiți. Trebuie să privim drept la țintă și să alegem calea cea dreaptă printre amîndouă greșelile. Să nu avem treabă nici cu una, nici cu alta.

# *Să ne prefacem*

Vă rog din nou să-mi daţi voie să propun imaginaţiei voastre două tablouri, sau, mai bine zis, două povestiri. Una din ele este povestea pe care aţi citit-o cu toţii, *Frumoasa şi Bestia.* Vă amintiţi că fata a trebuit să se mărite, dintr-un motiv oarecare, cu un monstru. După aceea ea a sărutat monstrul ca şi cum ar fi fost un om. Şi atunci, spre marea ei uşurare, monstrul s-a transformat într-un om şi totul s-a sfîrşit cu bine. Cealaltă poveste este despre cineva care trebuia să poarte o mască pentru a arăta mult mai bine decît era în realitate. A trebuit să poarte masca ani de zile. Cînd şi-a scos masca, a descoperit că faţa lui se modelase după mască. Era acum cu adevărat frumos. Ceea ce începuse ca o deghizare a devenit o realitate. Cred că cele două povestiri ar putea ilustra — cu puţină fantezie, bineînţeles — ceea ce vreau să arăt în acest capitol. Pînă acum am încercat să descriu fapte — ce este Dumnezeu şi ce a făcut Dumnezeu. Acum vreau să vorbesc despre practică — ce facem mai departe? Ce ne aduce toată teologia aceasta? Ne poate aduce ceva chiar acum. Dacă aţi avut destul interes pentru a ajunge pînă aici, poate că vă interesează şi

încercarea de a înţelege rugăciunile pe care le rostiţi. Probabil că pe lîngă orice alte rugăciuni, rostiţi rugăciunea domnească.

Primele cuvinte sînt *Tatăl nostru.* Înţelegi acum ce înseamnă cuvintele acestea? Ele spun, foarte răspicat, că te pui în situaţia de fiu al lui Dumnezeu. Mai direct spus, că *îmbraci haina lui Christos.* Cu alte cuvinte, te prefaci a fi Christos. Pentru că, evident, din clipa în care îţi dai seama ce spun cuvintele acestea, îţi dai seama şi că tu nu eşti un fiu al lui Dumnezeu. Tu nu eşti o fiinţă ca Fiul lui Dumnezeu, a cărui voinţă şi a cărui ţintă sînt una cu ale Tatălui: tu eşti un mănunchi de frici egoiste, speranţe, lăcomii, invidii şi îngîmfare, toate sortite morţii. De aceea, într-un anumit sens, această „deghizare" în Christos este o obrăznicie sfruntată. Dar partea ciudată este că el ne-a poruncit să facem asta.

De ce? La ce bun să te prefaci că eşti ceea ce nu eşti? Ei bine, chiar şi la nivelul omenesc există două feluri de prefaceri. Este un fel rău, în care prefacerea caută să ia locul realităţii ca, de exemplu, cazul unui om care doar pretinde că o să te ajute în timp ce el nu te ajută deloc. Dar există şi un fel bun, în care prefacerea duce la obţinerea realităţii. Atunci cînd n-ai chef să fii prietenos, dar ştii că ar trebui să fii, adesea cel mai bun lucru de făcut este să adopţi un aer prietenos şi să te porţi ca şi cum ai fi o persoană mai amabilă decît eşti de fapt. Aşa cum am observat cu toţii în asemenea cazuri, vei simţi după cîteva minute că devii într-adevăr mai prietenos decît erai la început. De foarte multe ori singura

cale pentru a dobîndi o calitate adevărată este să începi să te porți ca și cum ai avea-o deja. De aceea sînt atît de importante jocurile copiilor. Ei se prefac întotdeauna că ar fi adulți — jucîndu-se de-a soldații, de-a negustoria. Dar în tot acest timp mușchii lor se întăresc și mințile li se ascut, astfel încît pretenția de a fi adulți îi ajută cu adevărat să se maturizeze.

Tot așa, în momentul cînd îți spui „Iată, îmbrac haina lui Christos", este foarte probabil că vei descoperi de îndată o soluție pentru ca prefacerea să fie din ce în ce mai mult înlocuită de realitate. Vei descoperi că îți vin în minte lucruri care nu s-ar ivi acolo dacă tu ai fi cu adevărat un fiu al lui Dumnezeu. Ei bine, pune-le capăt. Sau ai putea să-ți dai seama că, în loc de a-ți rosti rugăciunile, ar trebui să scrii o scrisoare, sau să-ți ajuți soția la spălatul vaselor. Ei bine, du-te și fă ce trebuie.

Observați ce se întîmplă? Christos însuși, Fiul lui Dumnezeu care este om (întocmai ca tine) și Dumnezeu (întocmai ca Tatăl său), se află de fapt lîngă tine începînd să transforme simularea ta într-o realitate. Și nu e vorba doar de o exprimare fantezistă referitoare la conștiința ta care îți dictează ce să faci. Dacă îți întrebi conștiința, obții un răspuns; dacă îți amintești că ai îmbrăcat haina lui Christos, obții un alt răspuns. Există o sumedenie de lucruri pe care conștiința ta ar putea să nu le socotească categoric greșite (mai ales dintre cele din mintea ta), dar pe care vei constata imediat că nu le poți face dacă încerci în mod serios să fii asemenea lui Christos.

Căci nu te mai gîndești pur și simplu la rău și la bine: încerci să te molipsești de binele dintr-o Persoană. Este ceva care se aseamănă mai mult cu pictarea unui portret decît cu respectarea unui ansamblu de reguli. Lucrul ciudat este că, deși într-un fel molipsirea de acest bine este un lucru mult mai greu decît respectarea regulilor, în alt fel este mult mai ușor.

Adevăratul Fiu al lui Dumnezeu este alături de tine. El începe să te transforme în ceva asemănător lui însuși. Ca să zicem așa, începe să-ți „injecteze" felul lui de viață și de gîndire, propria sa *Zoe*; începe să transforme soldatul de plumb într-un om. Partea din tine căreia nu-i place transformarea este încă de plumb.

Unora dintre voi această experiență nu le pare deloc familiară. Ei ar putea spune: „n-am avut niciodată sentimentul de a fi ajutat de Christos nevăzut, dar am fost deseori ajutat de alte ființe omenești". Este ceva asemănător cu povestea din primul război mondial, în care cineva spune că n-ar putea fi afectat de criza de pîine deoarece el nu mănîncă decît pîine prăjită. Dacă nu este pîine, nu va fi nici pîine prăjită. Dacă nu ar exista ajutorul lui Christos, nu ar fi nici ajutor din partea altor ființe omenești. El lucrează asupra noastră în multe feluri, nu numai prin ceea ce credem că este „viața noastră religioasă". Lucrează prin natură, prin trupurile noastre, prin cărți, uneori prin experiențe care par (pentru moment) *anti*-creștine. Cînd un tînăr încetează să meargă la biserică pentru că și-a dat

cinstit seama că nu crede în creştinism, spiritul lui Christos e probabil mai aproape de el decît în vremea cînd mergea la biserică din obişnuinţă, din rutină. (Bineînţeles, dacă ia decizia din onestitate, iar nu pentru că vrea să-şi necăjească părinţii.) Dar, mai presus de toate, Christos lucrează asupra noastră prin ceilalţi oameni.

Oamenii sînt oglinzi, sau „purtători" ai lui Christos către alţi oameni. Uneori nici nu-şi dau seama că sînt purtători ai săi. Această „molipsire bună" se poate face şi prin oameni care nu sînt afectaţi de „boală". Pe mine, oameni care nu erau creştini m-au ajutat să devin creştin. Dar, de regulă, cei care îl cunosc pe Christos îl aduc şi altora. De aceea este atît de importantă Biserica, întregul corp de creştini care şi-l arată unii altora pe Christos. S-ar putea spune că doi creştini care-l urmează împreună pe Christos nu înseamnă de două ori, ci de şaisprezece ori mai mult creştinism decît dacă cei doi n-ar fi alăturaţi.

Dar nu uitaţi un anumit lucru. La început este firesc ca un nou-născut să bea laptele mamei sale fără a o cunoaşte. Tot atît de firesc este pentru noi să-l vedem pe omul care ne ajută fără a-l vedea pe Christos care se află în spatele lui. Dar nu trebuie să rămînem copii. Trebuie să-l creştem şi să-l recunoaştem pe adevăratul dăruitor. Ar fi o nebunie să n-o facem, deoarece astfel nu ne-am mai putea bizui decît pe fiinţe omeneşti, ceea ce ne-ar duce la pierzanie. Cei mai buni dintre oameni vor greşi şi toţi sînt sortiţi morţii. Trebuie să fim recunoscători faţă de toţi oamenii care ne-au

ajutat, trebuie să-i cinstim și să-i iubim. Dar niciodată, chiar niciodată să nu ne punem toată credința într-o ființă omenească, nici chiar dacă ar fi vorba de omul cel mai bun și mai înțelept de pe lume. Poți să faci din nisip tot felul de lucruri drăguțe, dar nu încerca să clădești o casă pe nisip.

Și acum începem să ne dăm seama de ceea ce spune mereu Noul Testament. Spune despre creștini că „se nasc din nou", că „îmbracă haina lui Christos"; spune că „iau chipul lui Christos" și că ajung „să capete gîndul lui Christos".

Să nu vă vină cumva ideea că este vorba doar de expresii extravagante pentru a spune că creștinii trebuie să citească spusele lui Christos și să le îndeplinească — ca un om care citește ceea ce a spus Platon sau Marx și încearcă să se conformeze teoriei lor. Aceste expresii înseamnă mult mai mult decît atît. Înseamnă că o persoană adevărată, Christos, acționează asupra ta, aici și acum, chiar în camera aceasta unde-ți rostești rugăciunile. Nu este vorba despre un om bun care a murit în urmă cu două mii de ani. Este vorba despre un om viu, tot atît de om ca și tine, și tot atît de Dumnezeu precum era cînd a creat lumea, care intră cu adevărat în viața ta și acționează asupra ființei tale interioare, omorînd vechea ființă naturală din tine și înlocuind-o cu o ființă de același fel cu ființa lui. La început, numai pentru cîteva clipe. Apoi pentru perioade mai îndelungate. În cele din urmă, dacă totul merge bine, vei fi transformat în cineva diferit de cel care erai: un nou Christos micuț, o ființă care, în felul său mă-

runt, are un acelaşi fel de viaţă cu al lui Dumnezeu, împărtăşindu-i puterea, splendoarea, cunoaşterea şi veşnicia. Curînd ajungem la două noi descoperiri.

(1) Începem să observăm, dincolo de faptele noastre păcătoase luate în parte, că ne aflăm într-o stare de păcat; începem să ne alarmăm nu numai pentru ceea ce facem, dar şi pentru ceea ce sîntem. Poate părea un lucru greu de înţeles, aşa că voi încerca să-l lămuresc pornind de la cazul meu personal. Cînd ajung la rugăciunea mea de seară şi încerc să-mi recunosc păcatele din ziua respectivă, de nouă ori din zece, păcatul cel vădit este de tipul lipsei de caritate; m-am bosumflat, am luat pe cineva peste picior, m-am răstit, am disprețuit sau am atacat pe cineva. Şi imediat îmi vine în minte scuza că provocarea a fost atît de neaşteptată, încît am fost luat pe nepregăte şi n-am avut timp să-mi adun minţile. S-ar putea să fie o circumstanţă atenuantă cu privire la acele fapte anume: ar fi fost desigur mai rău dacă ele ar fi fost făcute deliberat sau premeditat. Pe de altă parte însă, este sigur că ceea ce face un om cînd este luat pe nepregătite constituie cea mai bună dovadă a adevăratului său caracter. Adevărul iese la iveală atunci cînd omul nu a avut timp să-şi pună masca. Dacă într-o pivniţă sînt şobolani, este mai probabil să-i descoperi dacă intri acolo pe neaşteptate. Dar intrarea pe neaşteptate nu creează şobolanii, ci doar îi împiedică să se ascundă. În acelaşi fel o provocare neaşteptată nu face din mine un om impulsiv, ci doar îmi arată cît de impulsiv sînt. Şobolanii

se află întotdeauna în pivniță, dar dacă intri acolo strigînd și făcînd zgomot, ei se vor ascunde înainte ca tu să aprinzi lumina. S-ar părea că șobolanii resentimentului și ai setei de răzbunare sînt întotdeauna acolo, în pivnița sufletului meu. Dar pivnița aceea nu este sub controlul voinței mele conștiente. Într-o oarecare măsură, eu pot să-mi controlez acțiunile, dar nu am controlul direct asupra temperamentului meu. Iar dacă (așa cum am spus mai înainte) ceea ce sîntem contează chiar mai mult decît ceea ce facem — dacă, într-adevăr, ceea ce facem contează mai cu seamă ca dovadă a ceea ce sîntem — atunci urmează că schimbarea de care am cea mai mare nevoie este o schimbare pe care nu o pot produce propriile mele eforturi directe de voință. Acest lucru este valabil și pentru faptele mele bune. Cîte din ele au fost făcute din motivul cel bun? Și cîte au fost făcute de teama opiniei publice, sau de dragul de a arăta altora cine sînt eu? Și cîte au fost făcute dintr-un soi de încăpățînare sau de sentiment al superiorității care, în alte împrejurări, m-ar fi putut tot atît de bine duce la o faptă cît se poate de rea? Dar prin efort moral direct, eu nu pot să-mi ofer motivații noi. După primii pași în viața creștină ne dăm seama că tot ceea ce trebuie de fapt făcut în sufletele noastre nu poate fi făcut decît de Dumnezeu. Ajungem astfel la ceva care a fost foarte neclar exprimat în limbajul meu de pînă acum.

(2) Am vorbit ca și cum noi am fi cei care facem totul. În realitate, desigur, Dumnezeu este cel care face totul. Noi, cel mult, accep-

tăm ceea ce se petrece cu noi. S-ar putea spune chiar că, într-un fel, Dumnezeu este cel care se preface. Acel Dumnezeu în trei persoane vede, ca să zicem așa, înaintea lui un animal uman egoist, lacom, care bombăne și se revoltă. Dar el spune: „Hai să ne închipuim că nu este doar o simplă creatură, ci Fiul nostru. Este asemenea lui Christos pentru că este un om, iar Christos a devenit om. Să ne închipuim că îi seamănă și în spirit. Hai să ne purtăm cu el ca și cum ar fi ceea ce de fapt nu este. Să ne prefacem ca să transformăm prefacerea într-o realitate." Dumnezeu te privește ca și cum ai fi un mic Christos, iar Christos este alături de tine pentru a te transforma în cineva ca el. Mă încumet să spun că această idee a unei prefăcătorii divine pare cam ciudată la început. Dar este ea chiar atît de ciudată? Nu este acesta felul în care lucrurile mai de jos sînt aduse la înălțimea celor mai înalte? O mamă își învață copilul să vorbească vorbind cu el ca și cum copilul ar putea s-o înțeleagă, deși va trece multă vreme pînă ce micuțul va pricepe cu adevărat ce i se spune. Ne purtăm cu cîinii noștri ca și cum ar fi niște ființe „aproape umane": de aceea ei ajung în cele din urmă ființe „aproape umane".

# *Este greu sau ușor să fii creștin?*

În capitolul precedent am discutat ideea creștină a „îmbrăcării hainei lui Christos", sau a „deghizării" într-un fiu al lui Dumnezeu ca început al transformării într-un fiu adevărat. Vreau să spun limpede că nu e vorba de vreun lucru oarecare dintre multele lucruri pe care trebuie să le facă un creștin și că nu este ceva rezervat creștinilor de frunte. Este chiar creștinismul în întregul său. Creștinismul nu oferă nimic altceva. Și aș vrea să arăt prin ce se deosebește de ideile obișnuite de „moralitate" și de „a fi bun".

Iată succesiunea obișnuită a ideilor pe care le avem înainte de a deveni creștini. Mai întîi luăm ca punct de plecare ființa noastră naturală, cu diferitele sale dorințe și interese. Recunoaștem după aceea că există și altceva — să-i spunem „moralitate", sau „purtare decentă", sau „bine al societății" — care are niște pretenții de la ființa noastră naturală, pretenții care interferează cu dorințele ei. Ceea ce numim „a fi bun" este cedarea față de aceste pretenții. Unele din lucrurile pe care am fi dorit să le facem se dovedesc a fi ceea ce numim „rău", și trebuie să renunțăm la ele. Alte lu-

cruri, pe care n-am fi vrut să le facem, se dovedesc a fi ceea ce numim „bine“, și va trebui să le facem. Dar tot timpul tragem speranța că atunci cînd toate cerințele vor fi împlinite, sărmanei ființe naturale îi vor mai rămîne ceva șanse, și ceva timp, pentru a-și trăi viața și a face ce-i place. De fapt semănăm perfect cu un om cinstit care-și plătește taxele. El le plătește, e adevărat, dar speră că-i va mai rămîne și lui destul ca să poată trăi. Fiindcă nu încetăm să luăm ca punct de plecare ființa noastră naturală.

Acest fel de a gîndi nu poate avea decît două rezultate. Fie renunțăm la încercarea de a fi buni, fie vom deveni într-adevăr foarte nefericiți. Căci, să nu te amăgești: dacă vrei cu adevărat să împlinești toate cerințele adresate ființei tale naturale, nu-ți va mai rămîne destul pentru a trăi. Cu cît îți asculți mai mult conștiința, cu atît conștiința îți va pretinde mai mult. Și ființa ta naturală, care este din cauza asta înfometată, stînjenită și îngrijorată la fiecare pas, va deveni tot mai mînioasă. În cele din urmă, fie vei renunța la încercările de a deveni bun, fie vei deveni unul din acei oameni care, așa cum zic ei, „trăiesc pentru alții“, dar sînt permanent nemulțumiți și morocănoși — întrebîndu-se mereu de ce lumea nu le recunoaște sacrificiile și considerîndu-se mereu niște martiri. Și o dată ajuns în starea asta, vei fi o pacoste mult mai mare pentru cei obligați să trăiască alături de tine decît dacă ai fi rămas, sincer, un egoist.

Calea creștină este alta, mai grea dar și mai ușoară. Christos spune: „Dăruiește-mi totul.

Eu nu vreau atîta și atîta din timpul, banii sau munca ta: eu te vreau pe tine. Nu am venit ca să-ți chinuiesc ființa naturală, ci ca s-o ucid. Jumătățile de măsură nu sînt de nici un folos. Nu vreau să tai cîte o cracă de ici și de colo, vreau să dobor tot copacul. Nu vreau să găuresc dintele, să-i pun o coroană ori o plombă, vreau să-l dau afară. Predă-mi ființa ta naturală întreagă, toate dorințele pe care le consideri nevinovate ca și pe cele pe care le consideri păcătoase — tot echipamentul. Eu îți voi da în loc o ființă nouă. De fapt, mă voi da pe mine însumi: voința mea va deveni voința ta."

Este în același timp mai greu și mai ușor decît ceea ce încercăm să facem cu toții. Ați observat, cred, că însuși Christos descrie uneori calea creștină ca fiind foarte grea, și alteori ca fiind foarte ușoară. El spune: „ia-ți crucea" — cu alte cuvinte, te îndeamnă să faci ceva care ar echivala cu o bătaie de moarte într-un lagăr de concentrare. Iar în clipa următoare spune: „Jugul meu este bun și povara mea este ușoară." Și de fiecare dată vorbește serios. Putem vedea și noi de ce.

Profesorii vă vor spune că elevul cel mai leneș din clasă este cel care în cele din urmă muncește cel mai mult. Și vorbesc serios. Dacă doi elevi au de învățat, să zicem, o teoremă de geometrie, cel care este dispus să facă efort va încerca s-o înțeleagă. Elevul leneș va încerca s-o învețe pe de rost deoarece, pentru moment, e nevoie de mai puțin efort. Dar peste șase luni, cînd se pregătesc pentru examen, elevul leneș se chinuiește ore în șir cu corvezi jalnice pentru a pricepe lucruri

pe care celălalt elev le pricepe în cîteva minute și de care chiar se bucură cu adevărat. Lenevia înseamnă, pe termen lung, mai multă muncă. Iată același lucru privit din altă perspectivă. Într-o bătălie, sau într-o ascensiune pe munte, apare deseori cîte un moment greu; curajul de a-l înfrunta oferă cel mai bun rezultat pe termen lung. Dacă te retragi, te vei găsi peste cîteva ore într-un pericol mult mai mare. Lașitatea oferă soluția cea mai periculoasă.

Problema noastră este asemănătoare. Lucrul teribil, aproape imposibil, este să-ți predai întreaga ființă, cu toate dorințele și precauțiile tale, lui Christos. Dar este mult mai ușor decît ceea ce încercăm noi să facem în schimb. Căci ceea ce încercăm noi să facem este să rămînem „noi înșine", să menținem fericirea noastră personală ca scop suprem al vieții și, în același timp, să fim „buni". Incercăm cu toții să lăsăm frîu liber minții și inimii noastre să meargă pe drumul lor centrat pe bani, plăcere sau ambiție — și sperăm, cu toate acestea, să ne comportăm cinstit, curat și umil. Și tocmai împotriva acestui lucru ne-a prevenit Christos. Așa cum a zis el, mărăcinele nu face smochine. Dacă sînt un ogor care are doar sămînță de iarbă, nu pot să produc grîu. Iarba poate fi cosită ca să nu crească mare, dar tot iarbă voi produce, și nu grîu. Dacă vreau să produc grîu, schimbarea trebuie să fie mai adîncă. Trebuie să fiu arat și însămînțat din nou.

Acesta este motivul pentru care adevărata problemă a vieții creștine apare acolo de unde

oamenii de obicei nu se aşteaptă. Apare chiar din clipa în care te trezeşti în fiecare dimineaţă. Toate dorinţele şi speranţele tale pentru ziua care începe se năpustesc asupra ta ca nişte animale sălbatice. Şi primul lucru pe care trebuie să-l faci în fiecare dimineaţă este pur şi simplu să le respingi pe toate şi să asculţi de cealaltă voce, acceptînd celălalt punct de vedere, lăsînd să se reverse asupra ta acea altă viaţă, mai vastă, mai puternică, mai liniştită. Şi aşa mai departe, în tot timpul zilei, refuzînd frămîntările şi agitaţiile naturale, ieşind din bătaia vîntului.

La început, se poate doar în unele clipe. Dar pornind din aceste clipe, noul fel de viaţă se va răspîndi în organismul nostru, deoarece îi permitem lui Christos să acţioneze în noi acolo unde trebuie. Este ca deosebirea între vopseaua întinsă doar la suprafaţă şi colorantul care pătrunde în adîncime. El n-a vorbit niciodată vag, despre idealuri ceţoase. Cînd a zis „Fiţi desăvîrşiţi", el chiar asta a vrut să spună. A vrut să spună că trebuie să urmăm tot tratamentul. Este greu, dar genul de compromis după care tînjim cu toţii este şi mai greu de atins — de fapt, este chiar imposibil. Poate fi greu pentru un ou să se transforme într-o pasăre, dar i-ar fi incomparabil mai greu să înveţe să zboare rămînînd totuşi un ou. Noi sîntem acum ca ouăle. Şi nu putem continua la nesfîrşit să fim doar nişte ouă obişnuite, modeste. Trebuie să scoatem pui sau să ne alterăm.

Îmi permiteţi să revin asupra unui lucru pe care l-am spus mai înainte? Este vorba

despre miezul creştinismului şi despre nimic altceva. Aici ne putem încurca destul de uşor. Este simplu să credem că Biserica are multe obiective diferite — educaţie, construcţie, misiuni, servicii de cult. Tot atît de simplu este să credem că statul are multe obiective diferite — militare, economice, politice şi tot ce poftiţi. Dar într-un fel lucrurile sînt mult mai simple. Statul există doar pentru a promova şi ocroti fericirea de fiecare zi a oamenilor în viaţa lor pămîntească. Un soţ şi soţia lui care stau de vorbă la gura sobei, cîţiva prieteni care beau o bere într-un local, un om care citeşte o carte în camera lui sau sapă în grădină — iată pentru ce există statul. Şi dacă nu contribuie la dezvoltarea, protejarea şi prelungirea unor asemenea momente, toate legile, parlamentele, armatele, tribunalele, poliţia, politicile economice şi altele asemenea nu sînt decît curată pierdere de veme. În acelaşi fel Biserica nu există decît pentru a atrage oamenii întru Christos, pentru a-i face să devină mici Christoşi. Dacă ei nu fac asta, toate catedralele, clericii, misiunile, predicile, chiar şi Biblia însăşi, sînt doar pierdere de vreme. Acesta este scopul pentru care Dumnezeu a devenit om. Se poate chiar pune întrebarea, să ştiţi, dacă întregul univers n-a fost cumva creat decît pentru scopul acesta. Este scris în Biblie că întregul univers a fost făcut pentru Christos şi că totul trebuie să se adune în el. Eu nu cred că vreunul dintre noi poate înţelege cum se va petrece lucrul acesta în ceea ce priveşte întregul univers. Noi nu ştim cine trăieşte (dacă trăieşte cineva) în locurile care se

află la distanțe de milioane de kilometri de acest pămînt. Nici măcar pe acest pămînt nu știm cum se poate aplica această învățătură celor ce nu sînt omenești. La urma urmei, era și de așteptat. Nu ni s-a dezvăluit planul decît în acea măsură care ne privește pe noi oamenii.

Îmi place uneori să-mi închipui cum s-ar putea aplica altor lucruri. Cred că-mi pot da seama cum animalele mai evoluate sînt într-un fel atrase în starea de om atunci cînd acesta le iubește și le face să devină mult mai „umane" decît ar fi altfel. Pot chiar întrezări cum lucrurile neînsuflețite și plantele se apropie de starea umană atunci cînd omul le cercetează și le prețuiește. Iar dacă ar exista și în alte lumi creaturi inteligente, ele ar putea face același lucru cu lumile lor. S-ar putea ca prin intrarea lor în Christos, creaturile inteligente să aducă astfel, împreună cu ele, toate celelalte lucruri. Nu știu dacă acesta e adevărul: sînt doar presupuneri.

Ceea ce ni s-a spus este în ce fel oamenii pot fi atrași în Christos, cum pot deveni o parte din acel minunat dar pe care tînărul Prinț al universului vrea să-l ofere Tatălui său, acel dar care este el însuși și noi aflați în el. Este singurul motiv pentru care am fost creați. Iar în Biblie există aluzii ciudate, provocatoare, care dau a înțelege că atunci cînd noi ajungem în Christos, o mulțime de alte lucruri ale firii vor începe să se îndrepte. Visul cel rău se va sfîrși: va fi dimineață.

# *Evaluarea costului*

Constat că multă lume a fost deranjată de ceea ce am spus în capitolul precedent despre cuvintele Domnului nostru, „Fiţi desăvîrşiţi". Unii oameni par a-şi închipui că aceste cuvinte înseamnă: „Dacă nu sînteţi desăvîrşiţi, eu nu vă voi ajuta"; şi, întrucît noi nu putem fi desăvîrşiţi, dacă a vrut să spună asta, situaţia noastră este disperată. Dar eu nu cred că el a vrut să spună asta. Cred că a vrut să spună: „singurul ajutor pe care vi-l voi da este ajutorul pentru a deveni perfecţi. Poate că voi vă mulţumiţi şi cu mai puţin, dar eu nu vă voi da cu nimic mai puţin".

Daţi-mi voie să explic. Pe cînd eram copil, aveam deseori dureri de dinţi şi ştiam că dacă mă duc la mama, ea îmi va da ceva care să-mi ia durerea pentru noaptea aceea şi să mă lase să dorm. Dar nu mă duceam la mama — cel puţin, pînă nu mă durea foarte tare. Motivul pentru care nu mă duceam imediat la mama era că, deşi ştiam sigur că îmi va da aspirina, ştiam că va mai face şi altceva: mă va duce la dentist în dimineaţa următoare. Nu puteam obţine de la ea ceea ce îmi trebuia fără a obţine, în plus, ceva ce nu doream. Voiam să

scap pe dată de durere, dar nu se putea fără a fi dus la dentist pentru un tratament cu efect durabil. Şi îi cunoşteam eu prea bine pe aceşti dentişti; ştiam că se apucă să umble de colo colo pe la toţi ceilalţi dinţi care n-au început încă să te doară. Le întinzi un deget şi îţi iau toată mîna.

Dacă-mi permit să zic aşa, Domnul nostru este ca şi dentiştii. Dacă-i întinzi un deget, el îţi va lua toată mîna. Zeci de oameni se duc la el pentru a fi vindecaţi de un anumit păcat de care se ruşinează (ca masturbaţia sau laşitatea fizică) sau care le deteriorează în mod evident viaţa de fiecare zi (ca furia nestăpînită sau beţia). Ei bine, el te va vindeca, dar nu se va opri acolo. Poate că tu n-ai vrut să te vindeci decît de păcatul tău, dar o dată ce ai apelat la el, vei primi întregul tratament.

Acesta este motivul pentru care el i-a avertizat pe oameni să „evalueze costul" înainte de a deveni creştini. „Nu te îndoi", zice el, „dacă mă laşi, eu te voi face desăvîrşit. Aceasta îmi va fi ţinta din clipa în care te laşi în mîinile mele. Nici mai mult, nici mai puţin. Eşti liber să alegi, şi poţi alege să mă dai la o parte. Dar dacă nu mă respingi, trebuie să înţelegi că voi duce pînă la capăt ceea ce am început. Oricîtă suferinţă te-ar putea costa în viaţa ta pămîntească, oricîtă purificare de neînchipuit te-ar putea costa după moarte, oricît m-ar costa pe mine, eu nu-mi voi găsi niciodată odihna, şi nu te voi lăsa nici pe tine să te odihneşti pînă ce nu vei fi desăvîrşit în toată puterea cuvîntului — pînă ce Tatăl Meu nu va putea

spune fără rezerve că e mulțumit de tine, așa cum a spus că a fost mulțumit de mine. Asta pot și voi face. Nu mă voi mulțumi cu nimic mai puțin."

Și totuși — aceasta fiind partea cealaltă și la fel de importantă a lucrului — acest Ajutor care pe termen lung nu se va mulțumi decît cu perfecțiunea absolută, va fi de asemenea încîntat de primul pas, slab și împleticit, pe care-l vei face mîine pentru a-ți împlini cea mai măruntă datorie. Așa cum a arătat un mare scriitor creștin (George MacDonald), oricare tată este mulțumit de prima încercare de a păși a copilului său, dar nu se poate mulțumi cu mai puțin decît cu un mers hotărît, liber, bărbătesc al fiului său ajuns la vîrsta adultă. În același fel, spune scriitorul, „este ușor să-i faci pe plac lui Dumnezeu, dar e greu să-l mulțumești".

De aici apare o concluzie practică. Pe de o parte, cererea lui Dumnezeu de a fi desăvîrșit nu trebuie să te descurajeze cîtuși de puțin în încercările tale de a fi bun, chiar dacă în prezent nu reușești. De fiecare dată cînd cazi, el te va ridica din nou. Și el știe foarte bine că eforturile tale proprii nu te vor duce niciodată în apropierea perfecțiunii. Pe de altă parte, trebuie să-ți dai seama de la bun început că ținta spre care începe el să te îndrume este perfecțiunea absolută și nici o forță de pe lume, afară de tine însuți, nu-l poate împiedica să te ducă spre ținta aceea. La asta te-ai angajat și trebuie să-ți dai seama că așa stau lucrurile. Dacă nu-ți dai seama, este foarte probabil ca, după un anumit punct, să începi

să te retragi și să-i opui rezistență. Cred că multora dintre noi ni se pare (deși nu spunem deschis lucrul acesta) că am devenit destul de buni după ce Christos ne-a învrednicit să învingem unul sau două păcate care erau o adevărată pacoste. El a făcut tot ce doream noi să facă și i-am fi recunoscători dacă acum ne-ar lăsa în pace. „Nu m-am așteptat niciodată să devin un sfînt, am vrut doar să fiu un om obișnuit și cumsecade", spunem noi, închipuindu-ne că sîntem umili.

Aici este însă greșeala fatală. Sigur că n-am vrut niciodată, și nici n-am cerut, să fim transformați în acel soi de creaturi în care ne va transforma el. Dar problema nu este ce am vrut noi să fim, ci ce a vrut el să fim cînd ne-a creat. El este inventatorul, noi sîntem doar mașinăria. El este pictorul, noi sîntem doar tabloul. Cum am putea noi ști ce ar vrea el să fim noi? După cum puteți vedea, el ne-a transformat deja în ceva foarte diferit față de ceea ce eram. Cu mult timp în urmă, înainte de a fi născuți, pe cînd eram în trupurile mamelor noastre, am trecut prin diverse stadii. Cîndva am fost mai degrabă ca niște plante, și cîndva mai degrabă ca niște pești; numai într-un stadiu mai înaintat am devenit asemănători unor bebeluși de om. Și mă încumet să afirm că, dacă am fi fost conștienți în aceste stadii de început, am fi fost foarte mulțumiți să rămînem plante sau pești — n-am fi dorit să fim transformați în bebeluși. Dar el și-a cunoscut dintotdeauna planul în ce ne privește și a fost hotărît să-l îndeplinească. Ceva asemănător se petrece acum la un nivel

mai înalt. Noi am fi mulțumiți să rămînem „oameni obișnuiți“, dar el este hotărît să ducă la îndeplinire un plan total diferit. A ne da înapoi de la acest plan nu este umilință, ci lenevie și lașitate. A ne supune lui nu este îngîmfare sau megalomanie, ci ascultare.

Iată și un alt fel de a prezenta cele două laturi ale adevărului. Pe de o parte, nu trebuie să ne închipuim niciodată că numai strădania noastră fără alt ajutor ne-ar putea permite să trăim „cuviincios“, fie și numai douăzeci și patru de ore. Dacă el nu ne susține, nici unul dintre noi nu se află la adăpost de vreun păcat grosolan. Pe de altă parte, ceea ce are el de gînd să facă, în cele din urmă, din fiecare dintre noi este mai presus decît orice treaptă de sfințenie sau eroism atinsă de cei mai mari sfinți. Lucrarea nu se va încheia în lumea aceasta; dar el vrea să ajungem cît mai departe pe acest drum înainte de moarte.

De aceea nu trebuie să ne mire faptul că nu ne va fi deloc ușor. Cînd un om se întoarce spre Christos și pare să meargă pe un drum bun (în sensul că s-a lepădat de unele obiceiuri rele), el are deseori sentimentul că ar fi normal ca în viața lui să nu mai apară probleme. Cînd apar necazurile — boli, lipsă de bani, noi ispite — omul este dezamăgit. Lucruri ca acestea, consideră el, ar fi fost poate necesare pentru a-l trezi și a-l face să se căiască în timpul rătăcirii sale; dar de ce acum? Pentru că Dumnezeu îl obligă acum să se ridice la un nivel mai înalt, punîndu-l în situații în care va trebui să fie cu mult mai curajos,

sau mai răbdător, sau mai iubitor decît a visat vreodată că ar putea fi. Ni se pare tuturor că nu este necesar, pentru că nu avem încă nici cea mai mică idee cu privire la făptura extraordinară în care el vrea să ne prefacă.

Constat că trebuie să mai împrumut o parabolă de la George MacDonald. Închipuie-te ca o casă vie. Dumnezeu vine să reconstruiască această casă. Poate că la început înțelegi ce vrea să facă. Îndreaptă jgheaburile, astupă găurile din acoperiș și așa mai departe; știai bine că aceste reparații trebuiau făcute și nu te miri. Dar apoi începe să ciocănească prin casă într-un mod care face groaznic de rău și nu pare a avea nici un rost. Oare ce o fi avînd de gînd? Explicația este că el construiește cu totul altă casă decît cea la care te gîndeai — o nouă aripă aici, un etaj în plus dincolo, cîte un turn, cîte o curte interioară. Tu credeai că vei fi transformat într-o vilă cochetă, dar el construiește un palat. Intenția lui este să vină și chiar să locuiască în el.

Porunca *Fiți desăvîrșiți* nu este o vorbă goală și nici porunca de a face ceva imposibil. El ne va transforma în făpturi care pot asculta de această poruncă. El a spus (în Biblie) că noi sîntem „dumnezei" și își va duce la îndeplinire cuvintele. Dacă îl lăsăm — pentru că putem să-l împiedicăm, dacă vrem — îi va transforma pe cei mai prăpădiți și spurcați dintre noi în dumnezei, făpturi uluitoare, luminoase, nemuritoare, în care palpită o energie, o bucurie, o înțelepciune și o dragoste pe care nu ni le putem închipui acum, oglinzi

strălucitoare şi nepătate care oferă lui Dumnezeu reflexul perfect (desigur, la scară mai mică) al propriei lui puteri, desfătări şi bunătăţi fără margini. Transformarea va dura mult şi va fi, pe alocuri, foarte dureroasă, dar asta este situaţia. Nici un rabat nu e posibil. El vorbea serios.

El vorbea serios. Cei care se încredințează mîinilor lui vor deveni perfecți — așa cum el este perfect — perfecți în dragoste, înțelepciune, bucurie, frumusețe și nemurire. Schimbarea nu se va desăvîrși în viața aceasta, deoarece moartea este o parte importantă a tratamentului. Cît de departe va ajunge schimbarea fiecărui creștin înainte de moartea lui este ceva nesigur.

Cred că am ajuns la momentul potrivit pentru a discuta o întrebare care se ridică adesea: de ce nu sînt toți creștinii evident mai buni decît toți necreștinii, dacă creștinismul este ceva adevărat? Ceea ce se află îndărătul acestei întrebări este în parte foarte rezonabil, și în parte cu totul lipsit de rost. Iată partea rezonabilă. În cazul cînd convertirea la creștinism nu aduce nici o îmbunătățire în acțiunile unui om față de cei dimprejur — dacă el continuă să fie tot atît de disprețuitor, sau dușmănos, sau invidios, sau ambițios cum era înainte — atunci cred că trebuie să bănuim că „pocăirea“ lui a fost în mare măsură imaginară; acesta este de altfel testul care trebuie aplicat după propria noastră conver-

tire ori de cîte ori credem că am progresat cu ceva. Sentimente alese, concepții noi, un interes sporit pentru „religie", toate acestea nu înseamnă nimic dacă nu îmbunătățesc efectiv comportarea noastră, tot așa cum „a se simți mai bine" în cursul unei boli nu valorează mare lucru dacă termometrul arată că temperatura continuă să crească. În acest sens lumea din afară este îndreptățită să judece creștinismul după rezultatele sale. Christos ne-a învățat să judecăm după rezultate. Un pom se cunoaște după roadele lui sau, cum s-ar zice, mîncarea bună se cunoaște după cum este mîncată. Atunci cînd noi creștinii ne purtăm rău, sau nu ne purtăm destul de bine, lipsim creștinismul de credibilitate în ochii lumii din afară. Afișele din timpul războiului ne spuneau că „vorbăria nepăsătoare duce la pierderea de vieți omenești". Tot atît de adevărat este și că viața nepăsătoare duce la bîrfă. Viețile noastre trăite neglijent îi fac pe necreștini să vorbească și noi le dăm temeiuri pentru a vorbi într-un fel care aruncă îndoieli asupra însuși adevărului creștin.

Dar există și un alt fel, total nelogic, al lumii din afară de a pretinde rezultate din partea creștinismului. Ei ar putea cere nu numai îmbunătățirea vieții fiecărui om care devine creștin; ei ar putea de asemenea cere ca — înainte de a crede în creștinism — să vadă întreaga omenire împărțită clar în două tabere — creștină și necreștină — și ca toți oamenii din prima tabără să fie în orice clipă evident mai buni decît cei din a doua tabără. Această pretenție este nerezonabilă din mai multe motive.

(1) În primul rînd, în lumea actuală situaţia este mult mai complicată. Lumea nu este alcătuită din creştini 100% şi necreştini 100%. Sînt oameni (şi încă nu puţini) care treptat încetează să fie creştini, dar continuă să poarte acest nume; unii din ei sînt clerici. Alţi oameni devin cu încetul creştini, deşi ei nu se consideră astfel. Sînt oameni care nu acceptă pe de-a întregul învăţătura despre Christos, dar sînt atraşi de el atît de puternic încît îi aparţin într-un sens mai adînc decît pot ei înţelege. Sînt oameni din alte religii care sînt conduşi de influenţa secretă a lui Dumnezeu să se concentreze asupra acelor părţi din religia lor care sînt în acord cu creştinismul, astfel încît aparţin lui Christos fără s-o ştie. De exemplu, un budist de bună-credinţă poate ajunge să se concentreze din ce în ce mai mult asupra învăţăturii budiste privitoare la milă, lăsînd la o parte învăţătura budistă despre alte lucruri şi putînd totuşi zice despre sine că este credincios religiei sale. În această situaţie au fost poate mulţi dintre păgînii „buni" care au trăit înaintea naşterii lui Christos. Există, desigur, dintotdeauna şi mulţi oameni a căror gîndire este confuză şi amestecă de-a valma tot felul de credinţe inconsistente. Ca urmare nu sînt prea folositoare judecăţile privitoare la creştini şi necreştini luaţi în masă. Putem compara cîinii cu pisicile, sau chiar bărbaţii cu femeile, luîndu-i în masă, deoarece ştim foarte bine ce sînt aceste categorii, după cum ştim că un animal nu se transformă (nici treptat şi nici brusc) dintr-un cîine într-o pisică. Dar atunci cînd comparăm creştinii în gene-

ral cu necreștinii în general, de regulă nu ne gîndim la oameni reali pe care-i cunoaștem, ci numai la două idei vagi pe care le-am căpătat din romane și ziare. Dacă vrei să compari creștinul cel rău cu ateul cel bun, trebuie să te gîndești la două persoane reale pe care le-ai cunoscut. Dacă nu ne vom referi la cazuri concrete, nu vom reuși decît să ne irosim timpul.

(2) Să presupunem că luăm cazuri concrete și că nu mai vorbim despre un creștin imaginar și un necreștin imaginar, ci despre doi oameni reali din cartierul în care trăim. Chiar și în acest caz trebuie să ne îngrijim ca întrebarea noastră să fie corect formulată. Dacă creștinismul este adevărat, ar trebui ca: a) orice creștin să fie mai bun decît dacă n-ar fi fost creștin și b) orice om care devine creștin să fie mai bun decît era înainte. Judecînd în același fel, dacă reclamele pastei de dinți „Surîs fermecător" ar fi adevărate, ar trebui ca: a) oricine o folosește să aibă dantura mai bună decît dacă n-ar folosi-o și b) dantura celui care o folosește să se îmbunătățească. Dar simpla afirmație că eu, care folosesc „Surîs fermecător" (și pe deasupra am mai și moștenit o dantură proastă de la ambii părinți), nu am dinți atît de frumoși ca un tînăr negru sănătos care n-a folosit niciodată pastă de dinți, nu dovedește că reclamele sînt mincinoase. Creștina Miss Bates poate avea o limbă mai ascuțită decît necredinciosul Dick Firkin. Dar numai lucrul acesta nu ne spune dacă creștinismul e sau nu eficace. Problema este cum ar fi limba lui Miss Bates dacă n-ar fi creștină și cum ar fi limba lui Dick dacă el ar deveni

creștin. Miss Bates și Dick au fiecare temperamentul său, ca urmare a unor cauze naturale și a educației lor; creștinismul declară că va pune amîndouă temperamentele sub o nouă administrație dacă ele vor accepta acest lucru. Întrebarea îndreptățită este dacă noua administrație, o dată acceptată, va îmbunătăți starea întreprinderii. Oricine știe că materialul supus noii administrații în cazul lui Dick Firkin este mult mai „bun" decît în cazul lui Miss Bates. Dar nu asta este ideea. Pentru a judeca administrația unei fabrici nu trebuie luată în considerare numai producția ei, dar și fabrica însăși. Ținînd seama de starea precară a fabricii A, ar fi de mirare dacă ar produce cîtuși de puțin; ținînd seama de dotarea excelentă a fabricii B, producția ei, deși mare, poate fi mult mai mică decît ar trebui să fie. Fără îndoială că directorul priceput al fabricii A va aduce noi utilaje de îndată ce se va putea, dar e nevoie de timp. Pînă atunci, producția scăzută nu este o dovadă că directorul a eșuat.

(3) Și acum să mergem puțin mai adînc. Directorul va aduce utilaje noi; Miss Bates va deveni foarte „bună" înainte ca lucrarea lui Christos cu ea să fie încheiată. Dar dacă lucrurile ar rămîne aici, ar fi ca și cum singurul țel al lui Christos ar fi fost s-o înalțe pe Miss Bates la același nivel unde s-a aflat tot timpul Dick. Noi am discutat, de fapt, ca și cum Dick ar fi fost în perfectă regulă; ca și cum creștinismul ar fi ceva de care au nevoie oamenii josnici și de care oamenii cumsecade se pot lipsi; ca și cum a fi cumsecade este tot

ceea ce cere Dumnezeu. Dar asta ar fi o greşeală fatală. Adevărul este că, în ochii lui Dumnezeu, Dick Firkin are tot atîta nevoie de „salvare“ ca şi Miss Bates. Într-un anumit sens (pe care-l voi explica peste o clipă), faptul de a fi cumsecade aproape că nici nu intră în discuţie.

Nu ne putem aştepta ca Dumnezeu să aprecieze temperamentul blajin şi firea prietenoasă a lui Dick întocmai cum le apreciem noi. Aceste calităţi rezultă din cauze naturale pe care le creează însuşi Dumnezeu. Fiind doar trăsături temperamentale, ele vor dispărea cu totul dacă „digestia“ lui Dick se schimbă cu ceva. De fapt, firea bună este un dar al lui Dumnezeu pentru Dick, şi nu un dar al lui Dick pentru Dumnezeu. În acelaşi fel, Dumnezeu a permis unor cauze naturale (care acţionează într-o lume stricată de veacuri de păcat) să producă în Miss Bates gîndirea îngustă şi tensiunea nervoasă care explică în cea mai mare parte răutăţile ei. Dumnezeu intenţionează ca, la timpul pe care îl socoteşte potrivit, să corecteze partea ei rea. Dar pentru Dumnezeu nu aici stă greul. E o treabă uşoară pentru care Dumnezeu nu-şi face griji. Lucrul pe care-l urmăreşte, pe care-l aşteaptă şi pentru care acţionează nu este uşor de realizat nici chiar pentru Dumnezeu, deoarece, prin însăşi natura sa, acest lucru nu poate fi obţinut printr-un simplu act de forţă. El aşteaptă şi urmăreşte ce se întîmplă, atît cu Miss Bates, cît şi cu Dick Firkin. Ei pot, de bunăvoie, să-i dea sau să nu-i dea acest lucru. Se vor îndrepta ei oare către el, împlinind ast-

fel singurul scop pentru care au fost creaţi? Libera lor alegere freamătă înăuntrul lor ca acul unei busole. Dar acul acesta poate alege. El *poate* arăta nordul său adevărat, dar nu este obligat s-o facă. Va arăta oare acul spre Dumnezeu, după ce a oscilat şi s-a stabilizat?

Dumnezeu poate ajuta acul, dar nu îl poate forţa. El nu poate, aşa zicînd, să-şi întindă mîna şi să aşeze acul în poziţia corectă, pentru că atunci n-ar mai exista libera alegere. Se va îndrepta oare acul spre nord? Totul depinde de răspunsul la această întrebare. Vor oferi oare Miss Bates şi Dick firile lor lui Dumnezeu? Că aceste firi, pe care ei le oferă sau le reţin, sînt în acel moment agreabile sau dezagreabile are o importanţă secundară. Dumnezeu se poate îngriji de acest aspect al problemei.

Să nu mă înţelegeţi greşit. Sigur că Dumnezeu priveşte o fire nesuferită ca pe un lucru rău şi deplorabil. Şi este tot atît de sigur că priveşte o fire plăcută ca pe ceva bun — bun ca pîinea, ca razele soarelui sau ca apa. Dar acestea sînt lucruri bune pe care el le dă şi noi le primim. El a creat nervii solizi ai lui Dick şi buna lui digestie, şi are în stoc o mulţime de alte calităţi. După cîte ştim, nu-l costă nimic pe Dumnezeu să creeze lucruri bune, dar el plăteşte cu răstignirea pentru convertirea unor voinţe răzvrătite. Şi tocmai pentru că este vorba de voinţe, ele pot refuza cererea lui, fie că oamenii sînt drăguţi, fie că sînt nesuferiţi. Şi atunci, pentru că Dick era drăguţ din fire, în cele din urmă din calitatea aceasta se va alege praful. Firea însăşi va muri. În

Dick se adună cauze naturale care formează un model psihologic plăcut, tot așa cum într-un apus de soare se adună cauzele naturale alcătuind o compoziție plăcută de culori. În scurt timp, conform legilor naturii, cauzele naturale se vor risipi și modelul va dispărea, în ambele cazuri. Dick a avut șansa să transforme (sau, mai bine zis, să-l lase pe Dumnezeu să transforme) acel model trecător în splendoarea unui spirit veșnic, dar n-a profitat de această șansă.

Aici există un paradox. Atîta timp cît Dick nu se întoarce spre Dumnezeu, el crede că firea lui cumsecade îi este proprie și tot atîta timp cît gîndește astfel, firea aceasta nu îi aparține. De abia cînd Dick își dă seama că firea lui bună nu îi este proprie, ci este un dar de la Dumnezeu, și ca atare i-o oferă înapoi lui Dumnezeu, de abia atunci ea începe cu adevărat să-i aparțină. Pentru că atunci Dick începe să devină părtaș la propria lui creație. Singurele lucruri pe care le putem păstra sînt cele pe care le dăruim de bunăvoie lui Dumnezeu. Ceea ce încercăm să ținem pentru noi este tocmai ceea ce putem fi siguri că vom pierde.

De aceea nu trebuie să ne mire că întîlnim printre creștini oameni care sînt încă neferiți. Există chiar, dacă ne gîndim mai bine, un motiv pentru care ne putem aștepta ca oamenii nesuferiți să se întoarcă spre Christos în număr mai mare decît ceilalți. Asta este și ceea ce i se reproșa lui Christos în timpul vieții lui pămîntești: că aduna împrejurul lui tot felul de „oameni groaznici". Este o obiec-

ţie care încă există şi va exista mereu. Nu vă daţi seama de ce? Christos a spus „binecuvîntaţi să fie săracii“ şi „cît de greu le este bogaţilor să intre în Împărăţie“, şi fără îndoială că el avea în vedere în primul rînd pe cei bogaţi sau săraci sub raport economic. Dar nu se aplică oare cuvintele sale şi la alte feluri de bogăţie sau sărăcie? Una din primejdiile pe care le aduc banii mulţi este că te poţi mulţumi cu fericirea pe care o oferă banii şi în felul acesta nu-ţi mai dai seama că ai nevoie de Dumnezeu. Dacă ţi se pare că totul se rezolvă doar prin semnarea unor cecuri, ai putea uita că în fiecare clipă depinzi cu totul de Dumnezeu. Este foarte adevărat că şi darurile naturale poartă în ele o primejdie asemănătoare. Dacă ai nervi solizi, inteligenţă, sănătate, popularitate şi o bună educaţie, vei fi probabil mulţumit de caracterul tău. Te-ai putea întreba: „De ce ar mai fi nevoie de Dumnezeu?“ Îţi vine destul de uşor să te porţi bine cu lumea. Nu eşti una din fiinţele acelea care se poticnesc mereu de sex, de băutură, de nervozitate sau de furii nestăpînite. Toată lumea zice că eşti un tip cumsecade şi (între noi fie vorba) tu eşti de acord cu asta. Te-ai lăsa uşor convins că firea ta bună este creată de tine însuţi şi aproape că nu ai simţi nevoia unei îmbunătăţiri. Deseori oamenii care au această zestre naturală de bunătate nu ajung să-şi recunoască nevoia de Christos pînă ce, într-o bună zi, firea lor cea bună îi lasă baltă şi mulţumirea lor de sine este zdruncinată. Cu alte cuvinte, le este greu celor care sînt „bogaţi“, în sensul acesta, să intre în Împărăţie.

Alta este situaţia pentru oamenii nesuferiţi — pentru cei mărunţi, josnici, timizi, dezorientaţi, lipsiţi de vlagă, singuratici sau pentru cei pătimaşi, senzuali, dezechilibraţi. Dacă eventual încearcă şi ei să devină buni, vor afla în aceeaşi clipă că au nevoie de ajutor. Singura lor şansă este Christos. Dacă nu-şi iau crucea să-l urmeze, nu le rămîne decît disperarea. Ei sînt oaia cea pierdută şi Christos a venit în mod special ca să-i găsească. Ei sînt (într-un sens foarte real şi teribil) „săracii", iar el i-a binecuvîntat. Ei sînt „adunătura" cu care umblă el — şi despre care fariseii spun şi astăzi, aşa cum au spus de la început, „aceşti oameni n-ar fi creştini dacă ar fi ceva de capul creştinismului".

Fiecare dintre noi poate găsi aici un avertisment sau o încurajare. Dacă eşti o persoană cumsecade — dacă virtutea îţi este la îndemînă — ai grijă! Se aşteaptă mult de la cei cărora li se dă mult. Dacă iei drept meritele tale proprii darurile pe care ţi le-a făcut Dumnezeu prin fire şi te mulţumeşti doar să fii cumsecade, eşti tot un răzvrătit; toate darurile acelea nu vor face decît să-ţi agraveze căderea, să-ţi adîncească descompunerea şi să facă din tine un exemplu cît se poate de dezastruos. Diavolul a fost cîndva un arhanghel; darurile lui naturale erau tot atît de mari faţă de ale tale cum sînt darurile tale faţă de cele ale unui cimpanzeu.

Dar dacă eşti o făptură sărmană — otrăvită de o educaţie nenorocită în vreun cămin plin de gelozii vulgare şi de scandaluri fără rost — stăpînită, fără voia ta, de vreo perver-

siune sexuală dezgustătoare, îmboldită zi după zi de un complex de inferioritate care te face să te răstești la toată lumea — nu dispera. El știe totul despre tine. Ești unul dintre săracii pe care i-a binecuvîntat. El știe cît de hîrbuită este mașina pe care încerci s-o conduci. Dă-i înainte. Fă ce poți. Într-o bună zi (poate într-o altă lume, dar poate mult mai curînd decît atît), el va arunca acea mașină la fier vechi și îți va da una nouă. Și atunci s-ar putea să ne uimești pe toți — nu în ultimul rînd pe tine însuți, pentru că ai învățat să conduci la o școală dură. (Unii dintre cei de pe urmă vor fi cei dintîi și unii dintre cei dintîi vor fi cei de pe urmă.)

A fi cumsecade — a avea o personalitate sănătoasă, completă — este un lucru excelent. Trebuie să încercăm prin toate mijloacele medicale, educative, economice și politice care stau în puterea noastră să producem o lume unde cît se poate de mulți oameni să devină „cumsecade"; tot așa cum trebuie să încercăm să producem o lume în care toți să aibă mîncare din belșug. Dar nu trebuie să presupunem că le-am salvat și sufletele o dată ce i-am făcut pe toți să fie cumsecade. O lume de oameni cumsecade, mulțumindu-se cu atît, fără a mai dori altceva, întorcînd spatele lui Dumnezeu, ar avea tot atîta nevoie disperată de mîntuire ca și o lume mizerabilă — și ar putea fi chiar mai greu de salvat.

Căci simpla îmbunătățire a vieții nu este mîntuire, deși mîntuirea îi face totdeauna mai buni pe oameni chiar și aici și acum, iar în cele din urmă îi îmbunătățește într-o măsu-

ră pe care nici nu ne-o putem închipui. Dumnezeu a devenit om pentru a-și transforma creaturile în fii: nu pentru a produce oameni mai buni din oamenii vechi, ci pentru a produce un nou fel de oameni. Un cal poate fi dresat să sară peste obstacole tot mai înalte, dar e cu totul altceva să fie transformat într-o ființă înaripată. Desigur, o dată ce capătă aripi, el va zbura peste obstacole pe care altfel nu le-ar fi putut sări nicicînd, întrecînd astfel calul natural pe propriul său teren. Dar poate trece ceva timp pînă atunci, deoarece aripile cresc încet; iar în perioada de creștere, umflăturile de pe umerii calului — despre care nimeni n-ar putea spune privindu-le că vor deveni aripi — pot să-i dea animalului o înfățișare chiar neplăcută.

Am insistat poate prea mult asupra acestei probleme. Dacă dorești un argument împotriva creștinismului (și eu îmi amintesc bine cît de aprig căutam asemenea argumente cînd începeam să mă tem că creștinismul este adevărat) poți găsi cu ușurință vreun creștin tîmpit și neconvingător și să spui: „așadar, acesta-i omul nou cu care te-ai lăudat atît! Dă-mi-l înapoi pe cel vechi.“ Dar o dată ce ai început să-ți dai seama de celălalt tip de dovezi ale creștinismului, vei recunoaște că nu faci decît să ocolești problema. Ce poți tu ști de fapt despre sufletele altor oameni — despre ispitele, șansele și luptele lor? Cunoști un singur suflet din toată creația și este singurul a cărui soartă este așezată în mîinile tale. Dacă există Dumnezeu, tu te afli, într-un fel, singur cu el. Nu poți amîna întîlni-

rea cu el prin speculații despre vecinii tăi de bloc sau prin amintiri din lecturile tale. Cît vor mai conta toată vorbăria și zvonurile astea (ți le vei mai aminti oare?) atunci cînd se va risipi pîcla amorțitoare pe care o numim „natură“ sau „lumea reală“ și Prezența care ți-a fost totdeauna alături va deveni palpabilă, imediată și inevitabilă?

# Oamenii noi

În capitolul precedent am asemuit lucrarea prin care Christos face oameni noi cu transformarea unui cal într-o ființă înaripată. Am folosit acest exemplu extrem pentru a accentua faptul că nu este vorba doar de o simplă îmbunătățire, ci de o transformare. În lumea naturii, putem găsi o paralelă apropiată în transformările remarcabile pe care le putem produce în insecte aplicîndu-le anumite radiații. Unii cred că în felul acesta a lucrat evoluția. Schimbările de care depinde totul ar fi putut fi determinate de radiații provenind din spațiul cosmic. (Desigur, o dată ce apar aceste schimbări, asupra creaturilor care le-au suportat acționează ceea ce se numește „selecția naturală": schimbările folositoare supraviețuiesc, iar celelalte dispar.)

Poate că omul modern ar înțelege mai bine ideea creștină dacă ar pune-o în legătură cu evoluția. Toată lumea știe azi ce este evoluția (deși anumiți oameni educați nu cred în ea): tuturor li s-a spus că omul a evoluat din forme inferioare de viață. Ca urmare, oamenii se întreabă adesea: „Care va fi pasul următor? Cînd va apărea ceea ce se află dincolo de om?" Unii scriitori cu imaginație încearcă

să figureze acest pas care urmează — „Supra-omul", cum îl numesc ei; de obicei însă reușesc doar să zugrăvească o făptură mult mai nesuferită decît omul pe care-l cunoaștem, și apoi încearcă să găsească o compensație prin adăugarea unor picioare sau brațe în plus. Să presupunem însă că pasul următor ar putea fi ceva încă și mai deosebit, față de ce era înainte, decît au visat ei vreodată. Nu este o ipoteză verosimilă? Cu sute de mii de ani în urmă s-au dezvoltat creaturi enorme purtînd platoșe foarte grele de protecție. Dacă ar fi urmărit cineva pe-atunci mersul evoluției, s-ar fi așteptat probabil ca să apară platoșe din ce în ce mai grele. Dar s-ar fi înșelat. Viitorul avea ascunsă în mînecă o carte pe care nu o putea nimeni prevedea în timpul acela. Aveau să apară niște animale mici, fără blană, fără platoșe, care aveau o minte mai bună cu ajutorul căreia ei aveau să devină stăpînii întregii planete. Nu numai că aveau să aibă mai multă putere decît monștrii preistorici, dar aveau să aibă un nou fel de putere. Pasul următor nu avea să fie doar diferit, întrucît această diferență avea să fie una de un tip nou. Curentul evoluției nu avea să se mai îndrepte în direcția așteptată, ci avea să facă o cotitură bruscă.

Mie mi se pare că cele mai răspîndite presupuneri cu privire la pasul următor fac același fel de greșeală. Oamenii prevăd (sau cel puțin își închipuie că prevăd) că mintea omului se va dezvolta din ce în ce mai mult și va dobîndi un control din ce în ce mai mare asupra naturii. Și pentru că ei cred într-o anumită

direcție a curentului, își închipuie că lucrurile vor continua să meargă în aceeași direcție. Dar eu nu mă pot împiedica să cred că pasul următor va fi cu adevărat nou și se va îndrepta într-o direcție la care nici n-am fi putut visa. Dacă n-ar fi așa, nici n-ar merita să fie numit un pas nou. M-aș aștepta nu doar la o diferență, ci la un nou fel de diferență. M-aș aștepta nu doar la o schimbare, ci la o nouă metodă de a determina schimbarea. Forțînd puțin lucrurile, m-aș aștepta ca următorul stadiu de evoluție să nu fie chiar deloc un stadiu de evoluție, evoluția însăși ca metodă de a produce schimbare fiind înlocuită cu altceva. Și în fine, cînd se va întîmpla lucrul acesta, nu m-ar mira dacă numai foarte puțini oameni ar observa ce se întîmplă.

În această ordine de idei, convingerea creștină este că pasul următor a apărut deja și este cu adevărat nou. Nu este o schimbare de la oameni mintoși la oameni și mai mintoși: este o schimbare care se îndreaptă într-o direcție total diferită — o schimbare de la creaturile lui Dumnezeu la fiii lui Dumnezeu. Primul caz a apărut în Palestina acum două mii de ani. Într-un fel, schimbarea nu este deloc o „evoluție“ pentru că nu e ceva care rezultă din desfășurarea naturală a evenimentelor, ci ceva care pătrunde în natură din afara ei. Dar asta este ceva la care ar trebui să mă aștept. Am ajuns la ideea noastră despre „evoluție“ prin studierea trecutului. Dacă viitorul ne rezervă noutăți reale, atunci este evident că ideea noastră întemeiată pe trecut nu le va putea cuprinde. Și într-adevăr acest nou

pas se deosebește de toate cele dinainte nu numai pentru că vine din afara naturii, dar și prin alte trăsături.

(1) Nu este împlinit prin reproducere sexuală. Ar trebui asta să ne mire? A fost o vreme, înainte de apariţia sexului, cînd dezvoltarea avea loc pe alte căi. Ca urmare, ne-am putea aștepta să vină o vreme cînd sexul va dispărea sau (așa cum se și întîmplă acum) un timp cînd sexul, deși va continua să existe, va înceta să fie canalul principal de dezvoltare.

(2) În stadiile de început, organismele vii nu aveau de ales (sau aveau foarte puțin de ales) cu privire la înfăptuirea pasului nou. Progresul era, în principal, ceva care li se întîmpla, nu ceva făcut de ele. Dar pasul cel nou, pasul de la creaturi la fii, este liber ales, cel puțin într-un anumit sens. Nu este liber ales în sensul că, prin propriile noastre puteri, nu am fi putut ajunge în situaţia de a alege și nici chiar în aceea de a ne închipui acest pas, dar este liber ales în sensul că, atunci cînd pasul ne este oferit, noi îl putem refuza. Putem, dacă vrem, să ne retragem, să rămînem în ograda noastră și să lăsăm noua omenire să meargă înainte fără noi.

(3) L-am numit pe Christos „primul caz“ de om nou. Desigur însă că el este mult mai mult decît atît. Nu este doar un om nou, un specimen al speciei umane, ci este *omul* cel nou. Este originea, centrul și viaţa tuturor oamenilor noi. A intrat de bunăvoie în universul creat, aducînd cu sine viaţa cea nouă, *Zoe*. (Vreau să spun o viaţă nouă pentru noi, desigur; căci acolo de unde vine, *Zoe* a existat din-

totdeauna.) Iar el transmite această viaţă nouă nu prin ereditate, ci prin ceea ce am numit „molipsirea cea bună". Orișicine o primește numai prin contact personal cu El. Ceilalți oameni devin „noi" prin faptul că se află „în El".

(4) Pasul cel nou este făcut cu altă viteză decît pașii care l-au precedat. Comparată cu dezvoltarea omului pe această planetă, răspîndirea creștinismului în neamul omenesc pare fulgerătoare, întrucît două mii de ani nu sînt aproape nimic în istoria universului. (Să nu uitaţi niciodată că noi sîntem încă „primii creștini". Dezbinările actuale dintre noi sînt, să sperăm, o boală a copilăriei: abia acum ne ies dinţii. Fără îndoială că lumea din afară crede tocmai contrariul, susţinînd că am muri de bătrîneţe. Dar au mai crezut așa de foarte multe ori. Iarăși și iarăși s-a crezut că creștinismul este pe moarte, din cauza persecuţiilor din afară sau a descompunerii dinăuntru, din cauza ridicării mahomedanismului, din cauza progresului științelor naturii, din cauza creșterii marilor mișcări revoluționare anticreștine. Dar lumea a fost dezamăgită de fiecare dată. Prima dezamăgire a fost legată de răstignire. Acel om a revenit la viaţă. Într-un fel — și-mi dau foarte bine seama cît de îngrozitor de nedrept trebuie să li se pară — acest lucru s-a petrecut mereu de atunci încoace. Ei continuă să ucidă ceea ce El a început și, de fiecare dată, chiar în timp ce-i bătătoresc ţărîna de pe mormînt, află deodată că creștinismul este încă în viaţă și chiar că a izbucnit în altă parte. Nu-i de mirare că ne urăsc.)

(5) Miza este mare. Printr-un eşec în stadiile de început, o făptură pierdea, cel mult, cei cîţiva ani ai vieţii sale pămînteşti; de foarte multe ori nu pierdea nici măcar atît. Printr-un eşec în stadiul de faţă, pierdem o valoare care este, în sensul cel mai strict al cuvîntului, nemărginită. Deoarece acum a venit momentul critic. Veac după veac, Dumnezeu a călăuzit natura pînă a ajuns să producă făpturi care pot (dacă vor) să părăsească natura, transformate în „dumnezei". Vor accepta ele oare acest lucru? Într-un fel, situaţia este asemănătoare cu criza naşterii. Pînă cînd nu ne ridicăm şi-l urmăm pe Christos, sîntem încă părţi din natură, rămînem încă în pîntecele marii noastre mame. Sarcina ei a fost purtată vreme îndelungată, a fost dureroasă şi plină de spaime, dar acum a ajuns la punctul culminant. A sosit momentul cel mare. Totul este pregătit. A sosit şi Doctorul. Va decurge oare naşterea „aşa cum trebuie"? Există însă, bineînţeles, o deosebire importantă faţă de o naştere obişnuită. Într-o naştere obişnuită, copilul nu prea are de ales, în timp ce aici copilul poate alege. Mă întreb ce ar face un prunc obişnuit dacă ar putea alege. Ar putea prefera să rămînă în pîntecele mamei sale, la întuneric, căldură şi adăpost. Căci, bineînţeles, el s-ar gîndi că pîntecele înseamnă siguranţă. Dar tocmai aşa ar greşi, pentru că, dacă rămîne acolo, pruncul va muri.

În concepţia creştină pasul cel nou a fost făcut şi continuă să fie făcut. Oamenii noi sînt deja împrăştiaţi ici şi colo peste tot pămîntul. Unii, aşa cum am mai spus, sînt greu de

recunoscut; dar alții pot fi recunoscuți. Ii întîlnești cînd și cînd. Chiar și vocile și fețele lor sînt deosebite de ale noastre: sînt mai puternice, mai liniștite, mai fericite, mai radioase. Ei încep drumul de acolo de unde cei mai mulți dintre noi l-au părăsit. Eu cred că pot fi recunoscuți, dar trebuie să știi ce cauți. Nu vor semăna prea mult cu ideea pe care ți-ai format-o din ceea ce ai citit despre „oamenii religioși". Ei nu-ți atrag atenția asupra lor. Ai impresia că tu te porți bine cu ei în timp ce, de fapt, ei sînt cei care se poartă bine cu tine. Te iubesc mai mult decît o fac alți oameni, dar au mai puțină nevoie de tine decît ceilalți. (Trebuie să depășim dorința ca alții să aibă nevoie de noi; unii oameni destul de buni, mai ales femei, rezistă greu acestei tentații.) De obicei oamenii noi par să dispună de mult timp și te întrebi de unde le vine tot timpul ăsta. Dacă ai recunoscut pe vreunul din ei, pe următorul îl vei recunoaște mult mai ușor. Și am o puternică bănuială (dar cum aș putea fi sigur?) că ei se recunosc unii pe alții imediat și negreșit, depășind orice barieră de culoare a pielii, sex, clasă, vîrstă și chiar credință. În acest sens, a deveni sfînt este ca și cum ai deveni membru al unei societăți secrete. Folosind un limbaj mai vulgar, trebuie să fie ceva foarte nostim.

Nu trebuie însă să credem că oamenii noi sînt cu toții asemănători, în sensul obișnuit al cuvîntului. Multe dintre lucrurile pe care le-am spus în această ultimă carte ar putea sugera acest lucru. A deveni oameni noi înseamnă a pierde ceea ce numim „noi înșine".

Trebuie să ieşim din noi şi să intrăm în Christos. Voinţa lui trebuie să devină a noastră şi trebuie să gîndim cum gîndeşte el, să „avem gîndirea lui Christos", aşa cum spune Biblia. Dacă Christos este unul, şi dacă el va fi „în" noi toţi, ar trebui oare să fim cu toţii la fel? Aşa ar părea să fie, dar de fapt nu este aşa.

E greu să găsim aici o comparaţie potrivită, deoarece nu există două lucruri legate între ele aşa cum Creatorul este legat de creaturile sale. Voi încerca totuşi două ilustraţii foarte imperfecte care ar putea oferi un indiciu cu privire la adevăr. Închipuiţi-vă un grup de oameni care au trăit întotdeauna în întuneric. Ajungeţi între ei şi încercaţi să le explicaţi cum este lumina. Aţi putea să le spuneţi că dacă ies la lumină, acea lumină va cădea asupra lor, va fi reflectată de ei şi în felul acesta ei vor deveni ceea ce noi numim vizibili. N-ar fi oare posibil ca ei să-şi închipuie că, întrucît toţi au primit aceeaşi lumină şi au reacţionat în acelaşi fel (adică reflectînd-o), vor arăta toţi la fel? Pe cîtă vreme noi ştim că, de fapt, tocmai lumina va scoate la iveală deosebirile dintre ei. Sau, iarăşi, să presupunem că există o persoană care nu ştie nimic despre sarea de bucătărie. Îi daţi să guste cîteva grăunţe de sare şi el simte un gust puternic, particular. Îi spuneţi atunci că în ţara voastră lumea pune sare în tot ce găteşte. S-ar putea ca el să răspundă aşa: „în acest caz cred că toată mîncarea voastră are acelaşi gust, pentru că gustul substanţei pe care mi-aţi dat-o este atît de puternic încît va elimina gustul oricărui aliment". Dar noi ştim că de

fapt sarea are un efect contrar, pentru că, departe de a anihila gustul oului, ori al ficatului, ori al verzei, ea scoate la iveală gustul lor. Alimentele nu-şi arată adevăratul gust decît după ce li se adaugă sarea. (Desigur, după cum v-am prevenit, această comparaţie nu este prea bună, pentru că adăugarea de prea multă sare poate în cele din urmă anula gustul mîncării, în timp ce gustul unei personalităţi umane nu poate fi anulat dacă în ea se află prea mult din Christos. Fac şi eu ce pot pentru a găsi o comparaţie acceptabilă.)

Cam aşa se petrec lucrurile cu Christos şi cu noi. Cu cît eliminăm mai mult din ceea ce numim „noi înşine" şi îl lăsăm pe Christos să ne preia, cu atît devenim mai adevărat noi înşine. Christos este atît de mare încît chiar milioane şi milioane de „mici Christoşi", diferiţi între ei, nu-l pot exprima pe de-a-ntregul. El i-a făcut pe toţi. El i-a inventat — aşa cum un creator inventă personajele unui roman — pe toţi cei destinaţi a fi oameni diferiţi ca tine şi ca mine. În acest sens, adevăratele noastre fiinţe ne aşteaptă toate în el. Încercarea de „a fi eu însumi" n-are nici un rost fără el. Cu cît mă împotrivesc lui şi încerc să trăiesc de unul singur, cu atît mai mult ajung să fiu dominat de propria mea ereditate, de educaţia mea, de mediul în care trăiesc şi de dorinţele mele naturale. De fapt, ceea ce numesc cu atîta mîndrie „eu însumi" devine doar un loc de întîlnire pentru şiruri de evenimente pe care nu le-am pornit şi nici nu le pot opri. Ceea ce eu numesc „dorinţele mele" sînt de fapt doar dorinţele stîrnite de organismul meu

fizic, sau pompate în mine de gîndurile altor oameni, sau chiar sugerate mie de către diavoli. O omletă, ceva alcool și o noapte bine dormită vor fi adevăratele origini ale hotărîrii — care mă laud că-mi aparține și că demonstrează foarte personalul și înaltul meu discernămînt — de a face dragoste cu fata necunoscută care stă în fața mea într-un compartiment de tren. Propaganda va fi adevărata origine a așa-ziselor mele idei personale în politică. În starea mea naturală, eu nu prea sînt o persoană atît de grozavă cum îmi place să cred: cea mai mare parte din ceea ce numesc „eu“ poate fi lesne explicată. De abia atunci cînd mă întorc spre Christos, cînd mă predau personalității lui, încep și eu să am o personalitate proprie.

Am spus la început că în Dumnezeu sînt personalități. Voi merge acum mai departe. Nu există nicăieri altundeva personalități adevărate. Pînă ce nu te-ai predat lui Dumnezeu nu vei avea o ființă proprie adevărată. Uniformitatea poate fi găsită la cei mai mulți oameni „naturali“, nu și la cei care se predau lui Christos. Cîtă asemănare monotonă este între toți marii tirani și cuceritori și cîtă deosebire admirabilă este între sfinți!

Dăruirea sinelui trebuie să fie însă reală. Trebuie să te dăruiești „orbește“. Christos îți va oferi într-adevăr o personalitate adevărată, dar nu de dragul ei trebuie să te întorci spre el. Nici nu te poți apropia de el atîta timp cît ceea ce te preocupă la tine este propria ta personalitate. Veritabilul prim pas este să cauți să uiți cu totul de tine însuți. Ființa ta adevă-

rată, nouă (care este a lui Christos ca și a ta, și este a ta tocmai fiindcă este a lui) nu va apărea atîta vreme cît umbli după ea. Va apărea cînd vei umbla după El. Sună ciudat? Același principiu este valabil, cum știți, pentru chestiuni mai obișnuite. Chiar și în viața socială, nu vei face o impresie bună altora pînă ce nu încetezi să te gîndești la impresia pe care o faci. Chiar și în literatură și artă, nici un om care este preocupat de originalitate nu va fi vreodată original; în timp ce, dacă încerci pur și simplu să spui adevărul (fără să-ți pese cîtuși de puțin de cîte ori a mai fost spus înainte), vei deveni original de nouă ori din zece, fără măcar să-ți dai seama. Principiul acesta se aplică în toate împrejurările vieții. Renunță la tine și-ți vei descoperi adevărata ființă. Pierde-ți viața și o vei salva. Supune-te morții, moartea ambițiilor și a dorințelor tale de fiecare zi și, în final, moartea întregului tău corp, supune-te ei cu fiecare fibră a ființei tale, și vei afla viața veșnică. Nu păstra nimic pentru tine. Nimic din ceea ce n-ai dăruit nu-ți va aparține cu adevărat. Nimic din ceea ce n-a murit din tine nu se va ridica vreodată din morți. Caută numai la tine însuți și vei afla pînă la urmă doar ură, singurătate, disperare, furie, pieire și descompunere. Privește însă la Christos: îl vei găsi pe el și vei găsi totul o dată cu el.

# *Cuprins*

Prefață . . . . . 5

CARTEA ÎNTÎI

*Bine și rău, o cheie pentru înțelegerea universului*

Legea Naturii Umane . . . . . 19
Cîteva obiecții . . . . . 26
Realitatea legii . . . . . 34
Ce se află în spatele legii . . . . . 41
Avem motiv să fim neliniștiți . . . . . 48

CARTEA A DOUA

*Ce cred creștinii*

Concepțiile rivale despre Dumnezeu . . . . . 57
Invazia . . . . . 62
Alternativa șocantă . . . . . 70
Căința desăvîrșită . . . . . 78
Concluzia practică . . . . . 86

CARTEA A TREIA

*Purtarea creștină*

Cele trei părți ale moralei . . . . . 97
„Virtuțile cardinale“ . . . . . 105
Morală socială . . . . . 111
Morală și psihanaliză . . . . . 118
Morală sexuală . . . . . 125
Căsătoria creștină . . . . . 136
Iertarea . . . . . 149
Păcatul cel mare . . . . . 156

Caritatea . . . . . 166
Speranța . . . . . 171
Credința . . . . . 176
Credința . . . . . 183

CARTEA A PATRA

*Dincolo de personalitate sau primii pași în doctrina Treimii*

Facere și naștere . . . . . 193
Dumnezeu în trei persoane . . . . . 201
Timp și dincolo de timp . . . . . 208
Molipsirea cea bună . . . . . 215
Încăpățînații soldăței de plumb . . . . . 222
Două observații . . . . . 227
Să ne prefacem . . . . . 232
Este greu sau ușor să fii creștin? . . . . . 241
Evaluarea costului . . . . . 248
Lume cumsecade sau oameni noi . . . . . 255
Oamenii noi . . . . . 268

Redactor
DRAGOȘ DODU

Tehnoredactor
DOINA ELENA PODARU

Corector
HORIA GĂNESCU

Apărut 2004
BUCUREȘTI — ROMÂNIA

Tipărit la C.N.I. „CORESI" S.A.